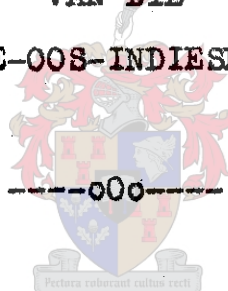

DIE SENDING VAN DIE KOMMISSARISSE-GENERAAL,
NEDERBURGH EN FRYKENIUS,
EN
TOESTANDE IN DIE VOLKPLANTING AAN DIE KAAP
TYDENS DIE VERVAL
VAN DIE
NEDERLANDSE-OOS-INDIESE-KOMPANIE.

Verhandeling vir die Graad M.A.

deur

J. S. le Roux.

---oOo---

Stellenbosch,

November, 1932.

INHOUDSOPGAWE.

---oOo---

AFDELING I: INLEIDEND..... bls. 1

HOOFSTUK I.

Die Finansiële Staat van die Kompanie vanaf omstreeks
1780 " 3-23

HOOFSTUK II.

Plaaslike Toestande in die Kaapse Volkplanting vanaf
omstreeks 1780 " 24-30

AFDELING II: DIE NEGENTIGER JARE " 31

HOOFSTUK III.

Die Koloniste: Landbouaangeleenthede " 32-49

HOOFSTUK IV.

Die Finansiële Politiek van die Kompanie " 50-69

HOOFSTUK V.

Die Finansiële Politiek van die Kompanie (vervolg) " 70-80

HOOFSTUK VI.

Hervorminge aangebring in die Bestuur deur die KK-GG.. " 81-93

HOOFSTUK VII.

Die KK-GG oor Toestande onder die Koloniste " 94-112

HOOFSTUK VIII.

Die KK-GG oor Toestande onder die Koloniste (vervolg). " 113-119

SLOT " 120-121

BYLAE " I - ~~XV~~

-----oOo-----

BIBLIOGRAFIE.

---oOo---

A. GESKIEDKUNDIGE WERKE.

1. Beyers, C., Die Kaapse Patriotte, 1779-1791. Kaapstad, 1929.
2. Blok, P.J., Geschiedenis van het Nederlandsche Volk. Vol. VI. Groningen. 1892-1908.
3. Cory, G., The Rise of South Africa. London, 1910.
4. Eybers, G., Bepalingen en Instructien voor het Bestuur van de Buitendistricten van de Kaap de Goede Hoop (1805). (Inleiding) Amsterdam, 1922. Siteer as „Bepalingen“.
5. Geyer, A.L., Das Wirtschaftliche System der Niederländischen Ost-Indischen Kompanie am Kap der Guten Hoffnung 1785-1795. München, 1923. Gesiteer as „Das Wirtschaftliche System“.
6. Klerk de Reus, G.C., Geschichtlicher Überblick der administrativen rechtlichen und finanziellen Entwicklungen der Niederländisch-Ostindischen Compagnie. Den Haag 1894. Gesiteer as „Geschichtlicher Überblick“.
7. Lauts, G., Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop, Nederlandsche Volk Planting, 1652-1806. Amsterdam, 1854.
8. Theal, G.M., History of South Africa, 1691-1795. London, 1904. History and Ethnography of South Africa before 1795. London, 1910.
9. Van Berckel, G.J.A., Bydrage tot de Geschiedenis van het Europeesche Opperbestuur over Nederlandsch Indie, 1780-1806. Leiden, 1880. Gesiteer as „Bydrage“.
10. Walker, Eric. A., A History of South Africa. London, 1928.
11. ^{Wieringa}Wieringa, P.A.C., De Oudste Boeren-Republieken, Graaff-Reinet en Zwellendam. Den Haag, 1921.

B. LITERAIRE BRONNE.

12. Barrow, John., An Account of Travels into the Interior of South Africa. 2 vols. London, 1804.
13. Bernard, Francois., (a) Ueber den gegenwärtigen Zustand der Kolonie am Vorgebürge der Guten Hoffnung verglichen mit ihrem ursprünglichen Göttingen, 1786.
(b) Nederlandsch Afrika - Leiden, 1783.
('n Onvolledige vertaling van bogenoemde werk uit die Frans.
14. de Jong, Cornelius, Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen, 1791-1797. 3 dele. Haarlem, 1802. Gesiteer as „Reize“.
15. Lichtenstein, H., Reizen in het Zuidelyk Gedeelte van Afrika. 1803-1806. 4 dele. Dordrecht, 1813.
16. Mentzel, O.F., A Geographical and Topographical Description of the Cape of Good Hope. 2 vols. (V.R.S.) Cape Town 1925.
17. Sparman, Andreas, Reize naar de Kaap de Goede Hoop. 2 dele. Amsterdam. 1787. Gesiteer as „Reize“.
18. ^{STAVOVIIVUS} ~~Shayonius~~, J.S., Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop en Batavia naar Bantam, Bengalen, ens., ondernoomen in den Jaaren 1768-1771. 2 dele. Leiden 1793. Gesiteer as „Reize, 1768-1771“.
19. ^{STAVOVIIVUS} ~~Shayonius~~, J.S., Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop en Batavia naar Samarang, Macassar, enz., gedaan in den Jaaren 1774-1778. 2 dele. Leiden, 1798. Gesiteer as „Reize 1774-1778“.
20. Thunberg, C.P., Travels in Europe, Africa and Asia made between the years 1770-1779.
20. Von Bouchenroeder, B.F., Beknopt Berigt Nopens de Volkplanting de Kaap de Goede Hoop. Amsterdam, 1806.

22. Von Bouchenroeder, B.F., Reize in de Binnenlanden van Zuid-Afrika. (1803). Amsterdam, 1806.
23. Van Hogendorp, G.K., Verhandelingen over den Oost-Indischen Handel. 2 stukke, een band. Amsterdam, 1802.
24. Eene Generale Beschryving van de Colonie de Kaap de Goede Hoop en de Vier Districten waaruit dezelve is zamengesteld. (Skrywer onbekend, omstreeks 1790-1800). (Verbatum Kopieë No. 104, 105, Kaapse Argief, van Ms. Germ. Fol 892, Staatsbiblioteek, Berlyn).

C. GELYKTYDIGE PUBLIKASIES

25. Nederburgh, S.C., Echte Stukken betreffende het volbragt onderzoek der verrichtingen van de Generale Commissie in den jare 1791 benoemd geweest over de O.I.Bezittingen van den Staat en de Kaap de Goede Hoop, benevens den finalen uitslag van hetzelfde. Den Haag, 1803. (Gesiteer as „Echte Stukken.”)
26. Nederburgh, S.C., Verhandeling over de Vragen: Of, en in Hoe Verre, Het Voordeliger voor dit Gemeenebest, en Desselfs Ingezeetenen, zyn zoude, Den Handel op Voormelde (Oos Indische) Bezittingen by Aanhoudendheid door eene Uitsluitende Compagnie te Dryven, dan wel die voor Allen 's Lands Ingezeetenen open te Stellen; En in dit Laatste Geval: Op welke Voorwaarden, en onder welke Bepalingen; ens. Den Haag, 1802. (Gesiteer as „Verhandeling”).
27. Staat der Generale Nederlandsche Oostindische Compagnie, behelzende Rapporten van de Heeren Haar Ed. Groot Mog. Gecommitteerden, J.J.Doys, Baron van der Does, Heer van Noorduyk, Mr. P.H. van de Walt, Mr. J. Rendorp, Heer van Marquette en Mr. van

Straalen, als mede Nader Rapport van de gemelde Heeren Gecommitteerden en Bylagen in dato 14 July, 1791. 2 dele. Amsterdam, 1792. (Gesiteer as „Staat“).

D. ARGIVALE BRONNE.

(a) Uitgegeee:

28. The Rapports of Chavonnes and his Council and of van Imhoff. (V.R.S.). Cape Town, 1918.
29. The Memorandum of Commisionary J.A.de Mist. (V.R.S.) Cape Town, 1920. (Gesiteer as „Memorie“).
30. Collectania, First Series. (V.R.S.) Cape Town, 1924.
31. Theal, G.M., Belangrike Historische Dokumenten. Deel III. London, 1911.
32. Van der Chys, J.A., Nederlandsch-Indisch Plakaatboek. (1602 - 1811). Den Haag, 1885.

(b) Onuitgegeee: (Kopieë) 33,34

33. Van Braam Houckgeest: Bedenking omtrend de Caap de Goede Hoop, April en Julie 1789. (Kaapse Argief No. 58, onder „Documents Copied by G.M.Theal, London, 1894“).
34. " " " : Gedagten en Consideratien Omtrend eenige Vraag Pointen Betrekkelyk de Cabo de Goede Hoop, 2 Maart, 1789. (Kol. Aanw. No. 169, Kaapse Argief No. 99).
- ~~35. C. 689, 690, 694, Verslag, Nederburgh en Frykenius, Eerste deel.~~
35. C. 689, 690, 691: Kommissarisse-Generaal Nederburgh en Frykenius
36. C. 692, 693, 694, Verslag, Nederburgh en Frykenius. Eerste deel.
37. C. 695, 696, 697, " " " " . Twede deel.
38. C. 86-108: Politieke Raad Resolusies, 1790-1795.
39. C.193-216: Bylae " " " , 1790-1794.
40. C.476,477: Inkomende Briewe. 1790-
41. C.475 : *Inkomende* " . 1791-1792.
42. C.698,699: Briewe en Papiere van A.J.Shegskan.

43. C. 213 : Dokumente uit Holland en Indië. 1793.
44. C. 686, 687: Origineel Plakkaatboek. 1787-1795.
45. C. 727 : Plakkate oor Walvisvangers en Vrye Vaart.
46. C. 769 : Lyste van die Land se Generale Inkomste: 1793-1794.
47. C. 649 : Dagregister.
48. C. 118 : Notule, Politieke Raad.

E.

- Ook aangehaal: (1) Lord Durhams Report, Vol. II. Edited by Sir
C.P.Lucas, Oxford, 1912.
(2) Colebranders, *dr. H. T.* : Jan Pietersz. Coen.
Bescheiden omtrent zyn Bedryf in Indië. Vol. IV.
Den Haag, 1922.

OPMERKINGE VOORAF.

Kolonisasie, waarin die welvaart van die koloniste self beskou is as die hoofdoel, het nooit op die voorgrond getree in die program van Nederlandse-Oos-Indiese-Kompanie nie. Wel is Nederlandse kolonisasie reeds vroeg in die Sewentiende Eeu in Nederlands-Indië bepleit as 'n middel tot indirekte wins vir die Kompanie.¹⁾ Volgens die skema sou die Nederlandse koloniste plaaslike vryhandelsregte geniet en so dien om die Kompanie van die, vir so'n groot liggaam, miderwaardige kleinhandel, te ontlaas. Die Kompanies-monopolie sou in elk geval, in Indië gedeeltelik opgehef wees vir haar vry-burgers

In die Suide van Afrika het 'n werklike blanke kolonie onder die regime van die Kompanie ontwikkel, maar daardie ontwikkeling het die Maatskappy nie met die stigting van haar verversingspos in die oog gehad nie. Die moeilikhede wat daardie ontwikkeling vir die Kompanie meegebring het, sonder enige profyte soos die waaraan daardie liggaam in haar Oosterse handel gewoon was, het Nederburgh en Frykenius in 1792 laat wens dat die Kompanie ook aan die Kaap nooit van sy politiek van g'n kolonisasie mag afgewyk het nie.²⁾

..... Maar die saak was klaar verbrou, en die Kompanie het net homself te blameer gehad vir sy gebrek aan insig in die toekomsmoontlike van die originele verversingspos.....

..... Solank as die Kompanie meer produkte nodig gehad het as wat die koloniste kon verbou, het die toestand van die Kaapse Volkplanting in verband met afsetmoontlikhede g'n groot sorg gebaar nie. Maar nadat die versadigingspunt bereik is, het die moeilikhede begin, wat gedurende die laaste kwart van die Agtiende

1) 'n Skema van J.P.Coen (1623): Sien Colébrander, Jan Pietersz. Coen, VOL.IV, bls.610-623.

2) C.692, Rapport KK-GG, bls.38-40

Eeu, in daardie tyd verskerp deur 'n plaaslike ekonomiese kriesis van tydelike aard, definitief laat blyk het dat die merkantilistiese handelspolitiek van die Kompanie nie meer akkoord gegaan het met die belange van die Kaapse koloniste nie.

..... Dit is interessant om, met inagneming van wat ons bekend is omtrent die koloniste en die Kompanie aan die Kaap gedurende die laaste kwart van die Agtiende Eeu, gissings te maak aangaande die moontlike uitkoms van daardie verhouding, wanneer die Kaap nie in 1795 deur die Engelse sou geneem gewees het nie, of die Kompanie sy tyd nog verder oorleef het.....

..... Die voorstelle van Coen waarvolgens die welvaart van die vryburgers, met plaaslike vryhandel, ook sou bydra tot die van die Kompanie, is nie beproef nie. Aan die Kaap was daar vir die gevolge van so'n vryhandel tog seker nie te vrees nie, daar die handelsinrigting van die Kompanie oorspronklik nie op 'n monopolie in produkte soos die Kaapse volkplanting kon lewer, gerstig was nie. Die Kompanie kon ook nie insien dat 'n plaaslike handel met vreemdes aan die Kaap g'n inbreuk op sy monopolie sou wees nie, maar intendeel die koloniste meer tevredenheid en welvaart sou besorg, en daardeur ook sy eie laste in verband met 'n ongewenste kind sou verminder.....

..... In die jaar 1720 is daar vir die eerste keer sprake van 'n versoek van die Burgerrade om die vryevaart op die Ooskus van Afrika.³⁾

Op 10 September, 1731 word die Kaapse Regering deur die Hoë Regering in Nederland in kennis gestel dat die moontlikheid van 'n vrye vaart vir die koloniste op die Ooskus van Afrika en Madagascar nader moes ondersoek word:⁴⁾ dit was 'n gunstige voor-teken.

Gedurende September 1733 maak die Hoë Regering egter bekend dat die Burgerrade nie sou toegestaan word nie.⁵⁾

3) C.692, Rapport KK-GG, bls.4.

4) Ibid: bls.41.

5) Van 1 Sept., 1733, Brief aan Kaapse Reg.

Later, in 1748 kom die vrye vaart weer ter sprake, maar werklikheid het dit aanvanklik nie geword nie.⁶⁾

Reeds in 1723 kom ook die vrye walvisvangs ter sprake.⁷⁾
 Gedurende die Tagtiger Jare van die Agtiende Eeu kom die Kompanie tot die rand van bankrotskap. Van Imhoff het reeds in 1743 teen 'n ongewenste groot huishouding gewaarsku.⁸⁾ Later volg Stavorinus, Bernard en andere, wie se waarskuwings ook al die val van die Maatskappy voorspel.⁹⁾

Daar kom inmenging van krediteure, middele word aangewend om die Kompanie te red, of haar val, ten minste, so sag moontlik te maak; Nederburgh en Frykenius word na die oorsese besittinge gestuur om uitgawes te probeer inkrimp en inkomste te verhoog. -

Ons sal, in die verhandeling wat volg, probeer om toestande gedurende die kritieke tyd van hul sending, beide vir Kompanie en kolonis, in die ongewenste kolonie aan die Suide van Afrika - die versperring in die weg na Indië - na te gaan.....

.....Ek is dank verskuldig aan die persone wat my op enige manier hulp verleen het in verband met die verhandeling.

J.S.le Roux

Stellenbosch,

20 Oktober, 1932.

6) C.692, Rapport KK-GG, bls.42.

7) Ibid:

8) Rapporte van Chavonnes en van Imhoff, bls.66,72.

9) Sien Hoofstuk I, bls.

AFDELING I.

INLEIDEND.

HOOFSTUK I.

--oOo--

DIE FINANSIËLE STAAT
VAN DIE KOMPANIE
VANAF OMSTREEKS 1780.

----oOo----

ERRATA:-

Vir „Publikasies“ (b.v. van die Regering) lees dwarsdeur „Kennisgewings.“

Vir „Ordes“ (b.v. van die Hoë Regering in Nederland aan die Kaapse Regering) lees dwarsdeur „Bevele!“

<
t

v
m
j

1)

2)

(a) 'N KOORT OORSIG:-

Gedurende die laaste kwart van die agtiende eeu vind ons die eens so magtige Nederlandse Oos-Indiese-Kompanie vinnig op die pad van finansiële ondergang; en voor dat die laaste jaar van die eeu sou aanbreek, sou die Kompanie wat vir byna twee eeue so'n magtige rol in die handelswêreld gespeel het, nie meer bestaan nie. Die algemene oorsake van die ineenstorting van die Maatskappy gaan ons hier nie soveel aan nie: hul was inherent in die organisasie en beleid van die Maatskappy, vanaf sy stigting in 1602. Wat ons hier egter kortliks sal nagaan, is die gebeurtenisse aangaande die Kompanie gedurende die laaste paar jaar van sy bestaan insoverre hul saamhang met die agteruitgang en finale val van die Maatskappy, om daaruit te kan nagaan wat die invloed was van die laaste worsteling van die Maatskappy om nie ten onder te gaan nie, op die volksplanting aan die Suide van Afrika, die welvaart waarvan tot so'n groot mate saamgehang het met die van die Kompanie.

Reeds sedert 1697 was daar tekorte in Indië; sedert 1736 vir die hele Kompanie.¹⁾ Op 15 Mei 1736 is die laaste jaar afgesluit met 'n batige saldo van 10915 guldens; daarna begin die tekorte jaar op jaar met groot somme op hoop:

1746 :	49,773,339 guldens,
1756 :	10,899,092 guldens,
1766 :	17,751,105 guldens,
1776 :	13,859,440 guldens,
1786 :	49,709,185 guldens,
1791 :	92,342,267 guldens,
1792 :	100,295,789 guldens,
1793 :	107,174,149 guldens,
1794 :	112,265,448 guldens,
1795 :	117,013,373 guldens. ²⁾

1) G. v. Berckel, „Bydrage.” Bl.2; en G.C. Klerk de Reus, „Geschichtlicher Ueberblick”. Bylae II C.

2) G.C. Klerk de Reus, „Geschichtlicher Ueberblick,” Bylae II C.; v.g.l. A.L. Geyer, „Das Wirtschaftliche System,” Bls.5; en ook „Staat” - I, Bylae A, (inkomste van verhandelde goedere 1785-179

Die maximum tekort voor die Engelse Oorlog (die Amerikaanse Vryheidsoorlog) is aangeteken in 1761: dit het 21,543,644 guldens bedra; hierdie som het verminder tot 8,506,567 guldens in 1779. Die invloede van die oorlog regstreeks of onregstreeks, blyk uit die kolossale vermeerdering van die tekorte in die daaropvolgende jare.³⁾ Afgesien van die feit dat die monopolie van die vaart op die Ooste deur die Kompanie as gevolg van die Engelse oorlog verloor is, was die verliese deur die oorlog, volgens de Reus meer as 20 miljoen guldens.⁴⁾ Tot 1782 is egter nog altyd diwidende uitbetaal deur die Kompanie:

1736	: 20%.
1746	: 20%.
1756	: 20%.
1766	: 20%.
1770	: 15%.
1771-1782	: 12%.

Eers op 16 Nov., 1784 is besluit om g'n diwidende uit te betaal nie.⁵⁾

In 1778 het Frankryk wapens opgeneem met die Amerikaanse Koloniste teen Engeland; en op 20 Des., 1780 is ook die Nederlande in die, vir haar so noodlottige stryd, gewikkel. Die oorlog eindig met die Vrede van Versailles in 1783, maar tussen die Nederlande en Groot Brittanje eers op 20 Mei, 1784. In die Nederlandse politiek sou die stroming nou weer gaan ten gunste van die Konserwatiewe en die Prins: In Sept., 1787 is Willem II deur Frederik Willem van Pruise as Stadhouer herstel; en in 1788 is 'n defensiewe Verdrag gesluit met Engeland en 'n Drievoudige Verbond tussen Engeland, Pruise en die Nederlande.⁶⁾

(Vervolg van voetnoot 2.) jaarliks), en B. (uitgawes vir dieselfde jare.) Gemiddelde tekort per jaar 8,734,962 guldens.

3) Ibid.

4) G.C. Klerk de Reus, „Geschichtlicher Ueberblick“, Bls. 187.

5) Ibid., Bylae VI.

6) V.g.l. Blok, Geskiedenis van die Nederlandse Volk, Vol.VI, Boek 3 Bls.217-565; Theal, History of South Africa, 1691-1795, Bls.328; en Eric Walker, A History of South Africa, Bls. 125.

In Feb., 1793 is oorlog verklaar deur Frankryk aan Engeland en die Nederlande.

Soos ons reeds gesien het, het die Engelse oorlog wat in die Nederlande begin het op 20 Des., 1780 noodlottige gevolge gehad vir die Kompanie. Van die toenmalige toestand van die Kompanie sê van Berckel: „De Maatschappy, hoe hecht ze schynen mocht, was inwendig wrak en een flinke storm zou voldoende zyn om 't uitwendig zo schoone gebouw op zyn grondvesten te doen beven, misschien het te doen instorten. Dit geschiede in 1780". 7)

Die versiene Stavorinus het reeds in die sewentiger jare gewaarsku, en gewys op die kritieke posisie van die Maatskappy. Hy verwys na die voorspellings van van Imhoff, reeds in 1742 gemaak, aangaande die Kompanie. „Veele omstandigheeden," sê Stavorinus, „loopen thans samen, die het herstel zoo al niet onmogelyk maken, ten minsten zeer ongunstige uitzichten daar omtrent vertoonen." 8)

Die oorlog van 1780, gevoeg by die ander omstandighede wat die herstel van die Kompanie volgens Stavorinus, byna onmoontlik gemaak het, sou, soos ons reeds volgens van Berckel gesien het, die belangrikste slag tot die finale ineenstorting wees.

Ook de Reus is dit eens met hierdie stelling. Hy sê: „Der Krieg welches kurz darauf (1781) zwischen England und den Vereinigten Provinzen ausbrach, war der Schlag der die einst so mächtige Compagnie zum Wanken brachte. War sie schon lange innerlich verfallen, so trat jetzt, als energische Anspannung aller Kräfte von ihr verlangt wurde, ihre Verderbtheit klar an den Tag!" 9)

'n Skrywer wat in daardie jare in lewe was, en volgens 'n werkie wat hy destyds publiseer het, 'n goeie insig gehad het in die tekortkominge van die Kompanie se bestuur aan die Kaap, hoewel die gees van die rewolusie hom miskien té ver laat reik het, soos later ook die geval was met Janssens en de Mist, sê: „Ganze Staaten

7) G. v. Berckel, Bydrage. Bls.3.

8) J.S. Stavorinus, „Reize", 1774-1778, Deel II Bls.297.

9) G.C. Klerk de Reus, „Geschichtlicher Ueberblick," Bls. XLII.

sind wie einzelne Menschen Krankheiten unterworfen, welche bei jenen wie bei diesen unheilbar werden, wenn man aus einem zu weit getriebenen Vertrauen oder aus einer unverzeihlichen Nachlässigkeit sie bis zu jenem verderblichem Grade steigen lässt, wo durchaus alle heilsamen Mittel wirkungslos sind Man sagt die Hollandisch-ostindische Kompagnie befinde sich in dieser gefährlichen Lage die nur zu sehr einen Sturz befürchten lässt."¹⁰⁾ So skrywe Francois Bernard in 1783.

Die Kompanie kon nie meer nie op eie bene staan nie: ons bereik nou die laaste fase in die geskiedenis van die liggaam wanneer dit slegs deur aansienlike lenings van Holland en die ander provinsies van algehele ondergang gehou word. Die Krediteure van die Kompanie sou in hierdie jare insig eis in sy sake, en as gevolg van hierdie inmenging, in die eerste plek, sal ons pogings tot herstel van die finansies merk, pogings tot vermindering van uitgawes, vermeerdering van inkomste en stopsetting van korrupte praktyke: hierdie dinge sou hul weerklank vind in die Nedersetting aan die Cabo in die briewe aan die regering, veral vanaf die negentiger jare en in die sending van die Kommissarisse Generaal, Nederburgh en Frykenius.

De Reus sê: „Da sie (die Kompagnie) seit Jahren nur durch ihren Credit sich hielt, musste sie nun die Hilfe des Staates erbetteln um sich noch länger zu behaupten.“¹¹⁾ En verder: „Jahr auf Jahr mussten jetzt die Direktoren die Staaten von Holland und die Generalität um Hilfe bitten Doch was man auch that, sie war nicht zu retten.“¹²⁾

In 1781 is die eerste lening vir die Kompanie deur die Here XVII van Holland verkry.¹³⁾ Deur 'n resoluëie van 4 Mei, 1782

10) Francois Bernard; Ueber den gegenwärtigen Zustand der Kolonie am Vorgebürge der guten Hoffnung, Bls. 94.

11) G.C. Klerk de Reus, „Geschichtlicher Überblick,“ Bls. XLIII.

12) Ibid. 187.

13) G.J.A. v. Berckel, „Bydrage,“ Bls. 4. Die somme deur die Staat en van die Kompanie geleen word gegee as ruim 67 miljoen guldens (1781-1791) „Staat“ I, Bls. 29.

kry die State van Holland die reg om die finansiële sake van die Kamers binne die provinsie Holland na te gaan, as 'n sekuriteit vir voorskotte ontvang van Holland. Hier het ons die eerste stap tot uitbreiding van die mag van die Staat in die Kompanie buite die oktrooi om.¹⁴⁾

In die volgende jare sou daar verskillende voorstelle van inneming in die bestuur van die Kompanie wees, veral van die kant van Holland: daar is byvoorbeeld die voorstel dat die bewindhebbers van die Kompanie sou vermeerder word met participante, benoem op voordrag van die provinsies Holland en Zeeland.¹⁵⁾

In 1786 is 'n voorstel deur die State-Generaal aangeneem wat die mag van die provinsies Holland nog meer versterk het: 'n „Vyfde Departement sou in die bestuur van die Kompanie ingevoer word die „Departement tot de Indische Zaken.“ Die lede sou aangestel word deur die State-Generaal op voordrag van die Provinsie Holland. Die Departement sou moes nagaan alle briewe, papiere en kwessies rakende die handel en omslag van die Oos-Indiese-Kompanie, en sou verplig wees aan Holland inligting te gee, indien dit verlang sou word. Die Departement sou ook sake soos die raadsaamheid van die vrye vaart moes ondersoek.

Zeeland het heftig teen die oormag wat Holland deur so'n instelling sou verkry, protesteer; op 1 Mei, 1786, egter, het die State-Generaal die eerste ses lede op voordrag van Holland benoem: hul name is, A.S. van der Hoop, G. Severyn, J.A. van Eys, O.W. Falck, Elias Crasyvanger en J.S. Scholten.¹⁶⁾

Later, in 1790, volg nog 'n Kommissie en dié is vir ons onderwerp die belangrikste. Die Kompanie het weer om 'n lening gevra, en 'n Kommissie is deur Holland en Zeeland aangestel om ondersoek in te stel of 'n verdere lening raadsaam sou wees. Hierdie Kommissie het die volgende voorstel gemaak: 'n lening sou toegestaan word, maar Holland en Zeeland moes „inzien en directie“ in die

14) Ibid. Bls. 5.

15) Ibid. Bls. 8.

16) G.J.A. van Berckel, „Bydrage,“ Bls. 21.

bestuur van die Kompanie kry. Vir dié doel sou 'n „Politieke Kommissie” bestaande uit vier verteenwoordigers van Holland, benoem deur die Prins op voordrag van die Provinsie Holland en twee verteenwoordigers van Zeeland, benoem deur die Prins op voordrag van Zeeland, dien. Hierdie Kommissie moes beraadslaag oor die goeie bestuur van die Kompanie; die bewindhebbers van die Kompanie sou aan die Kommissie alle informasie moes verstrek, wat sou nodig wees, en 'n verslag van elke Vergadering aan die Here XVII. Die Kommissie sou elke jaar rapport doen aan Holland en Zeeland.¹⁷⁾ Die voorstel is finaal aangeneem deur die State-Generaal op 14 Mei, 1780.¹⁸⁾

Die volgende lede is tot die Kommissie benoem: vir Zeeland: Schorer en De Mauregnault; vir Holland: G.J. Doys, Baron van der Does, Heer van Noordwyk, Mnr. P.H. van de Wall, Mnr. J. Rendorp, Heer van Marquette, en Mnr. H. van Straalen. Die Hollandse Lede van die Kommissie is bekend as die „Gecommitteerdes tot die Sake van die Oos-Indiese-Kompanie”; Hul rapporte tot die herstel van die Kompanie is gedateer 14 Julie, 1791. Hul voorstelle tot herstel soos die heffing van 'n Ampgeld in die Kompaniebesittinge, 'n belasting op die „Collateraal”, die heffing van 'n 50ste penning, die teengaan van ongepermitteerde handel, die oopstelling van die vrag op die Kompanieskepe vir partikuliere, ens., en veral die Sending van die Kommissaris-Generaal, Nederburgh en Frykenius, is vir ons onderwerp van spesiale belang, insoverre dit betrekking het op die Nedersetting aan die Cabo.¹⁹⁾

17) G.J.A. van Berckel, „Bydrage”, Bls. 29, 30, 31.

18) Ibid. Bls. 34.

19) G.J.A. van Berckel, „Bydrage”, Bls. 37 en „Staat”: die rapport, reeds genoem, van die Hollandse Gecommitteerdes, 14 Julie, 1791, wat gepubliseer is. (2 dele).

Die Kommissie het probeer rigting bring in hul ondersoek deur hul bevindings te stel as antwoord op die volgende vraag: of die soseer veragterde staat van die Maatskappy aan die defekte en gebreke, wat in alle merkantiele en politieke liggame van 'n groot uitgestrektheid gevind word, alleen, of wel vernaamlik aan toevallige oorsake, moet toegeskryf word; of met ander woorde, die defekte en gebreke, van so'n aard is, dat hul heeltemaal ongeneeslik en vir 'n langsame herstel volkome onvatbaar geword is.²⁰⁾

Wat dus hier te beantwoord is, is die vraag of die veragterde toestand van die Maatskappy die gevolg is, vernaamlik, van inherente wantoestande en misbruike, wat as 'n kanker al sover aan die lewenskrag van die Maatskappy gevreet het, dat herstel onmoontlik is, of wel van eksterne nadelige invloede waaroor die Kompanie self g'n mag tot afwering gehad het nie, soos byvoorbeeld die Engelse Oorlog. (1880-1884) „De rampspoedige en verderflyke oorlog²¹⁾ word deur die Kommissie as die grootste oorsaak van agteruitgang beskou.²²⁾ Uit wat ons reeds meegedeel het kan ons hier aanmerk dat die „inherente“ tekortkominge van die Maatskappy die voortbestaan daarvan, vir 'n lang tyd altans, onwaarskynlik gemaak het, maar dat die Engelse Oorlog die val verhaas het.

Die Kommissie is van mening dat sonder die hulp van die

20) „Staat“, Deel I, Bls 2, v.g.l. in dié verband, aangaande die oorsake van agteruitgang van die Kompanie, die mening van A.E. van Braam Houkgeest; In 1789 sien hy as 'n persoon wat bekend was met die sake van die Kompanie, g'n moontlike kans vir herstel vir daardie liggaam nie. Hy gee die oorsake van agteruitgang van die Kompanie as, „meerendeels almeende toe te schryven zyn aan den invloed der weelden, hoogmoed, zegt na rykdommen, en andere kwaade zeden;“ verder noem hy die skraapsug van die Kompaniesdienare wat veral in die oorseese besittinge tot uiting gekom het; hy lê ook veral nadruk op die nadelige gevolge van die toenemende kompetisie van ander volke; (A.E. van BraamHoukgeest, Bedenking omtrend de Caap de Goede Hoop, April en Julie 1789.) Bls. 5, 6 en 7.

21) Ibid.- Deel I, Bls. 3.

22) Sien 3,4 (voor) aangaande vermeerdering van die skulde.

State-Generaal, die Kompanie nie meer lank sou kon bestaan nie: die val kan moontlik binne weinige weke geskied.²³⁾

Die Kommissie meen dat, indien die oorlog nie uitgebreek het nie, die toestand na 1779 met effektiewe maatreëls „tot redres van ingesloopen misbruiken kon gered gewees het.“²⁴⁾ In verband met die werklike toestand is hul egter taamlik pessimisties.

Die Kommissie stel die volgende belastings tot verhoging van die inkomste voor: 'n Ampgeld, 'n Hoofgeld van slawe, 'n belasting op die „Collateraal“, en 'n vrywillige heffing van die 25ste of 50ste penning.²⁵⁾ Die verwikkelinge in verband met die heffing van sommige van hierdie belastings aan die Cabo sal ons later behandel.

Verder meen die Kommissie dat besuiniging in al die departemente in die Nederlande moontlik is: die getal bediendes kon verminder word, die salarisse van die Bewindhebbers en hoër amptenare kon verminder word, ens.²⁶⁾ Die vraag word ook gestel of die vaart met gehuurde skepe nie voordeliger sou wees nie,²⁷⁾ en of die skepe nie hul reise gouer kon voltooi nie.²⁸⁾ Wat veral ook op aangedring word, is nadere toesig oor die vervoer van goedere van partikuliere, en teen die ongepermitteerde handel.

Van meer belang is die beskouings van die Kommissie oor die handel wat die Kompanie gedryf het in Europese goedere in sy verskillende besittings.²⁹⁾ Dit het aan die Kommissie geblyk dat daar 'n groot verskil by die onderskeie Kamers in die inkoopspriese van sulke goedere was in die Nederlande: van 10% tot 60%! Die goedere wat dan soms teen sulke hoë priese ingekoop is, het dikwels onverkoop in die pakhuisse bly lê. As gevolg hiervan meen die

23) „Staat“. I, Bls. 25 en 29.

24) Ibid: I, Bls.4.

25) „Staat“, I, Bls.54.

26) „Staat“, I, Bls.62.

27) Ibid: I, Bls.66.

28) Ibid: I, Bls. 68.

29) v.g.l. hier die toestand aan die Cabo - Die Kompanie het die Koloniste van alles voorsien: dit was in elk geval sy doel, voor die opstelling van die vaart.

Kommissie, dat die versending van Europese goedere na die Kompaniesbesittinge vir verbruik sowel as handel, geheel stopgesit behoort te word, en dat die goedere vir partikuliere persone op hul eie rekening en risiko sou vervoer word in Kompanieskepe van en na Indië.³⁰⁾ Die Kompanieshandel moes alleen beperk word tot streke wat goedere, klein in omvang, en van groot waarde, oplewer. Die binnelandse handel op die Weskus van Indië moes aan onderhorige oopgestel word en ook die handel op die Weskus van Sumatra „als hebbende altoos meer nadeel dan voordeel aangebracht.“³¹⁾

In die verband is ook interessant die mening wat ons vind in 'n resoluksie van die Here XVII van 29 Maart, 1791, as gevolg van 'n memorie van Partisipant Titsingh.³²⁾ Die houding word ook ingeneem dat 'n besparing in die omslag van die Kompanie kon teweeg gebring word deur alleen noodsaaklike goedere self oor te stuur, en die handel in nie -betalende goedere aan partikuliere oor te laat.

Ook die Heer B.C. Nederburgh is 'n dergelike mening toegedaan in sy konsiderasies aangaande die kritieke toestand van die Kompanie, gedateer 7 Maart, 1791.³³⁾ Nederburgh meen dat die aanstaande val van die Kompanie 'n werklikheid geword het.³⁴⁾ Volgens hom is die vraag nou: „Welke zyn de meest geschikte middelen om by den aanstaande val van de Kompagnie de zaak buiten confusie te houden? Om de algemeene rampen welken daar van onafgescheidelyk zullen zyn, in den minst mogelyken graad te doen gevoelen.“³⁵⁾

Onder die middele wat hy sou aanwend om die val van die Kompanie so sag moontlik te maak, noem Nederburgh die oopstelling

30) „Staat“. Bls. 73. v.g.l. die vrye oorsending van goedere aan die Koloniste aan die Cabo toegestaan.

31) „Staat“, I, Bls. 79 en 80. Dis interessant om hier te vergelyk onder watter voorwendsels die sogenoemde „vrye vaart“, later aan die Koloniste aan die Kaap oenskynlik toegestaan is.

32) „Staat“, I, Bls. 137-154.

33) „Staat“, II, Bls. 97.

34) v.g.l. Nederburgh se mening in verband met sy latere doen en late aan die Kaap.

35) „Staat“, II, Bls. 97.

van die vaart: „Dat voor den tyd dat's Compagnies Octroy nog duur⁴ de Vaart van Nederland op Indiën en van daar herwaarts", (met enige beperkinge) „..... wierd oopgesteld; dat aan Particulieren geheel wierd overgelaten den handel in Nederlandschen Articulen" ens.³⁶⁾

Ons kan dus hier sê al sê dat, wanneer sogenoemde „voorregte", soos die oorsending van goedere van partikuliere in Kompanieskepe op hul eie rekening, en later die vrye vaart aan die Kaapse Koloniste sou toegestaan word, dit eers sou gedoen word na rype oorweging aan die kant van die Kompanie of dit aan daardie liggaam g'n skade sou berokken nie. In elk geval, is dit duidelik dat die³⁷ „voorregte" aanbeveel is vir die Kompanie as middele van besuiniging

Dan kry ons die voorstel in die memorie van die Here Falck, Craeyvanger en Scholten,³⁸⁾ Om aan die ingesetenes van die Cabo de Goede Hoop die vrye vaart op die Ooskus van Afrika en Indië en vrye walvisvangs toe te staan, daar hul reeds sedert geruime tyd afsetmoeilikhede in verband met hul produkte ondervind het en bestaanmiddele karig gewees het.

Dit is nou egter vir ons duidelik dat dit nie 'n baie groot konsessie ten nadele van die Kompanie, volgens menings wat ons reeds genoem het, sou wees nie.

Die sake is oorgelaat in die hande van die Kommissarisse Nederburgh en Frykenius wat binnekort sou vertrek.³⁹⁾

36) „Staat", II, Bls. 100.

v.g.l. die redes waarom A.E. van Braam Houkgeest groter handelsvryheid en 'n vrye skeepvaart vir die Kaapse Koloniste bepleit: by hom gaan dit in werklikheid om die welsyn en ontwikkeling van die volkplanting. (A.E. van Braam Houkgeest, Bedenking omtrend de Caap de Goede Hoop. Bls. 18 en 33) In „Gedachten en Consideratien omtrend eenige Vraag Poincten Betrekkelyk de Cabo de Goede Hoop", word meer handelsvryheid en 'n beperkte vrye skeepvaart ook bepleit, maar omdat die skrywer meen dat die Kompanie daardeur sou kon besuinig. (Bls. 14 en 15).

37) v.g.l. die houding van die Kommissarisse Generaal aan die Kaap in die verband.

38) Uittreksel, Resolusie, Here XVII, 29 Maart 1791, „Staat", I, Bls. 155.

39) Uittreksel, Resolusie, Here XVII, 29 Maart, 1791. „Staat", I, Bls. 155.

..... Wat was die bevindinge van die Kommissie, in meer besonderhede, in verband met die oorsese besittinge van die Kompanie? Hul woorde is treffend: „Doorwandelen wy de voornaamste Possessien en Etablissements, en geeven wy agt op de intrinsique gesteldheid van den Binnelandschen handel, de toeneemende en hooggaande vermeerdering der Lasten, het aanhoudend gebrek van het numeraire de nog loopende Massa van Papierengeld,⁴⁰⁾ de onbeteugelde schraapzugt en trouwloosheid van vele van 's Compagnies Dienaaren, den daar uit voortvloeyende smokkelhandel der vreemde natien de zwakheid en de toegeevenheid van de Hooge Regering, de excessive kostbaarheid van het Militaire departement in een woord, op het geheel ensemble van dit alles, dan zouden wy het schier hopeloos moeten opgeeven.”⁴¹⁾ indien sommige vooraanstaande persone nie hul volle kragte en aandag aan die sake gewy~~de~~ het nie.⁴²⁾

Onder die trouelose amptenare was ook, volgens de Reus, die Indiese Goewerneur-Generaal, Willem Arnold Alting, in 1780 benoem: „Es macht einen schmerzlichen Eindruck, dass ein solcher Mann, äusserst geschickt freilich wo es sich um seine eigenen Interessen handelte, so lange vom Direktorium gehandhabt wurde.”⁴³⁾

Omtrend die swakheid van die Hoë Regering, sê de Reus verder „Es versteht sich von selbst dass unter einem solchen Regimente das politische Leben der Compagnie eigentlich aufhörte zu existieren. Nirgends mehr war sie tonangebend überall war sie zum Spielball des Schicksals geworden. Ausserhalb des indischen Archipels, die Kapkolonie⁴⁴⁾ und Ceylon noch ausgenommen war ihre Herrschaft so gut als dahin.”

40) v.g.l. posiesie aan die Kaap.

41) Interessant is dit om te let hoe hierdie dinge aan die Kaap tot uiting gekom het: en ook te vergelyk die latere doen en late van die Kommissaris-Generaal in die verband.

42) „Staat”, I. Bls. 75.

43) G.C. Klerk de Reus, „Geschichtlicher Ueberblick.” Bls. XII.

44) v.g.l. egter wat G. Eybers aangaande die mag van die Regering aan die Kaap sê: „Bepalinger”. Bls. 67.

Die Kommissie meld verder dat, na beraadslaging met die Here XVII, besluit is deur daardie liggaam om ingrypende besuinigingsmaatreëls aan die verskillende poste, ook die Kaap, aan te bring.⁴⁵⁾ Verder het die Here XVII, op advies van die Kommissie, besluit om die Kaapse Goewerneur, van der Graaff, persoonlik na Nederland te ontbied om verantwoording te doen aangaande die haglike toestand daar.⁴⁶⁾ Daar word melding gemaak van die onrustige toestand aan die Kaap: „den geest van Partyschap, welke aldaar tot eenen hoogen graad geklommen is.”⁴⁷⁾

Die Kommissie het sover breedvoerig uitgewy oor wantoestande op die oorsese besittinge van die Kompanie, en het ook sommige middels vir verbetering aan die hand gegee: hoe sou die middele bes ten uitvoer gebring kan word? Ons vind in die tyd menigvuldige briewe in die verband, miskien vernaamlik as gevolg van die inmenging van die krediteure van die Kompanie in haar sake om beter bestuur, van die Kompanie in Nederland ook aan die Regering aan die Kaap.⁴⁸⁾ Wel weet ons dat, soos ons reeds gedeeltelik gesien het, die voorstelle van die Kommissie vervat in die Rapport van 14 Julie, 1791, die vernaamste was wat aangewend is om die posiesie van die Maatskappy te probeer red: in verband met die nedersetting aan die Kaap sou dit immers die geval wees.

Belangriker, egter, is die aanstelling van die Kommissarisse Generaal, Nederburgh en Frykenius, om die middele tot herstel ten uitvoer te bring. Uit 'n Memorie van Lede van die bewind is voorgestel om „Een Extraordinaire Commissie te zenden naar Indiën, voorzien met behoorlyke magt, om de ingeslopen abusies en mesuses aldaar te redressen en de hoognodige reformes in te voeren.”⁴⁹⁾

45) „Staat”, I, Bls. 76.

46) Ibid: I, Bls. 77. Ibid: bylaag Litt.I. 'n Algemene opgawe van laste en inkomste op die oorsese poste 1777 - 1780: dit toon aan die Kaap die grootste verlies, uitsluitende Batawie en Ceylon.

47) Ibid: I. Bls. 83.

48) Die Inkomende Briewe aan die Kaap in die verband sal ons in 'n afsonderlike paragraaf behandel: sien bl. 18 en volgende.

49) „Staat”, I. Bls. 82.

Hierdie aanbeveling is veral aangeraai deur meergenoemde Kommissie. Met medewerking van die Kommissie en op hul aandrang is dan ook reeds met die saak gevorder, sodat die instruksies vir die „Extraordinaire Kommissie“ by die volgende vergadering van die Here XVII sou voorgelê word. Die Kommissie heg baie waarde aan die moontlike werksaamhede van so'n Kommissie, indien die lede die erns van die saak sou besef.⁵⁰⁾

Op 17 Mei, 1791, stel die Here XVII die sending van so'n Kommissie per brief aan die State-Generaal voor.⁵¹⁾ Op 19 Mei, 1791, keur die State-Generaal die voorstel goed⁵²⁾ en dra die voorstelling van lede aan die Prins op; dit geskied op 27 Mei, 1791, wanneer Willem, Prins van Oranje, die lede benoem. Mnr. S.C. Nederburgh sou, as besoldiging, jaarliks 90,000 guldens kry, vir drie jaar, vandat hy sou vertrek; 15,000 guldens vir sy uitrusting; en by sy terugkeer 5,000 guldens jaarliks totdat hy 'n goeie betrekking sou kry.⁵³⁾ Mnr. S.H. Frykenius sou jaarliks 70,000 guldens kry vir drie jaar en 15,000 guldens vir sy uitrusting.⁵⁴⁾

Duidelikheidshalwe, en omdat die stukke self beter spreek as 'n opsomming wat ons sou kan gee, laat ons hier gedeeltelik woordelik volg die verdere stukke in verband met die aanstelling van die Kommissaris-Generaal:

„Commissie of opene Brieven
voor
Commissarissen-Generaal
voor

Indië en Cabo de Goede Hoop.⁵⁵⁾

Nademaal de toestand van de Generaal Geoctroyeerde Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij door de menigvuldige rampen en verliezen haar in de laatste jaaren overgekomen, buitengewoone voorzieningen en redressen vereischt,

50) „Staat“ I. Bls. 83 en 85.

51) Ibid: II. Bls. 206.

52) Ibid: II. Bls. 210.

53) Ibid: II. Bls. 220.

54) Ibid: II. Bls. 222.

55) „Lechte stukken...“, J.C. Nederburgh, bl. 131-

So is het, dat door zyne Doorlugtige Hoogheid, ^{de} en speciaale autorisatie van Haar Hoog Mogende Heeren Staaten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, benoemd, en vervolgens te vergadering van 17^{en}, na voorafgaand overleg met de Heeren Hun Hoog Mogende Gecommitteerdens tot de Zaaken van de Oost Indische Compagnie, aangesteld en gecommiteerd zyn, de Heeren Mr. Sebastiaan Cornelis Nederburgh, Eerste Advocaat van de Generaale Nederlandsche Oost Indische Maatschappy, Simon Hendrik Frykenuis, Capitain ter zee ten dienste deezer landen, Mr. Willem Arnold Alting, Gouverneur Generaal, en Hendrik van Stokkum, Directeur Generaal van Nederland- sch Indië, die by ons worden geoordeeld te bezitten de voorzigtigheid bekwaamheid, en probiteit tot zaaken van dat gewigt vereischt wordende, omme als ons repraesenteerende, ingevolge derzelve Instructie, in alle 's Compagnies Besittingen in geheel Indië en aan Cabo de Goede Hoop, alle 's Compagnies zaaken en aangelegenheden te ondersoeken, te ontdekken de abuizen, malversaties, knevelaryen, en wat van diergelyke slegte practyken meer is, welken daar zouden mogen plaats hebben, de reformes en redressen, welke zy in alle takken van 's Compagnies bestaan administratie, en handel, zullen nodig oordeelen, daartoe stellen, onbekwaame en slegte Dienaaren, van wat qualiteit zy ook moogen zyn, uit hunne posten te stellen en naar Nederland op te zenden, dan wel aan de Justitie over te geeven, en derzelve posten wederom met andere bekwaame Subjecten, en ook alle openvallende bedieningen dadelyk en finaal te vervullen, en voorts in alles de goede orde en behoorlyke subordinatie te herstellen, en sodanig te disponeeren en te doen, als zy raadsaam zullen oordeelen, ens.⁵⁶⁾"

Instruksie vir die KK.-GG. oor Nederlands-Indië.⁵⁷⁾

(19 Augustus 1791)

Hier word, in die eerste plek, veral nadruk gelê op die noodsaaklikheid vir besuiniging, vermindering van onnodige uit-

⁵⁶⁾ Vir die geheel sien Bylaag A

⁵⁷⁾ J.A. van der Chys, Plakaatboek, Deel XI Bls.286; „Echte Stukken, S.C. Nederburgh, Bls.135. Vir die geheel sien Bylae. B

gawes in die huishouding van die Kompanie. Die uitgawes en jaarlikse tekorte op die Indiese poste het tot 'n skrikwekkende hoogte gestyg, en die KK-GG sou hul daarop moes toelê om sake op die verskillende poste in orde te bring, wanpraktyke onder die dienare stop te sit en besuinigingsmaatreëls deur te voer. In kort, die KK-GG moes, in soverre daar verbetering in die finansiële toestand van die Maatskappy aan te bring was, alles in hul vermoë doen om dit, sover moontlik, te bewerkstellig.

Instruksies in verband met die pos aan die Kaap in die biesonder. (a. Aangaande suiwere Kompaniesaangeleenthede) (Art.I): Die KK-GG moes ondersoek in hoeverre die bevele van die Here XVII aan die Kaap-se Regering, bevat in die brief van 2 Oktober 1790, tot besuiniging en vermindering in die omslag, deurgevoer is. Hul moes voorts die huishouding van die pos ondersoek en sover moontlik besuinigingsmaatreëls deurvoer. In verband met die fortifikasiewerke moes g'n verdere uitgawes gemaak word nie.⁵⁸⁾

(Art.II) Dié staat van inkomste van die pos moes ondersoek word, en waar moontlik, moes getrag word om die inkomste te vermeerder: die KK-GG moes veral sien dat die bevele van Here XVII in verband met die verpagting van die Inkomende en Uitgaande Regte uitgevoer word.⁵⁹⁾

(Art.III) Die boeke in verband met die jaarlikse inkomste en uitgawe van die Regering moes gesuiwer word, sodat daar kon duidelikhed kom aangaande die werklike jaarlikse omslag van die pos.⁶⁰⁾

(Art.IV) Wanneer die bevele van Here XVII van 4 Januarie, 1791, tot die heffing van nuwe belastings aan die Kaap sou ontvang word, moes die KK-GG sien dat daarvan uitvoering gegee word.⁶¹⁾

(Art.IX) Die oorsake van die lang oponthoud van retoerskepe aan die Kaap moes ondersoek word en uit die weg geruim word.⁶²⁾

58) Vir die uitvoering van hierdie instruksies deur die KK-GG sien veral Hoofstuk V. Bls. 71- (agter).

59) Aangaande die KK-GG se optrede in verband met hierdie instruksie, sien Hoofstuk IV. (b) Bls. 56-

60) In die verband sien Hoofstuk VI. Bls. 65, 66, 67 en volgende.

61) Sien veral Hoofstuk V. (b) Bls. 47-

62) Sien Hoofstuk VI., (a) Bls. 67-

(Art. XVI.) Onbekwame en ongehoorsame dienare moes ontslaan word, en andere in hul plek gestel word.

(b. Aangaande die Koloniste.)

(Artiekels V. en VI.) Die redes vir die voortdurende ontevredenheid aangaande die Kompanies-Regering, onder die burgers, moes ondersoek en sover moontlik uit die weg geruim word. Waar die KK-GG in die verband sou optree, moes hul nietemin die belange van die Kompanie in die oog hou.⁶³⁾

(Art. VII.) Onderzoek moes ingestel word of aan die ingesetenes, tot verbetering van hul posiesie, die reg tot oorbrengring van ge-permitteerde Indiese produkte asook tot die vervoering van plaaslike produkte na Indië, slawehandel op die Ooskus van Afrika en Madagascar, en vrye walvisvangs aan die kuste van die volkplanting met hul eie skepe, kon toegestaan word. In die verband moes die advies van die Goewerneur en sy Raad ingewin word. Die KK-GG kon daarna op die punt volgens hul goeddenke besluit, maar moes in die oog hou dat die bemanning van partikuliere skepe vir tenminste een helfte uit ingesetenes van die volksplanting moes bestaan.⁶⁴⁾

Die graan- en wynekultuur moes aangemoedig word.⁶⁵⁾

Teen die misbruike in verband met ongeoorloofde handel moes stappe geneem word.⁶⁶⁾

(Art. VIII.) Die KK-GG moes ondersoek of die handel op Mosselbaai en Plettenbergsbaai nie in hande van die koloniste kon oorgelaat word nie, en of die vaartule deur die Regering vir die handel gebruik, nie sou kon gemis word nie.⁶⁷⁾

Paragraaf (b) Aan die Kaap.

In 'n brief, gedateer 23 Oktober, 1789 beveel die Here XVII die heffing van 10 riksdalers op ieder ingevoerde slaaf, en ook 'n

63) Sien veral Hoofstuk VII. Bls. 90- en Hoofstuk VI. (b) Bls. 89-
 64) Sien Hoofstuk VII Bls. 104 -
 65) Ibid: 102 -
 66) Hoofstuk V. (b) Bls. 76 -
 67) Sien Hoofstuk VII 108 - Bls.

heffing van 'n doeane van 5% op goedere aangebring met vreemde skepe, en in sekere gevalle ook met Kompanieskepe, ten behoewe van die Kompanie.⁶⁸⁾ Hierteen het die Fiskaal, van Lynden, beswaar gemaak - dit was natuurlik - en die Politieke Raad het besluit om sy besware na die Here XVII te stuur, en die heffinge, soos beveel, uit te stel. Afgesien van die nuwe heffinge deur die Here XVII voorgestel, vind ons in dieselfde brief aansporinge tot besuiniging: daar word aanbeveel dat die soldate aan die opbou van die vestingwerke sou help;⁶⁹⁾ daar word veral gewaarsku teen die „verderffelyke Luxe" onder die Koloniste in die algemeen;⁷⁰⁾ die Politieke Raad word gelas om dit op die mees geskikte wyse teen te gaan; verder word aangedring om die tiendes van die geoeste grane, „op eenen meer regelmatigen voet voor de Ed. Compagnie te doen percipeeren."⁷¹⁾ Die Kompanie meen dat die tiendes op 'n ander wyse behoort gein te word. Die Here XVII is ontevrede oor die lange tyd en enorme koste bestee tot die opbou van die hospitaal.⁷²⁾ Verder word gekla oor die enorme toename in die Kaapse laste.⁷³⁾ Die laste het gedurende die boekjaar 1787-1788, 1798707 guldens bedra: 212,215 guldens bo die van die vorige jaar.⁷⁴⁾

68) P.R. Res. Julie 1790, C. 88, Bls. 127.

69) Ibid: Bls. 121.

70) Ibid: Bls. 212.

71) Opmerking. Die tiendes is voorheen bereken uit 'n opgawe van die boere self. Die Politieke Raad het nou besluit om die tiendes in te vorder in die „passasie-geld", bereken vorm van 'n doeane-reg onder die naam van „passasie-geld", bereken volgens die pryse deur die Kompanie betaal: P.R. Res. Julie 1790, C. 88, Bls. 212. 'n Spesiale persoon die „Commies" sal sou onder eed aangestel word om die „passasie-geld" en „vatgeld" in te vorder: P.R. Res. Julie 1790, C. 88 Bls. 217 en 560, 563.

72) P.R. Res. Julie 1790 C. 88 Bls. 326.

73) V.g.l. "Staat" Bylaag. Litt. I.

74) P.R. Res. Nov. 1790 C. 89 Bls. 1146 en 1147: Die Politieke Raad het hier besluit dat „men vervolgens geen moeite of vlyt sal spaaren, om zodanige middelen uit te denken ... als tot soulaas der Ed. Maatskappy in haare jegenwoordige gedrukte staat zullen kunnen verstrekken". Dat die Kompanie in die verband egter nog veel te kla en te vermaan sal hê, sal nog blyk. Die Politieke Raad wys daarop dat onder die hoof „Kaapse Laste" ook ingesluit is die „onkoste aan skepe" ens., sake in belang van die Kompanie in die algemeen en nie die Kaapse Regering nie (Ibid: 1148) Verder

In 'n volgende brief gedateer 2 Oktober, 1790, kom dieselfde onderwerp weer onder bespreking behalwe nog verdere vermanings tot besuiniging. 'n Opgawe van alle belastings aan die Kaap ten behoewe van die Kompanie ingevorder word ge-eis.⁷⁵⁾ Weer word gekla oor die hoë laste in verband met die Hospitaal,⁷⁶⁾ en die ongenoeë van die Hoë Regering word uitgespreek oor die wantoestande in verband met daardie inrigting.⁷⁷⁾ Verder word ook besparinge in die militêre diens gelas: vermindering van lone, onder sekere omstandighede, en die versending van 'n aantal manskappe na Indië.⁷⁸⁾

Daar word gekla oor „de schandelyke excessen, en Wanorden in de Huishoudinge deezes Gouvernement.”⁷⁹⁾ Die Hoë Regering spreek sy misnoeë uit oor die hoë rekeninge van Timmerasie en Reparasie en die van Fortifikasie en die Regering word gebied om „Zich stiptelyk te absteineeren van het aanleggen van enige nieuwe fortificatie werken, ja zelfs van het voltooyen van die welke nog onder handen zyn.”⁸⁰⁾

In verband met die Kompanies-geboue aan die Kaap, word beveel „omme aan de gebouwen, die niet kunnen worden gemist, geene andere reparatien te doen, als zodanige, welke geen uitstel kunnen lyden, en daar van telken reyse behoerlyke memorien te doen formeeren om op dezelve in de Resolutiën de nodige aantekening te houden;” verder moes g'n nuwe geboue opgerig word nie.⁸¹⁾

Die Hoë Regering is verontwaardig dat die Kaapse Regering nog g'n ag gegee het op die instruksies van 3 Desember, 1788, om 'n spesifieke opgawe van die plase en buite poste van die Kompanie

Vervolg van voetnoot 74) is die groot uitgaaf die gevolg van die groter garnisoen en die Fortifikasiewerke. Hiervan later meer.

75) P.R.Res. 1791, C.91. Bls.89.

76) P.R.Res. 1791, C.90. Bls. 261.

77) Vir besonderhede aangaande toestand in die Hospitaal sien A.L. Geyer: „Das Wirtschaftliche System” Bls.11-15.

78) P.R.Res. 1791, C.90 Bls.268, 283 en 275.

79) Ibid: 1791, Bls. 259.

80) P.R.Res. 1791, C.92. Bls. 419 en C.90 Bls.299. V.g.l. in verband met die groot uitgawes in verband met die verdedigingswese na die Engelse Oorlog, veral deur Goewerneur van der Graaff: A.L. Geyer: „Das Wirtschaftliche System.” Bls.16-21.

aan die Kaap.⁸²⁾ Ook hier word nou vermindering in die omslag van die Kompanie beoog: die poste Gansekraal, Vissershok en Buffeljagts Rivier moes so gou moontlik verkoop word, om verdere onkoste te bespaar.⁸³⁾ Die getal van Kompanieslawe moes verminder word tot op 450; ook moes die Goewerneurshuis naby Baaifals (nou Valsbaai) verkoop word, en die vyf vissers en ag wildskutte ten behoeve van die Goewerneur en sekunde aangehou, afgedank word.⁸⁴⁾ Die Kompaniesperdestal wat soveel uitgawe meegebring het, moes afgeskaf word, en die perde en rytuie onmiddelik verkoop word; so ook perde van die goewerneur se lyfwag.⁸⁵⁾ Verdere bevele is gegee om die nuwe

82) P.R. Res. 1791 C.90 Bls. 285. Opm: dit is nie die enigste keer dat verslae geheel nie gestuur is nie, of in 'n vorm opgestel is waaruit die Regering in Nederland min kon wys word: in die brief van 2 Okt., 1790, byvoorbeeld, is besonderhede gevra aangaande die wanboestande in die Hospitaal. (Ibid: 90. 15 Febr., 1791, bls. 261) Die brief is reeds vroeg in 1791 ontvang: eers in Augustus is 'n rapport van die Regente van die Hospitaal voorgelê, (Ibid: 92. Bls. 520) en daarvolgens het alles in die Hospitaal na wense gegaan! Die Here XVII sou so nie agter die waarheid kom nie. Ook in Augustus eers, is besluit om 'n rapport van die generale staat van inkomste en uitgawe van die Goewernement, na Nederland te stuur: dit is ook in die brief reeds van 2 Okt., 1790, gevra. (Ibid: C.92 Bls.419) Uit dieselfde stuk blyk dit ook dat die Raad aangaande belangrike gevraagde informasie van die Here XVII, deur die Goewerneur onwetend gelaat is: aangaande die hce rekeninge van Timmerasie en Reparasie, en Fortifikasie. In 'n protes van O.G. de Wet aangaande die laakbare optrede van die Goewerneur in verband met die Briewe van 2 Okt., 1790, beskuldig hy van der Graaff dat hy onnodig lank gewag het om informasie, daarin gevra, aan die Here XVII tegee, en dat die Goewerneur alleen dele uit die Briewe, wat hy gekies het, aan die Raad voorgelê het, waardeur hy die uitvoering van sekere pligte, daarin ge-eis, onmoontlik gemaak het. (P/R. Res. C.91, 1791, Bls.232-243) Na die vertrek van die Goewerneur meld ook Rhenius, dat baie briewe nooit aan die deliberasie van die Raad voorgelê is nie, en so onbeantwoord gebly het. (Ibid: C.92, Junie 1791, Bls.13.)

83) Ibid: 90. (Februarie, 1790) Bls.288 en 295.

84) P.R. Res. 90 (Februarie 1791) Bls.305.

85) Ibid: Bls. 305.

perdestoetery te Graaff-Reinet dadelik af te skaf.⁸⁶⁾

In 'n brief, gedateer 4 Januarie, 1791, eis die Hoë Regering in Nederland inligting aangaande die geldelike toestand en die boekhousistees aan die Kaap.⁸⁷⁾ In die verband word ook aanbeveel om die Recognisie van Leningsplase op vaste tye in te vorder, en die invordering op vaste voet te stel.⁸⁸⁾ In die verband was daar veel wanordelikhede, en stappe moes geneem word „om voor te koomen dat de Ed. Komp. in haare wettige inkomsten niet word verkort.”⁸⁹⁾ Hiertoe is 'n hervorming in die boekhousistees aangaande die belasting, as noodsaaklik aanbeveel. „Daar de Wildschutsboeken waarby dit inkomen op eene zeer ongeregelde en duistere wyse word bekend gesteld, eigentlyk hunne oorsprong by de primitive oprichting deezer Colonie verschuldigt zyn.”⁹⁰⁾

Verder is die Hoë Regering nie eintlik gediend met die graanhandel in Mosselbaai en Plettenbergsbaai nie: dit sou moontlik te veel uitgawes kon veroorsaak.⁹¹⁾

In die paar briewe van die Hoë Regering in Nederland wat ons behandel het, het ons dus bewyse dat daar in elk geval aangedring is op besuiniging in die omslag van die pos aan die Kaap en op

86) Ibid: Bls. 308. Die Raad het besluit om die voordele van so'n stoetery aan die Hoë Regering voor te dra. Verder is die besuinigings-maatreëls gedeeltelik deurgevoer: 138 Ambagsliede, die meeste waarvan aan die Hospitaal en Fortifikasies gewerk het, is ontslaan; (P.R. Res. C.90, 1791, Bls.407) Ook die oortollige Kompanieshuise, perde en slawe is verkoop; (Ibid: C.92, 1791, Bls. 138) alles op die pos Groenkloof is verkoop, die slawe en beeste op Klappmuts, perde en osse op Soetmelkvallei en Outeniqualand ens. Die Politieke Raad het ook besluit om die poste De Schuur en Rietvallei te verkoop. (P.R. Res. 1791, C.92, Bls. 351.)

87) C.94. Bls.277 en 297. V.g.l. voetnoot ⁸² Bls.27*

88) Ibid: Bls. 659.

89) P.R. Res., C.94, 1791. Bls. 668. V.g.l. in verband met die heffing van belasting, en deeglike invordering daarvan, Hoofstuk IV: Nuwe Belasting en Poginge tot Deegliker Invordering van die Oues.

90) Ibid: Bls. 668. V.g.l. opmerkinge aangaande die invordering van die tiendes. Ibid: C.88, Bls.212, brief van 23 Okt. 1789. Bls. 17

91) Ibid:

meer doeltreffende invordering van belastings; melding word ook
gemaak van nuwe belastings. Die lede van die Hoë Regering in Neder-
land het die noodgedwonge politiek van besuiniging probeer volg:
dit het die Regering aan die Kaap ook ondervind.

---oOo---

HOOFSTUK II.

Plaeslike Toestande in die Kaapse Volkplanting
vanaf omstreeks
1780.

--oOo--

Ons het reeds melding gemaak van die voorstel om 'n spesiale Kommissie te benoem om sake in die oorsese besittinge van die Kompanie in 'n beter toestand te probeer bring, ook van die benoeming van die lede van die Kommissie.¹⁾

Die lede van hierdie Kommissie sou in die eerste plek die pos aan die Kaap besoek. Hul het ook verdere instruksies ontvang in verband met hul optrede daar. Dit sou egter, soos maklik te verstaan is, vir die Kommissarisse noodsaaklik wees om tot 'n sekere mate plaaslike toestande in aanmerking te neem: die sou in elk geval hul handelwyse be-invloed.

Vir die doel sou dit van aanmerklike belang wees om plaaslike toestande, sover moontlik, enigsins te ontleed.

Reeds in die Rapport van van Imhoff, 1743, word gekla omtrent die afsetmoeilikhede wat die Koloniste aan die Kaap in verband met hul produkte soos wyn, graan, botter, erte ens., ondervind.²⁾ Die afsetmoeilikhede het in die eerste instansie na vore getree, vir die Koloniste wat diep in die binnelande in gewoon het, in die vorm van transportmoeilikhede. Die enigste mark van betekenis was die aan die Kaap; bevaarbare riviere was daar nie, vir vervoer-fasiliteite om die kus is aanvanklik nie deur die Kompanie voorsiening gemaak nie, en sommige van die Koloniste het honderde myle van die hoofplaas gewoon.³⁾ Dit is dus maklik te verstaan dat Kolo-

1) V.g.l. Bls. 19, 16 in die daaropvolgende (voor) in die verband.

2) Die Rapporte van die Chavonnes en van Imhoff (uitgegee deur die V.R.G., 1918) Bls. 59.

3) V.g.l. de Mist: „Memorie” (1802), Bls. 21; Rapport van Chavonnes en van Imhoff: Bls. 61; J.S. Stavorinus: „Reize”, (1774-1778) Deel I Bls. 64, 66; Andreas Sparman: „Reize naar de Kaap de Goede Hoop”, Vol. I. (1772-1776). Opmerking: Transportasiemoeilikhede tref ons natuurlik in omtrent enige jong onontwikkelde land aan (v.g.l. Lord Durhams Report Vol. II, 184, 204, 212, -14). In die Kolonie aan die Kaap besorg hul die Koloniste egter 'n harde terugslag as gevolg van die feit dat daar g'n bevaarbare riviere - natuurlike en goedkoop kanale vir die transport was nie; g'n diep inhamme van die see wat skeepsvervoer tot 'n onmiddelijke hulpmiddel kon maak nie en in die verband g'n noemenswaardige fasiliteite deur die Kompanie nie, waar dit tog tot 'n sekere mate moontlik was; verder as gevolg van die geografiese posisie van feitlik die enigste mark, aan die Kaap, op die een uithoek van die Volksplanting,

niste uit die afgeleë streke nie kon kompeteer op die mark aan die Kaap met diegene wat naby gewoon het, veral waar daar aan die ^{ende} van die 18^e Eeu in steeds groter wordende oorproduksie van meeste landbouprodukte was.⁴⁾ En daarby moes almal dieselfde belastings betaal. 'n Skrywer uit daardie tyd, Francios Bernard, het op die onregverdigheid van so'n stelsel gewys: dit het die posisie van die Koloniste uit afgeleë dele natuurlik nog meer beswaar.⁵⁾ 'n persoon betaal miskien sy tiendes by die Kasteel-poort en kry daarna glad g'n koper nie of 'n prys wat nie sy produksie-en vervoerkoste dek nie.⁶⁾ By gebrek aan vervoerfasiliteite was die natuurlike gevolge van so'n toestand dat die Koloniste in die binnelande hul nie op landbou kon toelê nie.⁷⁾

Deur reisigers en ander persone uit die tyd is groot moontlikhede in die rigting gesien. De Mist in sy Memorie, wys daarop hoe die Volkplanting aan die Kaap ontwikkel het van 'n halfwegstasie tot dit „op zich zelve, en afgetrokken van alle relatiën met de Maatschappy, eene aangelegen en ryke bezitting voor den Staat zou kunnen worden”.⁸⁾ G.K. van Hogendorp meen dat die Kolonie, onder 'n behoorlike bestuur en vry van die uitbuitingspolitiek van die Maatskappy, tot 'n groot afsetgebied vir die vaderlandse produkte kon word, en groot hoeveelhede tabak, wyn, vrugte ens., sou kon produ-

Vervolg van voetnoot 3) die bergreekse wat die verafgeleë dele van die hoofplaas geskei het (v.g.l. die posisie van die Bokkeveld) en die aard van die hele Volkplanting: ons vind geen intensiewe grond-bewerking met klein afstande nie (soos b.v. die eerste Engelse Koloniste in Noord Amerika in die 17^e eeu) maar 'n uitgestrekte en dun bevolkte gebied. Vir die weë oor land moes die plaaslike kolleges van Landdroste en Heemrade self sorg uit hul karige belastingsfondse.

4) V.g.l. A.L. Geyer, „Das Wirtschaftliche System” Bls. 2-3.

5) Francios Bernard: „Nederlandsch Afrika.” Bls. 72.

6) V.g.l. de Mist: „Memorie”, Bls. 21; ook J.S. Stavorinus, „Reize” (1774-1778), I, Bls. 66. Hy gee die vervoerkoste per vrag graan van 10 muddens, of een leër wyn van Hottentotholland, betreklik naby die hoofplaas, as 6 riksdalers. Per vrag van 10 muddens koring was die prys 18 riksdalers. Ibid: 317.

7) V.g.l. Andreas Sparman: „Reize” Vol.I, Bls.211, en J.S. Stavorinus „Reize” (1774-1778), Vol.II, Bls. 318.

8) De Mist „Memorie”, Bls. 11.

seer.⁹⁾ In hierdie gees skrywe ook C. de Jong,¹⁰⁾ J.S. Stavorinus,¹¹⁾ en von Bouché^eroeder¹²⁾ en andere.

Die produksiemoontlikhede sou egter nie kon verwesenlik word indien die burgers nie tot 'n sekere mate sou gehelp word nie: in die eerste plek moes 'n vragvaart ingestel word tussen die baai aan die suidkus en die hoofplass. Die Graankultuur en die vrugbare kusstreke, die hinterland van die Mosselbaai, sou dan enorm kon uitbrei, daar die vervoerkwessie so tot 'n groot mate uit die weg sou geruim wees. 'n Skeepsdiens moes ook ingestel word met Saldana-baai en op sentrale punte moes graanskure opgerig word.¹³⁾

Indien die hoë koste van vervoer sou verwyder wees, sou die afsetmoeilikhede egter nog bestaan in die vorm van handelsbeperkinge van die Kompanie wat sover moontlik aan sy monopolie gehou het. Indien die bevel van die Hoë Regering volledig uitgevoer is, sou daar dan ook sleg enige handel van betekenis kon wees tussen die Kompanie en die burgers: en tog weet ons dat daar 'n uitgebreide „morshandel” met vreemdelinge gedryf is.¹⁴⁾

Teen die beperkinge van die Kompanie het die agitatie van die burgers al sterker geword; hul saak word ook bepleit deur skrywers en reisigers van die tyd.¹⁵⁾

- 9) G.K. van Hogendorp: „Verhandeling over den Oost Indischen Handel: late stuk Bls. 95; tweede stuk; Bls. 25.
- 10) Reize, (1791-1797) Bls. 78, 180.
- 11) J.S. Stavorinus, „Reize” (1768-1771) - II. Bls. 123, 125.
- 12) B.F. Bouché^eroeder: Reize in de Binnenlanden van Zuid Afrika (1803) gedaan. Bls. 20, 41, 103 en Dagverhaal vanaf Bls. 50.
- 13) V.g.l. Andreas Sparman, „Reize”, Vol. I, Bls. 304. J.S. Stavorinus „Reize”, (1774-1778) Vol. I, Bls. 64; C. de Jong, „Reizen” (1791-1797) I, ~~between the years 1770-1779~~ Bls. 186; Thunberg: „Travels in Europe, Africa, and Asia made between the years 1770-1779”. Vol. I, Bls. 166.
- 14) V.g.l. Theal: „Belangrike Historiese Dokumente”, Vol. III, Bls. 35, 79, Memorie van Bergh.
- 15) V.g.l. de Mist: „Memorie”, bls. 11, 13: oor die terugslag wat die Kompanie-regering en sy handels-politiek vir die ontwikkeling van die land meebring het; Francois Bernard: „Nederlandsch Afrika”, bls. 168: hy bepleit 'n mate van handelsvryheid as 'n spoorslag vir die landsontwikkeling; J.S. Stavorinus: „Reize” (1774-1778) - II - bls. 326: Stavorinus wil aanmoediging van handel met vreendes, wat die Kolonie sou verryk; C. de Jong:

Dan is daar ook die invloede van 'n geestelike reaksie, oorgebring uit Europa, werkende onder die Koloniste: dis die tyd van die Patriotte. Die nuwe idees van „representasie“, „vrye verkiesing“ ens., werk ook mee om die mense aan hul materiële eise meer krag te laat gee. Filosofiese, politieke en ekonomiese skrywers soos Montesquieu, Hobbes, Lock, Hume en Adam Smith is in Europa gewees en die Patriotte het ook aan die Kaap die invloede van die woelinge in Europa ondervind.¹⁶⁾

Die Petisie van 1779 het die burgers weinig baat gebring op finansiële gebied. Op 3 Desember, 1783, het die Here XVII besluit insake die gevraagde vryhandel, dat die saak eers moes ondersoek word daar dit moontlik in stryd met die belange van die Kompanie kon wees. Die Kaap as 'n algemene handelsplaas, kon moontlik die handel van die Kompanie benadeel, daar die pos nog altyd nie anders as 'n verversings plaas van die Kompanie beskou is nie.¹⁷⁾ Ook die fiskaal, Boers, wys in sy verdediging daarop dat die belange van

Vervolg van voetnoot 15). „Reizen“, Vol. I, bls. 177, 178, 180: de Jong betreur die laakbare optrede van die Kompanie in verband met die ontwikkeling van die land, wat vir haarself tot groot voordeel sou wees. Hy sien in die Geografiese posisie van die Kaap groot handelsmoontlikhede: dit kan 'n stapelplaas vir die Oosterse handel word. A.E. van Braam Houkgeest,

„Bedenking Omtrend de Caap de Goede Hoop“, bls. 10, 18-25, 30, ens.: Hierdie skrywer veral sien groot moontlikhede vir die ontwikkeling van die volkplanting; hy noem die Kaap se strategiese posisie die sleutel tot die Oosterse handel, dit kan 'n stapelplek van Indiese waarde word; maar ook op landboukundige gebied is hy optimisties: Hy wys daarop hoe die gebied nog altyd ten onregte as 'n laspos beskou is, terwyl dit „tot de luisterykste van geheel Indiën kan gemaakt worden“. Daar moes meer handelsvryheid toegestaan word aan die Koloniste, meer vryheid in elke winslowende onderneming, 'n vrye walvis- en visvangs, veral, en 'n vrye handel op Indië en Europa; maar in die eerste instansie moes die Koloniste tevrede gestel word deur hul in die toekoms te vrywaar teen die „onbillikheid eener willekeurige Regeering“, soos die van die Kompanie.

- 16) V.g.l. Beyers: „Die Kaapse Patriotte“ (1779-1791) bls. 168-201; E. Walker, „A History of South Africa“ p. 105.
17) C. Beyers: „Die Kaapse Patriotte“ (1779-1791) bls. 48.

die Kompanie in die eerste plek moes behartig word.¹⁸⁾

Aan amptenare, egter, is die kultuur van graan, wyn, ens., en vee-fokkery, asook die hou van land in huur of eiendom, verbied. Amptenare is verder verbied om enige ^eneweringe aan die Kompanie te doen, behalwe landdroste en andere op buiteposte, ^fen enige handel in goedere, behalwe „gepermitteerde spillage“, onder hul administrasie, te dryf,¹⁹⁾

Hierdie beperkinge sou in elk geval tot 'n sekere mate, indien hul streng deurgevoer is, bydra om 'n sekere hoeveelheid produkte van die Kaapse mark te hou, en so sou die afsetmoontlikheid vir die Koloniste ietwat verbeter.

In Julie, 1785, is deur die Here XVII finaal beslis oor die Petiesie van 1779. Die oortollige hoeveelheid handelsprodukte, nadat die Kompanie en vreemde skepe voorsien is, sou, onder meer deur die Kompanie teen pryse, vasgestel deur 'n Kommissie, opgekoop word.²⁰⁾ Hierdie Kommissie sou bestaan uit 3 burgers en 3 amptenare.

Die beslissing van die Here XVII is egter nooit uitgevoer nie: die groot moeilikhede van oorproduksie en afsetmoontlikhede het bly voortbestaan.

'n Verdere deputasie na Nederland, wat op 4 April, 1786 'n rekwes by die State-Generaal ingedien^{sub}, om die handelwyse van die Kompanie te ondersoek, het ook nie gebaat nie.²¹⁾

Gedurende die Engelse Oorlog (1780-1784) het die Kaap 'n

18) Ibid: bls. 129. Opin: Die Kompanie sou dus niks wat enigsins in stryd mag wees met sy ou politiek en sy eie voordeel toelaat nie. Vergelyk die bevindinge van die Komitee van ondersoek, insake handelsbeperkinge en die vrye vaart, in verband met die belange van die Kompanie: („Staat“, 14 Julie 1791) en ook die opinies van Mnr. S.C.Nederburgh, partisipant Titsingh, en die Here Falck, Craeyvanger en Scholten ~~10-12~~ (voor)

19) Ibid: bls. 48, 49. V.g.l. ook G. Lauts: „Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop“. (1652-1806)

20) Beyers: „Die Kaapse Patriotte“. bls. 78. V.g.l. Theal: „History of South Africa“ (1691-1795) bls. en ook P.A.C. Weiringa: „De Oudste Boeren-Republieken“: Graaff-Reinet en Swellendam. bls.18.

21) C.Beyers: „Die Kaapse Patriotte“ (1779-1791) bls. 66.

tyd van ongekende voorspoed deurgemaak. Die Koloniste het 'n goeie afset vir hulle produkte gevind by die vele oorlogskere en veral by die Franse garnisoen: Geyer sê „Wie verhängnisvoll dieser Krieg auch für die Kompanie gewesen sein mag, für die Kolonisten war er eine wahre Goldgrube.“²²⁾ Die bloeiperiode was egter kortstondig: spoedig sou die oorlog oor wees, later sou die Kompanie in sy besparingsveldtog die groot gelduitgaaf van Van der Graaf stop sit en die garnisoen verminder; die laaste huurtroepe die Wurtunbergse Regiment, is na Batavia gestuur.²³⁾

'n Ander gebeurtenis sou bydra om die oorproduksie in koring in die Negentiger Jare nog erger te maak: gedurende die tyd van voorspoed met en na die oorlog was daar 'n paar misoeste as gevolg van droogtes; die Kompanie het toe by monde van Egbertus Bergh 'n kontrak met die boere aan Mosselbaai gesluit waardeur sy jaarliks tot 6000 mud graan vandaar per skip sou afhaal.²⁴⁾ In 1789 is dieselfde voorstelle aan die boere om Saldanabaai gemaak. Die gevolg was natuurlik 'n toename in die produksie van koring.

Oorproduksie en gebrek aan afsetgebied, by gebrek aan die verskaffing van afdoende hulpmiddele deur die Kompanie, sou dan veral na die kortstondige bloeiperiode van die oorlog meehelp om die algemene ontevredenheid onder die bevolking te vererger. En die Kompanie sou slegs toegewend wees in soverre sy eie saak te bevoordeel sou wees: die ekonomiese belange van die burgers was sekondair: „Für die Kompanie“, sê Geyer, „hatten sie (de burgers) nur insofern Bedeutung, als sie Produkte lieferten und Steuern zahlten.“²⁵⁾

22) A.L. Geyer: „Das Wirtschaftliche System“, bls. 50, 66. en Eric Walker, „A History of South Africa“. p. 108.

23) Brief, Here XVII aan Kaapse Regering. 2 Okt. 1790. v.g.l. bls. ~~33-37~~ 20 (voor).

24) V.g.l. Theal; „Belangerike Historiese Dokumenten“ Vol. III bls. 37. (Verklaring van Bergh re die handel) A.L.Geyer; „Das Wirtschaftliche System.“ bls. 70.

25) A.L.Geyer; „Das Wirtschaftliche System“ bls. 110.

AFDELING II.
DIE NEGENTIGER JARE.

---oOo---

32.

HOOFSTUK III.

--oOo--

DIE KOLONISTE:
LANDBOUAANGELEENTHEDE.

-----oOo-----

(a) WYN- EN GRAANBOU:-

Die Kompanie sou, tot kort voor die einde van sy bewind aan die Kaap, voortgaan met sy ou politiek. 'n Vry en sekere mark vir die vernaamste boerdery-produkte sou daar nie geskep word nie: die afset sou nog steeds afhang van die beslissinge van die Hoë Regering.

Ons het reeds melding gemaak van die aanmoediging van die koringbou deur die Kompanie,¹⁾ wat in die jare toe die mark nog meer sou ingekrimp word, tot 'n nog groter oorproduksie in die afdeling van die landbou sou lei.²⁾

Solank die tiendes van die grane ingevorder is met inagneming van die persoonlike opgawe van die boere, sou hul natuurlik hul ^hgawes te klein maak; en na die aanstelling van die „Commissies" en die invordering van die tiendes as „passasie-geld", is weer allerhande planne in die werk gestel om die belasting te ontduik.³⁾ Steeds sal ons vind dat die leweringe aan die Kompanie of teësinnig, of gladnie gedoen word nie: in die privaat handel was die pryse dikwels hoër en die tiendes kon ontduik word.

Op 19 November, 1790, behandel die Politieke Raad 'n brief van die Indiese Regering waarin biesonderhede gevra word aangaande die misnoë van die landbouers, in verband met die leweringe van produkte aan die Kompanie. Hierop is aangemerkt dat alles moontlik gedoen is om die mense deur „minnelyke" middele daartoe te bring om graan aan die Kompanie te lewer: dit het egter niks gehelp nie.⁴⁾ So sou die toestand gedurende die volgende jare bly: die Regering

1) Sien bls. 30 (voor)

2) V.g.l. C. Beyers: „Die Kaapse Patriotte"; bls 1104; gemiddelde produksie per jaar, vir vyf jaar eindigende Mei, 1791, 17369 muddens: die werklike opbrengs, afgesien, van die opgaafrolle, was natuurlik veel meer. Vir 1793 gee de Mist (Memorie bls. 53) die opbrengs as 80,000 muddens. Vanaf 1745 is 24 riksdalers, na aftrek van die tiendes vir koring vir die Kaap en Indië betaal en 18 riksdalers vir koring na Europa bestemd. ^{per 10 muddens} (Beyers: „Kaapse Patriotte) bls. 113.

3) V.g.l. P.R. Res. Julie 1790. C. 88 ¹¹ 217.

4) P.R. Res. C. 89. 19 Nov. 1790. bls. 1145.

sou vermaan en dreig, die boere sou hul daaraan nie steur nie.

Uit 'n memorie van die Dispensier, van Oudshoorn, in dieselfde jaar, het dit verder geblyk dat die Regering nie eers genoeg koring vir die plaaslike gebruik vir die jaar sou kon bekom nie : dan was daar nog die jaarlikse versending na Batavia, en Ceylon. Dit was g'n swak jaar nie, maar die boere wou g'n graan lewer, volgens van Oudtshoorn nie. Hy beskuldig die boere dat, in plaas van dankbaar te wees vir die goeie oes hul, „in teegendeel eenen schandelyke en ten eenemaal onbetaamlyke eigenbaat boven deeze zoo verplichting schynen te prefereeren.”⁵⁾ Die Koloniste sou vir die laaste keer gewaarsku word om grane aan die Kompanie te lewer.⁶⁾ Aan die anderkant het die Regering uit Indië aangedring op die jaarlikse versending na Batavia.⁷⁾

Die Politieke Raad het feitelik met die hande in die hare gesit: die graan was daar, die Indiese Regering het op hul eise aangedring en wou weet waarom hul bevele nie uitgevoer is nie; en die maatreëls, deur die Regering geneem in die verband het niks gehelp nie.

Terwyl die Regering in die moeilikheid gesit het, het ook die burgers lug gegee aan hul ontevredenheid in die vorm van 'n versoekskrif.⁹⁾ Hul kla dat die produksiekoste van hul grane veel gestyg het daar hul „voor de meeste Articals, ruim de helft, ja voor de noodzakelykste, gelyk trekbeesten, wagens, slaaven, slach-vee, ontrent een Capitaal meer betalen, moet dan ze voorheen te bekomen waaren.”¹⁰⁾ Die hoër produksiekoste in die algemeen, was natuurlik tot 'n groot mate die gevolg van die waardelose papiergeld: dit meld die versoekskrif ook.¹¹⁾ Onder die omstandighede

5) P.R.Res. C. 87, 1790. bls. 153, 305, 311.

6) Ibid. bls. 153, 311.

7) P.R.Res. 19 Nov. 1790. C. 89 bls. 1141.

8) Ibid.

9) Ibid: 20 Aug. 1790. C. 88, bls. 436.

10) Ibid. bls. 440.

11) Ibid: bls. 44; aangaande die uitgawe van die „karton-geld”, sien ~~at~~ A.L.Geyer: „Das Wirtschaftliche System”, bls. 79.

het die Kompanie egter hul prys vir graan nie verhoog nie, terwyl afsetmoontlikhede in die privaat verminder het, by gebrek aan aanvraag. In die meergemelde versoekskrif vra die graanboere dan verhoging van die Kompaniesprys.¹²⁾

In die begin van 1791 is daar weer klagtes aangaande die handelsbeperkings: die verversinge wat aan die Kompanie gelewer moes word, was van weinige belang, aanvraag, deur vreemdes, vir wyne was daar in vredestryd nie, terwyl die uitvoer van graan „als het voornaamste product van dit land“, nie deur die Kompanie toegestaan is nie: ~~Neur~~ die dwangmaatreëls van die Regering,¹³⁾ is die boere verder genoodsaak om 'n groot deel van hul grane aan die Kompanie te lewer teen betaling „slechts in papiere geld.“ Dit was vir die landman onmoontlik om sy noodsaaklike lewensbehoefte uit die buiteland te verkry, daar hy die papiergeld slegs vir betaling binne die Kolonie kon gebruik: silwergeld was byna geheel uit omloop. Die Politieke Raad het besluit om die Eere XVII te vra om die som van jaarlikse geldoorsendinge na Nederland te vergroot om die mense in staat te stel om hul benodighede uit die vaderland te verkry.¹⁴⁾

Die Politieke Raad kon nie die klagtes van die graanbouers oor die hoof sien nie, en op 19 Januari, 1791 is besluit die interdiksie teen die uitvoer van koring, rog, gars, ens., in te trek om die mense in staat te stel om hul produkte van die hand te sit. Elke persoon wat voornemens was om graan uit te voer, moes egter daarvoor aansoek doen en 'n opgawe van die hoeveelheid inhandig. Op die oomblik, egter, was die Kompanie vir haar plaaslike sowel as oorsese behoeftes, reeds voorsien.¹⁵⁾

12) P.R.Res. C. 88, 20 Aug., 1790. bls. 442.

13) V.g.l. P.R.Res. C. 87, 1790 bls. 153, 311.

14) P.R.Res., C. 90. Jan. 1791, bls. 36-40; C. 88. bls. 309. Uit 'n Rapport van Regeringswee het dit ook geskyn asof, een van die redes waarom die boere g'n graan aan die Kompanie wou lewer nie, die waardelose papiergeld was wat hul in betaling gekry het: P.R.Res. C. 94. 1791 bls. 394.

15) P.R.Res. C. 90. Jan. 1790. bls. 157, 163. Die hoeveelheid koring deur die Kompanie jaarliks benodig aan die Kaap sowel as in Indië word hier aangegee as 36,950 muddens. (Ibid. bls. 157).

Op 10 Februarie, 1791, is besluit om aan 'n sekere Tielman Roos toe te staan om, volgens die voorwaardes deur die Kompanie gestel, 'n vrag graan na Nederland met die retoerskepe te stuur.¹⁶⁾

Die toegestane uitvoer met die retoerskepe sou egter 'n groot verpligting bring nie: reeds vanaf 1789 is aan die boere toegestaan om wyn uit te voer, maar hiervan het hul nie veel gebruik gemaak nie daar hul nooit seker kon wees of daar genoegsame ruimte sou wees nie, en die vragpryse aanvanklik ook nie vasgestel is nie.¹⁷⁾ Die vragpryse is deur 'n plakaat van die Here XVII van 29 Maart, 1791, vasgestel, asook verdere kondiesies waaronder Kompanieskepe goedere vir partikuliere sou vervoer van, en na die Cabo: aan privaat persone sou namelik toegestaan word om goedere, behalwe die deur die Kompanie vir haarself reserveer, van en na Nederland te stuur.¹⁸⁾ Vir sulke goedere sou by die lading, moes betaal word, in die geval van produkte van die Cabo: 95 guldens vir 27 muddens graan, 32 guldens per léer wyn, in Nederlandse geld, plus die recognisie, onkoste van verkoop, aflewering, die hou van rekeninge in die ^{aandeel} handel van die makelaars.¹⁹⁾ Sulke goedere sou in die Kompaniesmagasyn gestoor, en deur die Kamer wat dit aangebring het, verkoop word.

Dis maklik te verstaan dat hierdie reëling nie in die smaak van die burgers sou val nie. Uit 'n ondersoek van die sekunde, Rhenuis, het dit geblyk dat, volgens sy mening die transport van

16) P.R.Res., C. 90, Feb. 1791, bls. 314.

17) V.g.l. P.R.Res. C. 87, 1790, bls. 49; Opm. Daar was soms selfs g'n beskikbare skeepsruimte om die Indiese eise te voldoen nie, en dit het tog in die eerste plek die welsyn van die Kompanie self aangegaan: V.g.l. P.R.Res. C. 92, 1791.

18) Placaaten raakende de Walvischvangst en partikuliere Vaart, C. 727, bls. 123. V.g.l. bls. 10-12 (voor) vir die Kompaniesmotiewe in verband met hierdie toegestane vryhandel. Die betrokke plakaat bevat 'n lys van goedere (bls. 128) deur die Kompanie vir haarself reserveer (sien bylae C): dit is veral goedere wat relatief min ruimte opneem, dus min vervoerkoste meebring, en van hoë waarde is.

19) Ibid.

graan in sakke geheel onbetalend sou wees, hoewel wyn nog sou kon oorgestuur word.²⁰⁾ Die feit dat die Kompanie self die goedere sou verkoop was natuurlik 'n ernstige beperking op die handel, afgesien van die feit dat daardie liggaam haar nooit op handel in graan toegelê het nie.²¹⁾

Terselfdertyd is alle invoer met vreemde skepe ten strengste verbied: ongepermitteerde goedere moes konfiskeer word.²²⁾

..... Uitvoer moes egter nog, soos voorheen, geskied met die toestemming van die Politieke Raad: hul sou dit verbied sodra die Kompaniesvoorrade verminder en die burgers g'n leweringe sou doen nie. Voor die einde van 1791 sou dit die geval wees en ons kry die ou storie weer oor: daar was vooruitsigte van 'n swak oes, en op 22 September is alle uitvoer in groot hoeveelhede van koring weer stop gesit.²³⁾

Maar die burgers sou weer op die ou weg voortgaan en die graan privaat verkoop: die kleinere aanbod as gevolg van 'n swak seisoen sou g'n styging in die vasgestelde Kompaniespryse teweegbring nie, terwyl dit wel die geval sou wees in die privaathandel.²⁴⁾

Weer het die Politieke Raad deur middel van kennisgewings probeer om die boere sover te bring om graan aan die Kompanie te

20) P.R.Res. C. 91, 1791. bls. 547-548.

21) Hierdie reëling kan ook vir die Kompanie ^{met} wat sy handelsinrigting wat op groot winste uit die verkoop van speserye, veral, gerig was, g'n noemenswaardige voordeel bring nie. In hierdie laaste jare was ook haar beskikbare skeepsruimte te beperk: v.g.l. die mening in die verband, behandel in bls. // (voor). Die skrywer van „Gedachten en Consideratien Omtrend Eenige Vraag Pointen Betrekkelyk de Cabo de Goede Hoop, 2 Maart, 1789", is ook van mening dat die goedere deur die Kompanie vir partikuliere ver-voer, nie by die verkoop op las van daardie liggaam moes geskied nie. (bls. 9). Dit skyn dus asof die reëling van 1791 ten nadele van beide die Maatskappy en die Koloniste gewees het.

22) C. 727 bls. 123. Aangaande smokkelhandel sien ook P.R.Res. C. 92 bls. 393, C. 94, bls. 650, 725. (1791).

23) P.R.Res. C. 93, 22 Sept., 1791. bls. 526.

24) V.g.l. P.R.Res. C. 96, bls. 146: Die partikuliere bakkers het 28 riksdalers per ^{opdrag} gegee, die Kompanie alleen 24 riksdalers. P.R.Res. C. 94, 1791. bls. 391.

lewer: die verbod op privaat uitvoer sou nie opgehef word alvorens 'n genoegsame hoeveelheid aan die Kompanie gelewer is nie.²⁵⁾

Veral aangaande die boere in die omtrek van Saldanha^{ab}baai was daar suspesie: hul het byna niks graan gelewer nie, en dit is vermoed dat graan, vir privaat verkoop, in dieselfde skip gelaai is wat die Kompanie daarheen vir sy aandeel gestuur het.²⁶⁾ Omstreeks dieselfde tyd rapporteer die Kompaniesopsigter uit St. Helenabaai: „dat eenige der aldaar Successively aankomende Engelse en Noord-Amerikaanse Visschers, zich niet ontzien omme die in die Baay uitloopende Bergrivier op te varen om van de ^{ofv}afgezeetenen de benodigde verversingen en provisien in te koop.“²⁷⁾

Selfs in Oktober van daardie jaar is die uitvoer van koring nog nie toegestaan nie,²⁸⁾ en in November moes die bakkers by die Regering om 'n voorraad koring aansoek doen tot dat die nuwe oes sou ingesamel word:²⁹⁾ ons kan dus hieruit aflei dat die boere hul gedurende daardie jaar min aan die dreigemente van die Regering om graan te lewer, gesteur het

..... In verband met die koringtoevoer uit Mosselbaai en Saldanha^{ab}baai het dit ook nie al te voorspoedig gegaan nie. Dit het gebeur dat daar nie genoeg skepe was om die vasgestelde getal

26) V.g.l. P.R.Res. C. 96, 1792, bls. 689.

25) V.g.l. C. 686, 6 Des., 1791 bls. 355. Publikasie teen die Neiging van die burgers om graan vir privaat verkoop te hou en die Kompanie so in die steek te laat.

27) P.R.Res. C. 96. Feb. 1792 bls. 449. In Junie, 1792 vind ons 'n publikasie van die Regering teen die Amerikaanse en Engelse vissers wat nie ontsien om in die Bergrivier op te seil ten einde verversinge van die ingesetenes te koop nie. C. 687, 4 Jan., bls. 61.

28) P.R.Res. C. 99, Okt. 1792, bls. 268. By die aankoms van die Kommissaris-Generaal het hulle gevind dat daar vir nog slegs 18 dae koring in voorraad aan die Hoofplaas was. Hulle het na 'n ondersoek, die oorsaak hiervan toegeskrywe aan die onwilligheid van die boere om graan te lewer, voordat hul versoek vir vermindering van die tiendes, sou toegestaan word: P.R.Res. C. 97, 27 Julie 1792, bls. 1053; Verslag van die K.K.G.G., C.692 (Bylae). bls. 129.

29) Ibid. Nov. 1792, bls. 526.

muddens, volgens die kontrak, af te haal nie.³⁰⁾ Aanvanklik was die Hoë Regering in Nederland gunstig gesind teenoor die aanvoer van hout en tarwe uit Mosselbaai en Plettenbergsbaai.³¹⁾ Reeds in Oktober 1789, egter, het daar 'n waarskuwing gekom: die vaart moes stopgesit word; in die eerste plek kon die Kompanie, weens gebrek aan vaartuie die kontrak nie noukeurig nakom nie, terwyl die bou van pakhuise en salarisse van amptenare in die verband, die saak slegs op 'n finansiële verlies vir die Maatskappy kon laat uitloop. Die kontrak moes in elk geval nie verder uitgebrei word nie.³²⁾

Heel gou sou ook die Kompanie in Nederland die sienswyse toegedaan wees dat die handel nie so winsgewend vir die Maatskappy kon wees nie.³³⁾ Hierop het die Politieke Raad die aanmerking gemaak dat die betrokke graanboere alleen aangemoedig is in geval van 'n misoes in die dele om die Kaap en om die mense te help om hul self uit hul armoedige stand op te hef.³⁴⁾

..... Die Kommissarisse-Generaal sou dan ook die kontrak breek, maar as rede het hul gegee die vrye skeepvaart, aan die Koloniste toegestaan.³⁵⁾

In verband met die produksie en afset van graan was die Koloniste dus maar aldeur gestrem deur ongunstige toestande, soos die vervoermoeilikhede en beperkinge van die kant van die Kompanie.³⁶⁾

30) Hiervan word reeds in 1789 melding gemaak in „Gedachten en Consideratien Omtrend Eenige Vraag Poincten Betrekkelyk de Cabo de Goede Hoop" 2 Maart (Bls. 1). In 1792 moes die ingesetenes van die gebied om Saldanhabaai die Regering versoek om hul graan te laat afhaal. (P.R.Res. C. 96. Jan. 1792, bls. 144.

31) V.g.l. P.R.Res., C. 88, bls. 115-118; Brief aan Kaapse Regering, 23 Okt., 1789.

32) „Gedachten en Consideratien Omtrend Eenige Vraag Poincten betrekkelyk de Cabo de Goede Hoop." bls. 2-5.

33) V.g.l. P.R.Res. C. 94, 1790, bls. 636; Brief aan die Kaapse Regering van 4 Jan., 1790.

34) Ibid.

35) Sien bls. 108

36) En tog was daar onder beter omstandighede afsetmoontlikhede te Mauritius, Isle de France, en St. Helena, afgesien van uitvoer na Europa: gedurende 1791 het daar drie Franse skepe van Mauritius aangekom om koring te koop; die benodigde hoeveelheid is in die platteland opgekoop, maar weens die vervoermoeilikhede kon dit nie in tyd afgelewer word nie, en die skepe moes aan-

..... In 1789 is die Koloniste toegelaat om wyn met die Kompanieskepe na Europa te verskeep.³⁷⁾ By 'n Publikasie van 10 Sept is die vragprys vasgestel as 20 Hollandse guldens per léer;³⁸⁾ en deur 'n plakaat van 29 Maart, 1791, op 32 Hollandse guldens per léer.³⁹⁾ Voor die vasstelling van die vragprys is van die aanbod natuurlik min gebruik gemaak.

Die uitvoer sou in elk geval, onder bestaande toestande, nie veel profyt meebring nie: die boer sou 32 guldens (omtrent 13 riksdalers) aan vragprys moes betaal, 3 riksdalers as Vatgeld en verder alle koste en Kommissiegelde verbonde aan die verkoop in Nederland.⁴⁰⁾

Die Kompanie self het elke jaar 'n beperkte hoeveelheid wyn gekoop teen 40 Riksdalers per léer, waarvan aan die Goewerneur en Sekunde 10 Riksdalers toegestaan is, sodat die boer na aftrek van die rekognisie, slegs 27 Riksdalers gekry het.⁴¹⁾

Den was daar die wynhandel met vreemdes. Hier het die Fiskaal sy persoonlike heffing, totdat die Kompanie beveel het in die brief van 23 Oktober, 1789, om dit ten behoeve van die Kompanie te laat geskied, afgelê. Reeds in 1793 het die Here XVII besluit om aan die Kaapse Regering aan te beveel om hierdie heffing op wyn af te skaf, maar in die praktyk het die Fiskaal dit behou.⁴²⁾

Vervolg van voetnoot 36) vanklik uit die Kompaniesmagasyns voorsien word. (P.R. Res., C.92, bls.685); dieselfde gebeur met 'n kaptein van 'n skip van Isle-de-France: hy moes 2000 muddens by die Kompanie leen; (C.93, 1791, bls.562) in dieselfde jaar kom daar ook 'n versoek van die goewerneur van St.Helena om graan; by die tyd egter, was die uitvoerverbod op graan alweer in werking (v.g.l. P.R. Res., C.93. 22 Sept.1791. bls.526), en die uitvoer van die gevraagde graan word vereers belet; later is dit wel toegestaan, maar alleen 600 muddens moes geneem word, en die moes nie by private persone, maar uit die pakhuis van die Kompanie verkry word. (P.R. Res. C.94. Bls.221,225,389).

37) V.g.l. P.R. Res. C.97. April 1790.

38) C.686. 10 September, 1790, Bls.205.

39) C.727, 29 Maart, 1791, bls.123.

40) V.g.l. C.727. Plakaat 29 Maart, 1791. bls. 123.

41) V.g.l. C. Beyers; „Die Kaapse Patriotte“, bls.109. Die Kompanies prys vir brandewyn was 60 riksdalers, waarvan die boer 50 riksdalers gekry het, voor die vatgeld ook op brandewyn gehef is. In 1791 is die Politieke Raad uit Batawie beveel om Kaapse wyn aan

Na die Engelse Oorlog was daar egter ook minder aanvraag, deur vreendes, vir die Kaapse wyne.⁴³⁾

Die gemiddelde jaarlikse produksie van wyn moes, in die jare, om die 6000 lêers beloop het.⁴⁴⁾

Bergh, in sy memorie, verhaal dan ook dat die boere soms hul wyn moes laat uitloop, by gebrek aan afsetmoontlikhede.⁴⁵⁾

(b). Die Binnelands. Veeteelt:

Afgesien van die algemene ekonomiese agteruitgang, het die Koloniste in die Binnelands in die jare ook swaar gely onder die rowerye van die Kaffers in die Oostelike gebied, maar veral ook van die Boesmans in die Noordelike en Noord-Oostelike gedeeltes.⁴⁶⁾ Hierdie nasie was nie met 'n min of meer definitiewe grens van die Koloniste geskei, soos die Kaffers nie, maar het in die gebergtes binne die volksplanting geskuil, met die gevolg dat een of ander gedeelte byna gedurig gely het as gevolg van hul roofrug.

Uit 'n Rapport van Kommissarisse uit die Raad van Justisie 1791, in verband met die hoë vleespryse, blyk dit dat hul die hoë

Vervolg van voetnoot 41) die skepe te verskaf in plaas van Franse; dit sou tot groot voordeel vir die ingesetenes wees: Bylae (195 Bls.153. Uittreksel uit Notule van die Raad van Indië; P.R. Res. C.97, 1792, bls.205.

42) V.g.l. C. Beyers, „Die Kaapse Patriotte“, bls.78, A.L. Geyer „Das Wirtschaftliche“ Systeem, bls.44; oorspronklik was die Fis-kaal hier geregtig op 1 riksdaler per lêer: „Rapporte van Chavannes en van Imhoff; Bls.74-75.

43) P.R. Res. C.90. 1791, bls.36; daar word gekla: „S'Lands wynen in tyden van vrede, door de vreemden wynig gezocht wordende.“

44) C. Beyers, in die Kaapse Patriotte, gee die gemiddelde produksie per jaar, vir vyf jaar eindigende 1791 as 6629 lêers (bls.108); de Mist in sy Memorie vir die jaar 1793 as 5870 lêers (bls.58) en in „Eene Generale Beschryving van de Colonie de Kaap de Goede Hoop“, Vol.II.bl.27, word die getal lêers na Kaapstad vervoer, dus minder as die werklike produksie, as volg gegee: 1793, 3195 lêers; 1794, 5174 Lêers; 1795, 5510 lêers.

45) G.M. Theal, „Belangrike Historiese Dokumente, Vol.III, Memorie van Bergh, bls.50; v.g.l. ook P.R. Res. C.89, 1790. bls.904; Johannes van der Bergh, die generale wynpagter, praat in 'n versoekskrif van „de met wynen opgepropte magazynen“.

46) V.g.l. Cory, „Rise of South Africa“, Vol.I, pp.43,52; Theal, „History of S.A.“ 1691-1795. pp. 313,315.

pryse toegeskryf het aan die strooptogte van die Boesmans, waardeur die veeteelt veel gely het. Stopsitting van die rowerye sou dus bydra om die veeteelt uit te brei en so sou die pryse laer word.⁴⁷⁾ Waar die veeteelt so gou uitgebrei word, sou die koloniste van Graaff-Reinet ook in staat wees om hul agterstallige rekognisie gelde te betaal.

Vir die doel stel die Kommissarisse in die Rapport voor dat die Kompanie die helfte van die rekognisie op die omstreeks 700 huishoudinge in Graaff-Reinet vir 3 jaar prysgee om 'n fonds te stig om 'n 25 militêre en 'n klompie jong boere vir enige jare daar in aktiewe diens te hou, om die Boesmans te skiet. Op die oomblik was daar, as gevolg van die rowerye, meer as 100 plase onbe- woon, waarvan die Regering g'n rekognisie gekry het nie, en van die ander is ook weinig gekry.

Die Kommissarisse wys daarop dat dit op die duur g'n opoffer- ing vir die Kompanie sou wees om die rekognisie prys te gee nie, maar wel in wins.

Van hierdie dringende Rapport is deur die Politieke Raad min notiesie geneem: die Kommissarisse is beskuldig dat hul van 'n gunstige geleentheid gebruik gemaak het om refleksies op die dade van die Raad te gooi. Die hoë vleespryse is toegeskryf aan die handelwyse van Landros Woeke wat die boere dan sou opgesteek het teen die vleespagters, as gevolg waarvan hul sou geweier het om hul vee van die hand te sit.⁴⁸⁾

Toe die Politieke Raad die Landdroste en Heemrade van Graaff-Reinet en Stellenbosch vra om middele aan die hand te gee om die rowerye stop te sit, was hul voorstel van dieselfde aard as die vorige: 'n staande mag, in 'n paar afdelings, uit die ingesete-

47) P.R. Res. C.93, bls. 159-174: propositie van van Reenen.

48) P.R. Res. C.93, 1791, bls. 239. v.g.l. Bylaag C.686 (P.R.Res.): 'n publikasie aangaande die hoë vleespryse, Jan. 1791, bls. 239. In die begin van 1793 is vleespryse eenvoudig deur 'n verdere publikasie afgedwing: P.R. Res. C.101, 26 Feb., 1793, bls. 926.

nes bestaande, moes vir die doel gebruik word; die Kompanie moes slegs vir kruit en lood sorg, maar die rekognisie-gelde moes vir 'n seker tyd kwytgekeld word om die mense in staat te stel om die Kommandokoste te dra. Die Landdroste dring daarop aan dat daar dadelik gehandel moes word: die posisie was uiters kritiek.⁴⁹⁾

Die Politieke Raad het die voorstel eenvoudig weer van die hand gewys: die kwytakelding van die rekognisiegelde sou 'n te groot verlies wees, en die Kompanie self kon nie vir die uitrusting van 'n staande mag sorg nie: die koste was te hoog. 'n Verdere voorgestelde middel om die Boesmans te vang en vir deportasie aan die Kompanie vir 'n vaste som te verkoop, is ook van die hand gewys.⁵⁰⁾

Die Boesmanrowerye het voortgeduur: die Politieke Raad het voorstelle gevra om hul stop te sit, maar die voorstelle sou, om uitgevoer te word, koste meebring - koste wou die Kompanie nie hê nie, daarom is die voorstelle nie uitgevoer nie.

Aan die Landdroste en Heemrade van die verskillende buitdistrikte is kennis gegee om te beraadslaag oor die rowerye.⁵¹⁾ Op 2 Julie, 1792, was al die betrokke persone teenwoordig behalwe Woeke, die Landros van Graaff-Reinet: dit is toe te skryf aan opsetlike ongehoorsaamheid.⁵²⁾

Op die vergadering is bepaal dat die distrikte van Stellenbosch en Swellendam elk 'n kommando van 100 man op die been sou moes bring om die Boesmans wat hul veral in die Nuweveldsberge en die Swartberge opgehou het, en selfs voorsien was van vuurwapens, uit te roei.⁵³⁾ Die Kommando's moes bestaan uit die inwoners van die Rogge- en Bokkeveld vir Stellenbosch, en die streke om die Olifantsrivier, die Cango en Kogmanskloof vir Swellendam; hul sou vir 'n periode van 3 maande in die veld moes bly, en diegene wat

49) P.R. Res. C.96, 27 Maart, 1792. bls.1017-1030.

50) Ibid:

51) P.R. Res. C.96, 27 Maart, bls. 1034.

52) Ibid: C.97, bls. 767-772. Opm: soos uit die voorafgaande blyk, was sake in verband met die rowerye reeds kritiek aan die begin van die jaar - maar selfs in Juliemaand het dit nog by beraadslagings gebly.

53) Ibid: C.97, bls.922,923. Julie,1792.

van kommandodiens vrygestel is, sou vir die uitrusting moes sorg. As „Chef“ is benoem Johannes van der Walt en as „Commandant“, onder hom Tjaart van der Walt.⁵⁴⁾ Verder is gebied om die verhandeling van vuurwapens aan die inboorlinge met alle moontlike middele teen te gaan.⁵⁵⁾

Voorheen is Woeke gelas om sake te Graaff-Reinet te laat in hande van die militêre Kaptein, van Baalen wat daar moes optree teen die Boesmans.⁵⁶⁾ Artikels vir uitrusting in die verband is aan van Baalen verskaf deur die Kompanie, maar die koste daarvan moes gereken word by die laste van Graaff-Reinet.⁵⁷⁾ Ook die uitrusting van 'n Kommando teen die Kaffers is gelê ten laste van Graaff-Reinet.⁵⁸⁾

Die Kompanie het dus 'n middel gevind om die rowery teen te gaan: maar dit sou gaan ten laste van die swaard geteisterde Kolonie self.

Aan die anderkant was die Kommandoë taamlik suksesvol, soos blyk uit verskillende rapporte van Kommandant Johannes van der Walt: in die Koup en tot aan die Sakrivier is 'n paar honderd Boesmans doodgeskiet en skape en beeste geneem.⁵⁹⁾ Aan Kommandant Johannes van der Walt is in die Nuweveldsberge twee plase, in lening en sonder rekognisie deur die Kommissaris-Generaal gegee, as beloning vir sy dienste in verband met die rowerye; verder is

54) Ibid: bls. 927.

55) Ibid: bls. 934.

56) Ibid: bls. 772.

57) Ibid: bls. 957. As rede word gegee: „Also 't den Raade allerkints betaamlyk en billyk is voorgekoomen dat de onkosten welke deezen tocht zal veroorzaaken, gedraagen worden door de Colonie die dezelve noodnaakelyk heeft gemaakt“.

58) Ibid: C.98. bls.487.

59) P.R. Res. C.101, 12 Feb, 1793. Bls.783, en Bylae C. 207, bls.219 Dit skyn asof die Hottentot-Kaptein, Afrikaner, die koloniste baie tot hulp was: reeds in 1792 het hy, volgens Rapport, 'n 100 Boesmans langs die Sakrivier dood geskiet en sommige gevang. Hy is van ammunisie deur die Kompanie voorsien. (Ibid: C.99, 20 Nov., 1792. Bls. 608.) Later rapporteer die Landdros van Stellenbosch dat Afrikaner 'n menigte Boesmans dood geskiet het, en ander gevang en aan die Landdros uitgelewer het. (Ibid: C.103, Aug.1793, bls.207.)

aan hom die reg verleen om, wanneer hy dit mag nodig ag, enige persoon, uit watter distrik ook al, te kommandeer om die Boesmans te verdryf, sonder toestemming van die betrokke Landdros.⁶⁰⁾

Tog kon die Burgers, deur hul optrede, nie daarin slaag om die Boesmans geheel te verdryf om uit te roei nie. In 1793 is die Kolonie ook weer geteister deur Kafferinvalle: mense is vermoor en tot aan die Swartkopsrivier is 116 uit 120 plase verniel. Al wat die Koloniste kon doen was om self Kommando's op die been te bring om die invalle te probeer stopsit: in die opsig is hul gestrem deur onderlinge twiste en gebrek aan samewerking.⁶¹⁾

Dit is nie moeilik om te begryp dat ander toestande soos hierdie daar 'n gees van ontevredenheid op die platteland moes ontwikkel het nie.

Reeds in die jaar 1791 word in die Politieke Raad 'n lywige „Request“ behandel, onderteken deur 'n sentiental inwoners van die distrik van Graaff-Reinet, waaronder ook Adriaan van Jaarsveld.⁶²⁾

Van die Regering word verlang om die haas ondraaglike posiesie van die Koloniste in ag te neem, en hul saak voor die aandag van die Here XVII te bring.

Belangriker is dit dat daarop gewys word dat rus en orde vir die inwoners van 'n land, in stille gehoorsaamheid onder die beskerming van hul owerheid, van groot belang is: „'t welk heeden zoo het schynen niet kan geschieden.“

Gedurig lewe hul in vrees vir die moordanslae van die Boesmans; vele is reeds van hul plase verdryf en dool in die veld

60) Ibid: C.101, 21 Feb., 1793, bls.984.

61) Theal sê: „It was a trying period at the frontier“ (History of South Africa 1691-1795, p.p. 313); P.R.Res. C.103, 12 Aug., 1793. 'n Rapport van Veld-Kommandant Barkhuysen oor die invalle van die Kaffers: hy kla oor die gebrek aan samewerking tussen die Koloniste van Swellendam en Graaff-Reinet. Die Politieke Raad het slegs weer die Landdroste gelas om Kommando's op die been te bring en self die Kaffers uit te dryf. V.g.l. ook in verband met die moorde, Bylae (211, 1 Mei 1893, bls. 335: 'n berig van Veld-Kommandant J.P. van der Walt oor die rowerye van die Boesmans.)

62) P.R. Res. C.93, 13 Sept., 1793, bls. 317-333. Sien Bylae B.

rond, terwyl hul deur die owerheid gedwing word om rekognisie te betaal - van plase waarop hul ~~kan~~ nie durf woon nie! Is hul in sulke toestande nog nie bevoeg om hul besware voor te dra nie: „gelyk de Natuur leerd”? Indien die owerheid reg het om aan 'n volk onregverdige eise te weier, het 'n volk dan ook g'n reg om tenminste op noodsaaklike eise aan te dring nie? Indien daar in die toestand g'n verbetering aangebring word nie, voorspel hul g'n aangename gevolge nie. Die ondertekenaars beroep hul op rede en billikheid in die voorstelling van hul griewe.

Die Politieke Raad het die gebruikelike metode gevolg en die kwessie verwys na die Landdros en Krygsraad van Graaff-Reinet: hul moes middele aan die hand gee om rus en orde te herstel. Later kon die Kommissaris-Generaal die saak behandel.⁶³⁾ Hoever hul met die verwydering van die griewe in 1793 gevorder het, het ons reeds gesien; tot hoe 'n mate die ontevredenheid moes toegeneem het, kan ons skat.

Ook die inwoners van die Bokkeveld kla in 1792 by die Politieke Raad.⁶⁴⁾ Hul moes tot die koste en manskappe vir die Kommandos teen die Boesmans bydra; transportasiemoeilikhede het hul moontlike betalende landboubedrywe beperk tot die aankweking van erte en bone; hul moes die produkte oor die gebergtes van die Jan-Mostertshoek met pakkdiere vervoer, bydra tot die instandhouding van die Rodesandspos; pontongelde betaal by die Grootbergrivier, by die Kasteel tiendes betaal, en wanneer hul by die Hoofplaas aangekom het, moes hul uitvind dat die Kompanie reeds voorsien is, en hul bone en erte dan soms teen 2 riksdalers per mu~~l~~ in die privaat verkoop.

..... Een logiese gevolg van die binnelandse wanordelikhede was dat die Kompanie meer en meer sy houvas op die Koloniste verloor het.⁶⁵⁾ In 1791 kla die Landdroste van Stellenbosch dat die boere teen die wet die grense van hul leningsplase oorgetrek het

63) Ibid: bls.333.

64) P.R. Res., C.98, 15 Sept., 1792: Versoekskrif van Inwoners van die Bokkeveld. - bls.609.

65) V.g.l. Cory, "Rise of South Africa". p.p. 43, Vol.I.

en selfs oor die Grootrivier met hul vee gegaan het.⁶⁶⁾ Ook agerende Landdros van Baalen van Graaff-Reinet meld in 1793 dat die boere hom gedurig lastig val om, as gevolg van die swaar droogte van in daardie jaar geheers het, met hul vee oor die Visrivier te trek. Hy ~~het~~ geweier, maar hul het tog gegaan.⁶⁷⁾

Die gesag van die Landdros het meer en meer verminder. G.W. Eybers meen dat dit gedeeltelik die gevolg was van die persoonlike pligte deur die Kompanie op die Landdros gelê, as gevolg waarvan hy sy belangrikheid as Regeringspersoon verloor het. Die Landdros van Graaff-Reinet moes volgens instruksies^{van} 1786 met die Kaffers handel dryf in vee vir die Kompaniesgebruik en sorg vir die perde-teelt in sy distrik.⁶⁸⁾ So kon die Landdros sy administratiewe pligte nie na/kom nie. Dit kom egter weer neer op die ou botsing tussen die belange van die Kompanie, volgens sy ou politiek aan die Kaap van selfversorging, en die van die opkomende landboubevolking: soos in werklikheid blyk uit sy daede, het vir die Kompanie nog maar altyd hoofsaaklik bestaan die Kaap as verversingspos, en nie as 'n Kolonie in 'n wordende stadium van ontwikkeling nie; daarom ook dat die weinige Kompaniesamptenare op die platteland vir administratiewe doeleindes, nog van hul pligte gehou is deur persoonlike opdragte in verband met die Maatskappy alleen.

Maar behalwe die agteruitgang van die Kompaniesgesag as gevolg van sy onmag en onwilligheid om die Koloniste se griewe te verwyder, sy beperkinge van amptenare op die platteland om al hul aandag aan hul administratiewe pligte te wy, was ook die Landdroste self ongeskik in sommige gevalle, en die warboel deur hul geskep, het sake nog meer versleg.

Vanaf 1782-1789 was Constant van Nult Onkruydt Landdros van

66) P.R.Res., C.94, bls.112.

67) P.R. Res. C.161, 12 Feb., 1793, bls.782. Bylae C.207, 11 Jan. 1793, bls.96.

68) G.W. Eybers: "Bepalingen", bls.57 en 58. V.g.l. Francois Bernard, "Ueber den Gegenwärtigen Zustand der Kolonie am Vorgebürge der Guten Hoffnung," bls.79: "Der Fiskaal der Kolonie zu Swellendam, ist Weinschenk, Ochsenhandler, Kolonist und Pflanzer alleszugleich."

Swellendam.⁶⁹⁾ In 1792 word aan hom 'n opdrag gemaak om, binne een maand, 'n opgaaf van laste van ^{die} gemelde distrik ^{vir} van die jare 1786-1788 voor die Politieke Raad te lê.⁷⁰⁾ Op 19 Oktober 1792, beveel die Kommissarisse-Generaal die Politieke Raad om die saak, as gevolg van die „ ongequalificeerd gedrag“ van ^{onkwydelijk} Ouknydt, af te handel sonder dat die distrik daaronder sou hoef te bly; ⁷¹⁾ die wanordelikhede het dus taanlik laat aan die lig gekom.

Te Graaff-Reinet het Landdros Woeke sake in hande gehad: ook daar het wanordelikhede geheers. Gedurende 1792 is hy gelas om sake in hande van van Baalen te laat, daar hy die orders van die Politieke Raad nie gehoorsaam het nie, en homself vir verantwoording by die Hoofplaas aan te meld.⁷²⁾

Uit 'n klagskrif by die Politieke Raad teen hom ingehandig, word Woeke beskuldig dat hy die Regeringsake opsetlik in die war sou gestuur het om persoonlik daaruit voordeel te trek; dat hy verskeie Koloniste, teen die wet, permissie verleen het om oor die Visrivier te trek; waardeur die rus onder die Kaffers versteur is; en dat hy onverantwoordelik gehandel het deur 'n geweer aan 'n Gonnakaptein, Platjie, te gee, waarmee hy onder die Kaffers geskiet het, en hul in oproer gebring het.⁷³⁾

Woeke, op sy beurt, het weer die Sekretaris, Maynier, van wanpraktyke beskuldig: Maynier sou vir twee jaar lank g'n seels op die „Vendu Billetten“ geplaas het nie, waardeur die Kompanie van sy seelreg ontroof is; hy sou van verskeie persone te veel Proseskoste ge-eis het, waaroor Adriaan van Jaarsveld, N. Smit, J. Joubert, en andere gekla het; aan sommige plase anderkant die Visrivier, teen die wet, belowe het (vergelyk die voorgemelde soortgelyke beskuldiging teen Woeke self), verwarring in verband met die vendupenninge geskep het, sommige persone in die betaling

69) v.g.l. A.L. Geyer: „Das Wirtschaftliche System“, bls. 26.

70) P.R.Res., C.96, 31 Jan., 1792, bls. 249.

71) Ibid: C.99, 19 Oktober, 1792, bls. 156.

72) P.R. Res., C.97, Julie, 1792, bls. 772.

73) Ibid: C.98, 7 Sept., 1792, bls. 420.

van hul rekognisiegelde verneuk het, oordrewe rekeninge van die koste van die distrik opgestel het, ens.⁷⁴⁾

In verband met die finansiële posiesie van die distrikte Swellendam en Graaff-Reinet was daar verdere verwarrings: elke jaar het 'n groot aantal persone van Swellendam, veral, na Graaff-Reinet getrek en daar was g'n sekerheid omtrent die getal inwoners van elke distrik en waar hul belastinge moes invorder word nie. Die gevolg van hierdie toestand was dat die juiste staatrekeninge van elke distrik nie kon voorgelê word nie.⁷⁵⁾

Van Baalen, tydelike plaasvervanger van Landros Woeke, meld aan die begin van 1793 dat die huishouding van die distrik in wanorde verkeer, en dat daar 'n tekort van 5427 riksdalers in die kas is.⁷⁶⁾

Alles aangeneem: produksie, vervoer- en afsetmoeilikhede, rowerye van die Boesmans en Kaffers, die onwilligheid van die Kompanie om die Koloniste te help as gevolg van sy handelspolitiek, sy onmag ^{om} van effektief op te tree as gevolg van sy eie stryd om bestaan gedurende die laaste jare van die 18de eeu, korrupsie en swakheid in verband met die plaaslike regerings, kon nie anders as om ontevredenheid onder die Koloniste aan te moedig nie. Die Kompanie het sy mag en prestige in Europa en die Ooste tot 'n groot mate verloor: aan die Kaap het die swakheid van sy regering gencegzaam aan die lig gekom. Eybers sê: „Het hoogste gezag ^{in die} worde de Kompagnie de jure tot het einde. De Facto was het egter heel anders. In de praktyk had de regering van omstreeks 1770-1795 weinig invloed.“⁷⁷⁾

74) P.R. Res., C.98, 15 Sept. 1792, bls. 634-640.

75) P.R. Res., C.99, 30 Okt., 1792, bls. 337. Staat van die buite-distrikte.

76) Bylae C.207, 12 Feb. 1793, bls. 256: 'n Som van 5773 riksdalers word opgegee as verskuldig deur die distrikskas aan interesse aan privaat persone.

77) G.W. Eybers: „Bepalingen“, bls. 67. Die uitgebreide gebied, dan bevolk en onontwikkel met al die moeilikhede eie aan 'n toestand so geskep, is natuurlik altyd tot 'n sekere mate 'n verskoning vir 'n mislukte administrasie. (v.g.l. in die verband die Memorie van Bergh, bls.72: G.M.Theal, Belangrike Historiese Dokumente, III)

HOOFSTUK. IV.

--oOo--

DIE FINANSIËLE POLITIEK

VAN

DIE KOMPANIE.

--oOo--

(a) Belastingwese voor die koms van Nederburgh en Frykenius:

Ons het reeds melding gemaak van die Vatgeld van 3 riksdalers, gehef op wyn, en vanaf 1789 betaalbaar deur die leweransier.¹⁾

Vanaf 1790 is die Vatgeld op wyn, sowel as die tiendes van die graan ingevorder deur die „Commissies” by die Kasteelpoort: hierdie maatreeël is in werking gestel om die vele ontduikinge van hierdie heffing te voorkom, op instruksies van die Here XVII.²⁾ Die Koloniste het hierdie belasting probeer ontduik deur hul produkte nie aan die Kompanie te lewer, waar moontlik nie, maar dit privaat te verkoop.³⁾ Verder is allerhande metodes aangewend om die „Commissies” vry te spring, nie teenstaande verskillende publikasies van die Politieke Raad daarteen, en die latere heffing van 'n boete van 25 riksdalers op iedereen wat die heffing nie betaal het nie.⁴⁾

In 1791 is ook, in ooreenstemming met die bevele van die Here XVII, 'n belasting van 10 riksdalers gelê op elke ingevoerde slaaf sonder onderakeid.⁵⁾

Solank as wat die Fiskaal van Lynden sy pos behou het, is die verdere bevele tot die heffing van 'n doesneweg van 5% op ingevoerde goedere, nooit uitgevoer nie.⁶⁾ By die vertrek van van Lynden in 1791, is besluit om die heffing in die toekoms ten behoewe van

1) P.R. Res. C.87, 27 Nov. 1789.

2) V.g.l. P.R. Res., Julie 1790, C.88, bls. 212, 560, 563, Die betrokke brief is die vanaf 23 Okt., 1789. By publikasie van 20 Julie 1790 is die Koloniste van die aanstelling van die „Commissies” vir die meer reëlmatige invordering van die belasting bekendgemaak.

3) V.g.l. Hoofstuk III.

4) V.g.l. Origineel Placaatboek, C.686: Publikasies teen ontduikinge van die tiendes van 3 Sept., 1790, en 12 Okt., 1790; ook P.R. Res. C. 89, 1790, 12 Okt., 1790, bls. 1029. Nieteenstaande die boete; maak 'n verdere publikasie van 23 Jan., 1793, bekend dat daar 'n aanmerkbare verskil was tussen die getal muddens graan, by die „Commissies” opgegee, en deur die Kompanie en Kommissaris ontvang. (C.687, 23 Jan., 1793, bls. 225) Dit blyk uit die opgawes van die Hoofwag en die van die Magasyns dat hy die magasynne 919 muddens graan meer ontvang is as wat aan die Hoofwag opgegee is, tot daardie datum. (Bylae 207, 12 Feb., 1793, bls. 318; P.R. Res. C.101, 9 Jan., 1793, bls. 176)

5) C. 686, 16 Aug., 1791, bls. 291.

6) Brief van 23 Okt., 1789, aan die Kaapse Regering v.g.l. bls. 18

die Kompanie te laat geskied. Die heffing op uitvoer het die Politieke Raad egter nog aan die Fiskaal toegeken.⁷⁾ Daar sou egter nog belastings moes gehef word om die tekorte in die landskas te verminder; in 1790 is besluit tot die heffing van die 40ste penning, op die verkoop van Leningsplase.⁸⁾

Aan die begin van 1791 is ook besluit om die suiwere tiendes op alle produkte te hef, afgesien van die passasiegeld, nieteenstaande besware dat die Koloniste onmoontlik belastings weer kon dra.⁹⁾

In die jaar is ook die soutpanne verpag. Hierteen is heftig protesteer deur Kommissarisse uit die Raad van Justisie: soutraap was voorheen vry en die verpagting sou die posiesie van die mense baie beswaar. Die Politieke Raad is gedwing om die vasgestelde pryse van 3 riksdalers per mud growwe sout en 4 per mud fyn sout te verlaag.¹⁰⁾ Reeds op 19 Januarie 1791, bring die Secunde Rhenius, en Le Sueur 'n rapport uit oor die moontlike heffing van 'n belasting op die „Collateraál“, en die verhoging van sekere Seelregte.¹¹⁾

Aan die begin van 1792 ontvang die Politieke Raad bevele van die Raad van Indië tot die heffing van 'n 20ste penning op goedere by testament ge-erf (die Collateraál), en 'n 50ste penning op die waarde van eiendomme.¹²⁾

Hierteen was die agitatie heftig: op 13 Maart 1792, lê die Burgerrade 'n Rapport voor die Politieke Raad aangaande die voorge-

7) Die toestand was van so'n aard so om agterdog by die Koloniste te wek: dit was nie duidelik ten behoeve van wie die heffinge gemaak is nie. Die Koloniste is in hulle agterdogtigheid versterk, deur die skielike verdwyning van die fiskaal, van Lynden, sy afreis na Nederland. (v.g.l. A.L. Geyer, „Das Wirtschaftliche System“, bls. 46) Na die vertrek van Goewerneur van der Graaff het die waarnemende Gesaghebber, Rhenius, hom sterk uitgelaat oor die handelwyse van die Fiskaal, van Lynden, wat in die geheim na Nederland getrek het; dit was onbekend hoeveel van die doeanegeld hy vir homself geneem het. Van Rheede van Oudtshoorn maak hy die geleentheid ook melding daarvan dat die doeanegeld wat die Fiskaal vir homself toege-eën het, volgens die bevele van die Here XVII, na die Kompanie moes gegaan het. (P/R/RES.C.92, 29 Junie, 1791, bls. 31, 32, 33)

8) C. 986, Publikasie in verband met die 40ste penning, betaalbaar vanaf 20 Julie, 1790.

9) P.R. Res., C. 90, 19 Jan., 1791, bls. 85-88.

10) C. 686; bls. 267, 16 Aug., 1791; Verpagting van die soutpanne. P.R. Res., C. 92, 1791, bls. 629-632; C. 93, 1791, bls. 116, besware van die Koloniste

stelde heffinge, waarin hul verduidelik dat die koloniste „geene” nuwe belasting, hoe ook genaamd konde dragen”: die koloniste was reeds belastinge genceg onderhewig, en hierin was die Kommissarisse dit met hul eens, Daar het groot ontevredenheid op die platteland geheers.¹³⁾

Die Politieke Raad het geskrik; dit kon nie gewaag word om die belasting te hef nie. Hierop is besluit om die heffing uit te stel tot die aankoms van die Kommissarisse-Generaal.¹⁴⁾

Op 27 Maart maak die Gesaghebber, Rhenius, bekend, dat die Burgerrade hom in naam van die koringbouende koloniste dringend versoek het om hul in verband met die belastings tegemoet te kom.¹⁵⁾

Verskeie lede van die Politieke Raad het, in verband met die heffing van die 50ste penning te kenne gegee dat, volgens die teenstand aangaande die heffing op die Collateraal, hierdie heffing nog meer teenstand en ontevredenheid sou teweegbring. Ons vind dan ook dat in die verband glad g'n publieke kennis gegee is nie.¹⁶⁾

..... Goewerneur van der Graaff het op 24 Junie 1791, na Nederland vertrek om hom persoonlik te gaan verantwoord voor die Hoë Regering.¹⁷⁾ Die geldelike toestande aan die nedersetting was by sy vertrek taamlik haglik. Reeds 'n geruime tyd voor sy vertrek het sommige lede van die Politieke Raad protesteer teen die wyse waarop die Goewerneur die noodsaaklike besuinigings-maatreëls van die Here XVII verontagsaam het.¹⁸⁾ Daar het nou aan die lig ge-

van die Koloniste.

- 11) C.90, 20 Jan., 1791, bls.90-95. Daar word voorgestel dat die belasting (Collateraal) kan vas gestel word op 20 penninge. Weëms die slegte toestand van die Kolonie is egter besluit om voorlopig te wag op ordes van die Here XVII.
- 12) Bylae C.195, Extract uit die Notule van die Raad Collateraal van Indië aangaande die 50ste penning, bls.71-81, en die Collateraal, bls.149; Origineel Placaatboek C.687, Publikasie aangaande die Collateraal, 7 Feb. 1792.
- 13) P.R. Res. C.96, 13 Maart, 1792, bls.747-749.
- 14) Ibid: bls.762.
- 15) P.R.Res., C.96, 27 Maart, 1792, bls.903-904.
- 16) P.R. Res. C.96, 1792, bls. 912; C.97, bls.212.
- 17) V.g.l. Staat I bls. 77, v.g.l. bls. 14
- 18) Ibid: C.88, 20 Julie, 1790. bls. 162; C.91, 1791, bls.232.

kom dat die Regeringsake in 'n groot konfusie was.¹⁹⁾ Van der Graaff se uitgawes aan die vestingwerke en vir Militaire doeleindes het gedurende die boekjaar 1788-1789 meer as \pm 8600,000 guldens van die totale laste van die Regering van 1,744,368 guldens ^{be}gedra;²⁰⁾ gedurende die boekjaar 1789-1790 is aan die hospitaal nie gewerk nie, waaraan die vorige jaar 30,798 guldens bestee is; die meeste van die huurtroepe het reeds vertrek, die rekeninge van Timmerasie en Reparasie en Fortifikasie is ietwat verminder, maar die som vir die toerusting van die hospitaal is vermeerder, van 19,280 guldens tot 45,084 guldens, en dit in een jaar! Altesaam is die laste vir die jaar 126,910 guldens minder as die vorige.²¹⁾ Reeds op 10 Februarie 1791 is die brief van 20 Oktober, 1790 ontvang, en tog bedra die onkos- te van Timmerasie en Reparasie 19,673 guldens vir die jaar 1790-1791, en die van Fortifikasie 62,023 guldens.²²⁾ In die geheel bedra die uitgawe vir die jaar 316,810 guldens minder as die vorige jaar. Vir die boekjaar 1791-1792 is 'n begroting van 887,043 guldens gemaak, wat 'n vermindering van meer as 500,000 guldens op die vorige jaar sou wees.²³⁾ In die werklikheid egter was die uitgawe slegs 758,421 guldens; 'n vermindering van meer as 540,000 guldens.²⁴⁾ Gedurende die jaar was daar dus werklike besuiniging: onder al die verskillen- de hoofde is die uitgawes verminder en die rekening van die Fortifi- is verminder van 62023 guldens tot 689 guldens.

19) V.g.l. Ibid: C.92, 29 Junie, 1791, bls.13.

20) P.R. Res., C.88. Jan., 1790. bls.652-687.

21) Ibid: C.91, 24 Junie 1791. Die groot toename onder die hoof word toegeskryf aan die hoer pryse van die produkte; die volgende jaar bedra dit egter slegs weer 19,317 guldens. (Ibid: C.96, 1792, bls.643.)

22) Ibid: C.96, 1792. bls.643. Vg.l. bls. 20 (voor); Die Hoë Rege- ring het gebied om dadelik te staak met die Fortifikasie/werke, en alleen noodsaaklike Reparasies aan geboue te doen. Teen die somme op dié rekening maak Raadslede Le Sueur en van Oudshoorn wat in 1791 aangestel is om die negosieboeke te ondersoek, dan ook beswaar. C.92, 1791, bls.269. Die Wurtemberg Regiment moes reeds vroeg in die jaar na Ceylon vertrek het, (Brief van 20 Okt 1790.) Tog bedra uitgawes aan die Regiment nog 378,777 guldens teenoor 443,942 guldens vir die vorige jaar.

23) Bylae Res, C.194, Feb. 1792, bls.176.

24) P.R. Res., C.101. 20 Feb., 1793, bls.902.

..... Nieteenstaande die heffing van die 40ste penning en die invordering van die tiendes as passasiegeld, in 1791, die heffing op ingevoerde slawe, verpagting van die soutpanne en die doeane van 5% op ingevoerde goedere in 1791, het die landsinkomste g'n merkbare vermeerdering aangetoon nie: vir die boekjaar 1788-1789 bedra dit 292,288 guldens, vir 1789-1790, 315,298 guldens, vir 1790-1791, 353,306 guldens en vir 1791-1792, 291,454 guldens.²⁵⁾ Gedurende die boekjaar 1790-1791 toe die 40ste penning reeds gehef is, toon die belasting penninge, verkry uit die „Heeren Geregtigheid" en die 40ste penning, nietemin 'n vermindering van 28,724 guldens in die vorige jaar na 26,269 guldens.²⁶⁾ Die tiendes op graan het egter gestyg van 8,647 guldens tot 35,866 guldens, en die vatgeld op wyn van 28,848 guldens tot 35,579 guldens, vermoedelik grootliks as gevolg van die beter metode van invordering.²⁷⁾ In 1791 is die soutpanne verpag vir 240,000 guldens, en die pagpenninge vir '91-'92 toon 'n vermeerdering op die van '90-'91 van 177,246 guldens tot 220,150 guldens, terwyl daar in '92-'93 weer 'n vermindering is na 127,650 guldens.²⁸⁾ Vanaf Julie 1791 tot Augustus 1792 is as gevolg van die heffing van 5% op ingevoerde goedere en die van 10 riksdalers op elke slaaf, meer as 15,500 riksdalers ingevorder wat gelyk staan aan 46,500 of meer Kaapse guldens.²⁹⁾ Daar het egter elke jaar groot

25) P.R. Res., C.91, 24 Junie, 1791, bls.562; Ibid: C.96, 1792: bls. 655; Ibid: C.101, 1793, bls.903,904. Opm: Hierdie sluit nie inkomste van die Kompanie, soos uit verkopinge in nie.

26) Ibid: C.97, 1792, bls. 495 en bevolgende. In 'n Rapport van Raadslede de Wet en van Oudshoorn aangaande die belastinge, word die inkomste uit daardie bron vir die vorige tien jaar as volg gegee: 178¹/₂, 207,290 guldens, 178²/₃, 222,850 guldens, 178³/₄, 216,550 guldens; 178⁴/₅, 260,880 guldens; 178⁵/₆, 265,830 guldens, 178⁶/₇, 250,400 guldens; 178⁷/₈, 282,590 guldens; 178⁸/₉, 290,620 guldens; 178⁹/₁₀, 308,950 guldens, 179⁰/₁, 346,940 guldens, (gegee tot naaste tien guldens): P.R.Res., C.91, Mei 1792, bls503

27) Ibid:

28) Ibid: ook P.R. Res., C.93, Aug., 1791, bls.120; C.98, Aug. 1792, bls.371. Die pagpenninge het in 1793-1794, 131,550 guldens bedra (Ibid: C.103, 31 Aug., 1793, bls.405).

29) Ibid: C.94, 1791, bls. 157; C.96, 1792, bls.777; C.97, 1792, bls. 894; C.101, 1793, bls.67-70. Tog het die totale inkomste vir die jaar weer verminder. (Ibid: C.101,1793, bls.903-904).

somme van belastings agterstallig gebly: vernaamlik rekognisiegelde op leningsplase, plase en eiendom en landerye en erfpag. Aan die einde van die boekjaar 1792-1793 het agterstallige belastings die som van 423,570 riksdalers 38 stuivers beloop.³⁰⁾

(b) Maatreëls deur die K.K.-G.G. geneem.

Op 23 Junie, 1792,

het die meergenoemde Kommissaris-Generaal, Nederburgh en Frykenius die doel van hul sending voor die Politieke Raad uiteengesit.³¹⁾ Nederburgh verduidelik dat ongunstige omstandighede dit vir die Kompanie onmoontlik gemaak het om langer die laste van die pos aan die Cabo te dra: dit het „eene oadraaglyke lastpost” geword. As oorsake van die groot tekorte aan die Cabo neem hy die groot vermeerdering in die omslag van die pos, slegte huishouding en afwyking van die reëls van suinigheid. Nederburgh meen dat slegs die goeie wil en trou van die amptenare nodig is om die pogings tot herstel 'n sukses te maak: herstel van die Kompanie is dan ook die doel van hul sending. In nou verband met die welvaart van die Kompanie is die van die koloniste: daartoe sou die Kommissaris-Generaal ook hul bes doen. Voortaan sou die Regeringsake op die gewone manier voortgaan, maar met voorkennis van die Kommissaris-Generaal Op 3 Julie is die Kommissie van die Prins van Oranje aan die Kommissaris-Generaal in die openbaar by die ingang van die raadsaal gelees.³²⁾ By die geleentheid het hul 'n vergadering van die Kompaniesamptenare, insluitende predikante, Landdroste, Heemrade en burgers met 'n siviele betrekking, toegesprek.³³⁾ Hier word almal laer en hoër amptenare, weer op hul pligte gewys in verband met pogings tot die redding van die Maatskappy: die Kommissaris-Generaal verwag die medewerking van 'n ieder, na die beste van sy vermoë.

30) C.769, bls.65, -sien Bylaag-B.

31) V.g.l. P.R. Res., C.97, 23 Junie, 1792, bls.662-667. Toespraak van Nederburgh.

32) Sien bls. 15 (voor) P.R. Res., C.97, 3 Julie, 1792, bls.781.

33) Ibid: bls.785-787.

Die algemene toestand van ontevredenheid onder die burgers het gou die aandag van die Kommissarisse-Generaal getrek. Voorheen het die Politieke Raad toegestem, in verband met die agitatie aangaande die tiendes, om die betaling daarvan te laat geskied in geld sowel as goed, en om die kwessie van vermindering favorabel aan die Kommissarisse-Generaal voor te dra.³⁴⁾ Op die tydstip van hul aankoms, het die Kommissarisse-Generaal gevind dat die koloniste, in hul ontevredenheid, geweier het om enige graan aan die Kompanie te lewer en dat die voorraad nog slegs vir 18 dae voldoende sou wees.³⁵⁾

Hieroor was die Kommissarisse-Generaal erg ontevrede: aan die een kant het die Politieke Raad aan die burgers die vooruitsig gegee van vermindering in die belastings, deur hul belofte om die saak goedgeunstelik aan die Kommissarisse-Generaal voor te dra, terwyl hul, aan die anderkant, die Here XVII nooit in kennis gestel het van die ware toedrag van sake nie, en gehandel het asof hul die belastings ten strengste wou handhaaf.³⁷⁾ Die tweeslagtige karakter van so'n handelwyse het die Kommissarisse-Generaal gebelg.

Die gevolg was dat die Kommissarisse-Generaal feitlik gedwing is om toegewings aan die burgers te maak: daar was onmiddellike gebrek aan koring by die Kompanie, en dit kon alleen van die koloniste verkry word. Onder omstandighede het die Politieke Raad voorgestel om, of die tiendes per vrag te verminder of die prys van graan per vrag te verhoog. Met die reduksie van die tiendes het die Kommissarisse-Generaal nie akkoord gegaan nie: dit sou 'n afwyking aan die kant van die Kompanie, van 'n „welverkreegen recht" wees.³⁷⁾ Hul stem dus toe om die prys van graan met 5 guldens per vrag te verhoog.³⁸⁾

Dan was daar ook die kwessie in verband met die heffing van die „Collateraal" en 50ste penning. Op 12 Februarie, 1793 is 'n

34) C.689; bls. 281, Kommissarisse-Generaal aan Politieke Raad, brief no. 20, 26 Julie, 1792.

35) Ibid:

36) Ibid:

37) C.690, bls. 213; Kommissarisse-Generaal aan Politieke Raad, brief No.88, 14. Des., 1792.

38) Ibid:

„Request" van die burgers van Graaff-Reinet aan die Gesaghebber voorgelê deur die Heemrade Adriaan van Jaarsveld en Josua Joubert; daarin is weer kwytakelding gevra, weens die stroperye van die Boesmans, en opheffing van die belasting op die „Collateraal".³⁹⁾ Die rekognisiegedelde sou nie kwytgeskel word nie; maar die ontevrede-
denheid van die burgers kon nie buite rekening gelaat word nie. Op 3 September, 1792, het die Kommissarisse-Generaal geweier om 'n aan-
soek van sommige ingesetenes van Swellendam wat nie die pont gebruik
het nie, om van die pontgedelde onthef te word, toe te staan.⁴⁰⁾

Daar moes egter nie verder in 'n rigting gehandel word, wat die Regering verder die ongenoeë van die burgers op die hals sou haal nie; en dit het die Kommissarisse-Generaal besef, en hul was dit met die Politieke Raad eens waar die heffing van die be-
lasting op die „Collateraal" en die 50ste penning voorlopig uitge-
stel is.⁴¹⁾ Die Kommissarisse-Generaal het self nie gewaag om die
belastings te hef nie: in 'n Plakkaat van 16 Maart 1793, word die
Koloniste daarop gewys dat dit hul duurste plig is om, deur die
betaling van die belastings, die Kompanie in tyd van nood te help.
Nogtans is deur die Kommissarisse-Generaal afgesien van die boge-
melde belastinge, daar die Koloniste self in 'n kritieke finansiële
toestand verkeer.⁴²⁾

..... Waar Nederburgh en Frykenius egter nie oorgegaan
het met die heffing van die voornoemde belastinge nie, sou hul,
soos ons reeds in verband met die vermindering van die tiendes en
kwytskelding van die Pontongelde, gesien het, definitief weier om
reeds bestaande belastings te verminder, of af te skaf; hul doel
was immers hul ^{in gader} grootste inkomste en besuiniging vir die Kompanie;

39) F.R. Res., C.108, 12 Feb., 1793, bls.48.

40) C.689, bls.355; Kommissarisse-Generaal aan Politieke Raad; brief
No. 38; 3 Sept., 1792, P.R. Res. C.98. 7 Sept., 1792, bls.437.

41) C.691, bls.247; Kommissarisse-Generaal aan Politieke Raad,
Brief No.247. 16 Maart, 1793.

42) C.691, bls.251. Kommissarisse-Generaal aan Politieke Raad,
16 Maart, 1793, en F.R. Res. C.102, 20 Maart, 1793, bls.274.
(Die koloniste is van hierdie besluit in kennis gestel deur 'n
Plakkaat van 16 Maart, 1793.)

en in die verband sou hul in die eerste plek middels aanwend om die insameling van bestaande belastings meer doeltreffend te maak.

Op 20 Februarie, 1793, is 'n nuwe kontrak met die Kompanie-slagters aangegaan waardeur hul ook gehou is die agterstallige rekognisiegelde aan die Kompanie te betaal, deur dit af te trek van gelde deur hul betaalbaar as gevolg van die aankoop van vee, aan burgers wat sulke gelde agterstallig mag wees.⁴³⁾

By 'n Publikasie van 20 Februarie 1793, het die Kommissarisse-Generaal die Koloniste gewaarsku om hul agterstallige rekognisiegelde op Leningsplase dadelik te betaal, en om voortaan presies elke jaar die gelde aan die Kompanie op te bring; as dit nie gebeur nie, sou die Leningsplase dadelik ingetrek word, en die goedere daarop ter aansuiwering van die agterstallige belastings, verkoop word. Persone wat al reeds meer as een jaar ingebreke gebly het om te betaal, sou gehou word om elke jaar, behalwe die rekognisiegelde vir daardie jaar, ook te betaal die agterstallige gelde vir twee jaar.

As dit aan die Landdros van 'n sekere distrik mag blyk dat 'n sekere persoon, nie in staat was om sy rekognisiegelde te betaal nie, dan sou sy posiesie in gunstige konsiderasie geneem word.

Rekognisie sou nie meer in vee kon vereffen word nie, maar wel deur die verkoop van vee aan Kompanieslagters, vir watter doel lyste van persone wat sulke gelde agterstallig is, aan alle slagters sou gegee word, en hulle sou gehou wees om binne ses weke na die lewering van sulke vee, uitbetaling aan die Kompanie te doen.⁴⁴⁾

Aan die burgers van Graaff-Reinet is spesiaal kennis gegee deur middel van 'n „Waarskuwing” om hul stiptelik te hou by die bepalinge van die Plakkaat van 20 Februarie 1793, daar die Kommissarisse-Generaal van mening was dat die twee Heemrade wat in dieselfde maand die „Request” om vermindering van die Rekognisie⁴ van daardie

43) Publikasie van die Kommissarisse-Generaal; P.R.Res., C.101, 26 Feb., 1793. bls. 926, 932.

44) C.690; bls.707; Publikasie; 20 Feb., 1793. V.g.l. die ooreenkomstige kontrak met die slagters bls. 59 (voor)

distrik voorgelê het, daar gaan vertel het, dat die Koloniste se eise toegestaan is.⁴⁵⁾

..... Maar die Kommissarisse-Generaal sou ook trag om in die boekhousisteen, aangaande die Rekognisie, hervorminge aan te bring. Dit het aan hul geblyk dat, volgens die Wildskutteboeke, 'n som van 376,360 riksdalers aan rekognisie van leningsplase aan die Regering verskuldig was: „op die deugdelykheid van welke vertooning egter so uit hoofde van de Confuse wyze, waar op de Wildschuttenboeken, zynde de eenige source welke men daaromtrent kan raadpleegen, gehouden zyn, als om verscheide andere redenen weinig staat te maaken is.⁴⁶⁾ Van die Politieke Raad is nou voorstelle gevra aangaande 'n beter metode van boekhouding in verband met die Landsinkomste. Daar sou in die verband 'n Boekhouer aangestel word; hy sou altyd 'n lid van die Politieke Raad moes wees en sou 'n eerste en tweede boekhouer as assistent hê.⁴⁷⁾

Die ware bedrae van agterstallige belastings moes so gou moontlik vasgestel word, as ook die wyse waarop dit by die nuwe boeke sou ingeneem word.⁴⁸⁾ 'n Metode moes ook ingevoer word waardeur dit vir die Landdroste moontlik sou wees om van die plaaslike inkomste behoorlike opgawes te maak, en bedrog in die opgawes van koop-penninge van vaste goedere en opstalle van Leningsplase te voorkom. (In verband met die insameling van die 40ste penning). 'n Opgawe moes gemaak word van agterstallige rekognisiegedelde waarvan vereffening^{om} waarskynlik was, en op reeds verlate plase. Hierdie besonderhede moes in die eerste plek van die boere self verkry word deur middel van persoonlike opgawes. In gevalle van valse opgawes sou die betrokke boere vervolg word, en plase waaromtrent valse

45) C.691. bls.215,223. „Waarschuwinge” aan die inwoners van Graaff-Reinet bls. 16 Maart, 1793. In verband met die betrokke „Request” sien bls. 58 (voor).

46) C.691, bls.43; Kommissarisse-Generaal aan Politieke Raad, brief No. 151, 28 Feb., 1793. /

47) Ibid:

48) V.g.l. die berekening van agterstallige belastings. Bylaag D.

opgewes gemaak is, sou ingetrek word.

In verband met die distriks-boekhouding sou vir elke distrik voorlopig drie rekenings ingestel word:

(1) Vir agterstallige leningspenninge op vee- en landbouplase.

(2) Vir twyfelagtige agterstallige Leningspenninge;

(3) Vir agterstallige leningspenninge op verlate plase.

Om die Landdroste in verband met hul ophelderingswerk aangaande die agterstallige belastings te help, sou aan hul lys te verskaf word van die somme, volgens die Wildskutteboeke, op elke plaas in die betrokke distrik, verskuldig.

Waar dit in die Wildskutteboeke nie geblyk het watter plase, met die stigting van Graaff-Reinet, van Stellenbosch, en Swellendam na daardie distrik oorgegaan het nie, sou die klerk, Goetz, 'n lys van plase waarop rekognisie agterstallig was, sonder dat bekend was onder watter distrik hul sorteer het, moes formuleer en aan die Landdroste oorhandig.⁴⁹⁾

Uit 'n Rapport deur die Generale Boekhouer, de Wet en Goetz, op 23 Julie 1793, aan die Raad voorgelê, het die verwarring in die Wildskutteboeke meer duidelik geblyk: hul het gevind dat daar 'n menigte plase alleen deur 'n naam, of die naam van 'n naby geleë berg, bos of heuwel aangedui was, sonder melding van die distrik waaronder hul sorteer het.⁵⁰⁾

Sulke plase is dan, volgens die reeds vermelde instruksies, op 'n afsonderlike lys geplaas.

Verder het geblyk dat, vir soverre uit die Wildskutteboeke en persoonlike inligting uit die distrikte kon bereken word, daar

49) P.R. Res., C.102; 4 Maart, 1793. bls.50-62.

50) P.R. Res., C.103, 1793, bls.29. (23 Julie 1793.) Die verwarring en onsekerheid in verband met die rekognisie-gelde kan ons hier illustreer met 'n berig van die Landdros van Stellenbosch: dit het geblyk dat 'n plaas in 1763 in lening aan 'n sekere Olivier gegee, op die tydstip (1793) reeds vir 24 jaar deur sy famielie verlaat is en dat rekognisie-gelde vir 29½ jaar daarop agterstallig was (P.R. Res. C.103, 7 Aug., 1793. bls. 203.)

'n som van 324,067 riksdaalers op 1959 leningsplase in die hele volksplanting agterstallig was: 11,318 riksdaalers op 104 plase in die Kaapse afleiding; 129,296 riksdaalers op 799 plase in die afdelings van Stellenbosch en Drakenstein; 106,132 riksdaalers op 539 plase in Swellendam en 77,421 riksdaalers op 557 plase onder Graaff-Reinet.⁵¹⁾

Van bogenoemde verskuldigde rekognisiegede was 50,790 riksdaalers op 372 plase, deur die eienaars verlaat: 1396 riksdaalers in die Kaapse afdeling; 27,706 riksdaalers in die van Stellenbosch; 18,024 riksdaalers in die van Swellendam, en 3664 in die van Graaff-Reinet; de Wet is die mening toegedaan dat vele persone die rekognisiegede wel kon betaal, maar eenvoudig geweier het omdat die Politieke Raad nooit streng opgetree het in verband met die invordering van die belastings, en die mense by wanbetaling gestraf het nie.⁵²⁾

Van die totale som van 324,067 riksdaalers, sou volgens de Wet, omtrent 76,540 riksdaalers moontlik kon ingevorder word; omtrent een-derde van die agterstallige, in die Kaapse afdeling, een-vierde in Stellenbosch en Drakenstein, een-vyfde in Swellendam en een-seende in Graaff-Reinet, terwyl van die agterstallige som op verlate plase omtrent een-agste sou kon ingevorder word.⁵³⁾ Aan rekognisie aan eiendomsplase was 'n som van 9850 riksdaalers agterstallig en 'n 700 riksdaalers op plase in erfpag.⁵⁴⁾

..... Ons het reeds melding gemaak van die aanstelling deur die Kommissaris-Generaal van 'n Boekhouer vir die land se Generale Inkomste, om orde te bring in die warboel in verband met die belasting-wese. Hierdie persoon is deur 'n hele reeks van instruksies gebied:

(1) Die Boekhouer moes altyd 'n lid van die Politieke Raad wees en hy moes sorg vir die invordering van die Gemene Inkomste.

51) Ibid: bls.32, (Rapport van de Wet).

52) Ibid: bls.33, Opm: v.g.l. bls. 49 (voor) in verband met die „de facto”-gesag van die Regering in die binnelands.

53) Ibid: bls.41,46.

54) Ibid: bls.55.

- (2) aan die Boekhouer sou, by publikasie, dadelik kopieë gegee word van alle resolusies, publikasies, plakkate ens., inverband met die landsinkomste;
- (3) onder die Gemeene Inkomste moes verstaan word die jaarlikse rekognisie op leningsplase, erkentnisse van die plase in eiendom, erfpagpenninge, huur van plase ~~in eiendom~~, of landerye in besit van die Kompanie, die Heeren Geregtheid van verkoopte opstalle van Leningsplase ens., alle pagpenninge, inkomste van seëls, die vatgeld op wyn en brandewyn, en alle ander belastings ingevorder ten behoewe van die Kompanie;
- (4) voordele op verkoopte koopmanskappe, effekte of andere goedere, die vraggeld van skepe, transportgeld van passasiers, profyte uit die Lening^sbank behaal ens.: met andere woorde, inkomste van die Kompanie, nie uit belastings van die land verkry nie, sou nie hierby gereken word nie;
- (5) die jaarlikse rekognisiegelde sou afsonderlik aangeteken word, volgens die getal distrikte;
- (6) agterstallige rekognisie en rekognisie op verlate plase, sou, by betaling, op 'n afsonderlike rekening kom;
- (7) in verband met die Leningsplase sou aparte boeke gehou word, wat die ligging van die plase in die verskillende distrikte sou aantoon en die name van die eienaars;
- (8) die Boekhouer sou sy bes moet doen om die bestaande verwarring in verband met die Leningsplase te help oplos, en kon vir dié doel enige belanghebbende informasie van die Landdroste en die Fiskaal vorder;
- (9) en (10) die Landdroste sou neukeurige lyste moes opstel van alle leningsplase in elke distrik reeds uitgegee, of nog uitgegee te word; van verlate leningsplase en plase wat na 'n ander eienaar oorgegaan het: so'n lys moes, indien moontlik, elke jaar aan die Politieke Raad voorgelê word om op dié wyse duidelikheid te kry omtrent agterstallige rekognisiegelde waarvan betaling dan gedwing kon word;
- (11) om dispute aangaande die grense van plase te vermy, sou elke

- Landdros, alvorens 'n plaas uitgegee word, noukeurig moes ondersoek of dit nie sou inbreuk doen op die regte van 'n ander eienaar nie;
- (12) plase, op die reeds opgestelde lys, onder verkeerde distrikte geplaas, sou moes oorgeplaas word onder die regte hoof;
- (13) indien, by die verkry van 'n leningsplaas, die een jaar se vooruitbetaalbare rekognisie, nie binne een maand na die ordonnansie in die verband, betaal word nie, sou die aansoek as vervalde beskou word;
- (14) g'n leningsplaas sou na 'n ander eienaar kon oorgaan sonder toestemming van die Hoofgebieder nie, en alvorens enige agterstallige rekognisie daarop uitbetaal is nie;
- (15) indien 'n eienaar 'n leningsplaas sou wil verlaat, sou hy daarvan moes kennis gee en enige agterstallige rekognisie eers betaal, en indien hy dit nie doen nie, sou sulke gelde deur die betrokke distriksamptenaar ingevorder word;
- (16) wanbetaling van rekognisiegelde as gevolg van armoede, sou alleen in aanmerking geneem word, indien dit, in die Kaapse afdeling deur Kommissarisse uit die Raad van Justisie goedgekeur is, en in die ander distrikte deur die betrokke Landdroste en Heemrade;
- (17) as rapporte in bogenoemde verband sou toon dat die betrokke persoon werklik te arm is om te betaal, sou sulke belastinge afge-
~~skaf~~^{skaf} word;
- (18) en (19) betaling van rekognisie, asook alle andere belastinge, sou moes geskied in die kas van die Kompanie, op 'n bewys van die Boekhouer waarin die grootte van die som moes gemeld word; hierdie bewys sou dan weer deur die Kassier met sy handtekening moes goedgekeur word;
- (20) 'n model vergunningsbrief, deur die Kommissarisse-Generaal, sou voortaan aan elke leningsplaas eienaar gegee word; 55)
- (21) die rekognisie op leningsplase sou 24 riksdalers bedra en die som sou onder gewone omstandighede nie verminder word nie;

55) Sien Bylaag E. vir 'n kopie van die model.

- (22) in verband met die betaling van agterstallige rekognisiegede deur die verkoop van vee aan die Kompanieslagters sou gehou word by die reeds gepubliseerde reglement.⁵⁶⁾
- (23) die Boekhouer sou jaarliks 'n rapport moes ontvang van die getal leningsplase in elke distrik;
- (24), (25), (26), (27), en (28) in verband met plase in eiendom gegee, sou 'n ooreenkomstige metode gevolg word;
- (29) opgawes van die Heerengeregtigheid en kooppenninge van leningsplase, sou, in vereiste gevalle, deur die betrokke Regeringsamptenaar in die distrik kontroleer word;
- (31) kondiesies van verpagting sou deur die Boekhouer behoorlik moes aangeteken word;
- (34) die Boekhouer sou moes let op die eerlikheid van die Commies in die insameling van die Tiendes en die Vatgeld;
- (35) asook op die insameling van die doeane deur die Fiskaal en die Kraangeld deur die Equipagiemeester;
- (36) en (38) en op die behoorlike insameling van die Ampgeld en alle andere bronne van die Landsinkomste;
- (39) 'n Staat van Inkomste sou ieder jaar in Augustus aan die Politieke Raad moes voorgelê word.⁵⁷⁾

Ons kan uit hul optrede in verband met die insameling van belastinge en die instruksies aan die Boekhouer aflei, dat die Kommissaris-Generaal hul bes gedoen het om die warboel in die verband op te los. Indien die maatreëls deur hul geneem, sou kon uitgevoer word, kan ons aanneem dat daar uit die bron ook 'n merkbare vermeerdering van inkomste vir die Kompanie sou voort gekom het.

In die boekjaar 1793-1794 het ook die pagpenninge, wat gedurende die vorige jare aanmerklik verminder het, 'n vermeerdering aangetoon van 3900 guldens bo dié van die vorige jaar.⁵⁸⁾

56) Publikasie van Kommissaris-Generaal; P.R.Res., 26 Feb., 1793.
 57) Instruksies deur die Kommissaris-Generaal aan die Boekhouer van die Landsinkomste; P.R.Res., C.103, 7 Aug., 1793, bls.137-160.
 58) P.R.Res., C.103, 31 Aug., 1793, bls.405.

Ook in verband met die reeds gemelde doeanereg van 5% op ingevoerde goedere het die Kommissaris-Generaal probeer orde bring;⁵⁹⁾ hul was verontwaardig oor die onreëlmatige prosedure wat die Politieke Raad in verband met die invordering van die regte op ingevoerde goedere gevolg het, veral waar daarvan nog nooit behoorlike kennis aan die publiek gegee is nie.⁶⁰⁾

Verder is, teenstrydig met die bevele van die Here XVII in die brief van 23 Oktober, 1789, die Uitgaande Regte nog altyd aan die Ad-Interim Fiskaal, Denys, toegeken. Ook hierdie regte moes nou, vanaf die begin van die lopende boekjaar, ten behoewe van die Kompanie ingesamel word. As vergoeding sou die Fiskaal vir 'n periode van drie jaar jaarliks 3000 Riksdalers per jaar kry.⁶¹⁾ Deur 'n Publikasie van 21 November,⁶²⁾ het die KK-GG die posiesie in verband met die Inkomende en Uitgaande Regte duidelik omskrywe, en die moontlikheid van verkeerde interpretasie, deur die ingesetenes, uit die weg geruim. Op ingevoerde goedere, behalwe die wat spesiaal vrygestel is, sou voortaan, ten profyte van die Kompanie, 5% van die wesentlike waarde gehef word, maar 10% wanneer sulke goedere, vir sover dit toegelaat is, deur vreemde skepe sou aangebring word. Deur 'n later Publikasie van 26 Desember⁶³⁾ is bepaal dat hierdie regte eers sou moes betaal word, en alleen op vertoning van die verkrege kwitansie, ~~van~~^{van} sulke goedere gelos word. Hierdie reëling is gemaak om die ontduiking van die regte te voorkom.

Die uitgaande heffinge is as volg bepaal: 16 stuiwers per mud graan of peulvrugte, of per elke 100 pond meel, botter, talk, skaapvet en aloe; 36 stuiwers per 100 pond kerse; 12 stuiwers per 100 pond beskuit; 20 stuiwers per 100 pond gesoute vlees; 5 guldens per 100 pond olifantstande; 48 stuiwers per 100 bereide skaapvelle;

59) V.g.l. bls. 51, 52 (voor) aangaande die onreëlmatighede in die verband.

60) C.690, KK-GG aan Politieke Raad; brief No.74, 21 Nov., 1792, bls. 2-11. P.R.Res., C.99, 26 Nov., 1792, bls.674-677.

61) C.690, KK-GG aan Politieke Raad; brief No.74, 21 Nov., 1792, bls. 13-14. P.R.Res., C.99, 26 Nov., 1792, bls.682-686.

62) C.690, Publikasie KK-GG, 21 Nov., 1792, bls.77.

63) C.687, Publikasie, 26 Des., 1792, bls.204.

3½ stuiwers per paar robbevelle en 1 beesvel, en van alle andere goedere, nie spesiaal genoem nie, 5% van die werklike waarde.

By wanbetaling van hierdie regte, voordat die goedere by die seehoof gelewer is, sou sulke goedere gekonfiskeer word.⁶⁴⁾

Oorspronklik wou die KK-GG die insameling van die doeanereg verpag: dit het egter aan hul geblyk dat die voormalige groot inkomste van die Fiskaal, uit daardie bron, grootliks die gevolg was van ongepermitteerde handel. Waar nou streng maatreëls geneem is teen die morshandel sou, by verpagting, g'n groot profyt uit die doeane te haal wees nie: daarom is deur die KK-GG daarvan afgesien.⁶⁵⁾

Die KK-GG hoewel hul afgesien het van die heffing van die 50ste penning en die belasting op die Collateraal, moes hul instruksies tot vermeerdering van die inkomste, desnoods ook deur verdere belastings, uitvoer. Waar die metodes tot invordering van die ou belastings nou sover moontlik, hervorm is, sou die KK-GG oorgaan tot die heffing van nuwe belastings. Deur 'n Plakkaat van 16 Maart, 1793, is die nuwe belastings bekend gemaak.⁶⁶⁾

Alle Kompaniesamptenare ~~af~~gewese amptenare, sou voortaan, wanneer hul die Kaap sou wou verlaat, aan die Kompanie moes betaal 5% van die waarde van hul besitting, indien die nie minder as 5000 guldens bedra het nie. G'n permissie tot hul vertrek sou gegee word nie, indien die belasting nie eers betaal is nie. Indien so'n amptenaar binne drie jaar terugkeer, kon hy sy geld terugkry.

Voortaan sou ook 3 riksdalers Vatgeld per lêer brandewyn moes betaal word, net soos op wyn.

Die 40ste penning voorheen gehef by die verkoop van vaste goedere, is nou verhoog tot die 25ste penning.

Vendubriewe van los goedere, opgeveel by publieke verkoping, sou voortaan aan hoër seëlregte onderhewig wees. Hierdie seëlregte

64) C.690, KK-GG, Publikasie; 21 Nov., 1792, bls.77.

65) C.692, KK-GG, aan Politieke Raad; brief No.136, 13 Feb., 1793, bls.629; P.R.Res., C.101, 26 Feb., 1793, bls.941.

66) C.691, Publikasie, KK-GG; 16 Maart, 1793, bls.251-262; P.R.Res., C.102, 20 Maart, 1793, bls.276-278.

het gegaan ten koste van die koper. Vendubriewe ten bedrae van minder as 6 riksdalers, sou vrygestel wees.

Voortaan sou 'n Carosse-geld gehef word op rytuie tot „gemak of vermaak dienende." Hierdie belasting sou wariëer van 4 riksdalers per jaar tot 10 riksdalers, volgens die soort rytuig waarop dit gehef is.

Die heffing van 'n Ampgeld sou beperk word tot Lede van die Politieke Raad en 'n paar ander hoogstaande amptenare.

Verder is 'n Hoofd- en Kraangeld gehef op elke skip, uitgesonderd oorlogskepe, wat in Tafelbaai of Valsbaai sou laat anker val, vir die instandhouding van die betrokke seehoofde en die aanlegging van varswaterpype daarheen. Hierdie heffing sou 10 riksdalers per skip bedra, maar 5 rikdalers per jaar per skip, vir skepe van ingesetenes.

Die jaarlikse inkomste as gevolg van hul maatreëls in verband met belastings, tesame met die interes van die Bank van Lening\$, is deur die KK-GG bereken op 394,000 guldens, waarvan die nuwe belastinge 40,000 guldens sou bedra. Hierdie som, tesame met die jaarlikse ^{winst sou nog} tekort van 400,000 guldens laat, maar die KK-GG het hierdie verskil tussen inkomste en uitgawe die kleinste moontlik beskou. ⁶⁷⁾

Dat die Koloniste wat voorheen so agiteer het teen die heffing van die 50ste penning en die Collateraal, met hierdie nuwe heffinge nie gediend sou wees nie, is maklik te verstaan. Op 16 Maart, 1793 het die KK-GG kennis gegee van die nuwe belastinge en op 19 April van dieselfde jaar word 'n versoekskrif in die verband by hul ingehandig, onderteken deur 'n 180 burgers. ⁶⁸⁾ Die koloniste kla dat die ou belastinge in hul „naare en geldelose omstandigheid" algenoegsaam ondraaglik geword het, en nou het die KK-GG die Collateraal en die 50ste Penning eenvoudig verander in belastings van 'n nog meer drukkende aard: die 25ste penning, seëlgeld en die heffing op rytuie. Hul vra dat die 25ste penning weer verander word tot

67) C.695. - Verslag KK-GG bls.418.

68) C.697. - Verslag KK-GG bls. 124-130.

69.

die 40ste penning, en ook die seëlgeld soos dit voorheen geweest
het.

-----oOo-----

70.

HOOFSTUK V.

—ooo—

DIE FINANSIËLE POLITIEK
VAN

DIE KOMPANIE.

(vervolg)

—ooo—

(a) Besuinigingsmaatreëls in die Regeringsomslag deur die KK-GG.

Ons het reeds melding gemaak van die ^{besluit} ~~ordes~~ van die Hoë Regering tot vermindering in die omslag van die Regering aan die Kaap.¹⁾ In die brief van 2 Oktober, 1790, word die Kaapse Regering beveel om sommige van die Kompaniesposte te verkoop.²⁾ Die KK-GG sou hierdie besuinigingsmaatreëls nog verder deurvoer. Die Kompaniesposte is voorheen tot stand gebring vir die lewering van produkte, vee, brandhout ens., aan die Maatskappy; so sou sy dan tot 'n mate onafhanklik wees van die lewering van die Koloniste. Dit is egter meer en meer ingesien dat so'n ekonomiese stelsel vir die Kompanie onbetalend was. Die poste het jaarliks groot uitgawes meegebring, terwyl hul maar tot 'n baie klein mate bygedra het tot die voedselverstrekkings aan die Maatskappy: hiervan is die groot aantal poste, aan die een kant, en die afhanklikheid van die Maatskappy van die burgers vir die lewering van graan en vlees, veral, aan die ander kant, genoegsame bewys gedurende die laaste kwart van die Agtiende Eeu. Daarby sou die Maatskappy, gedurende die negentiger jare, 'n werklike voordeel kon verkry deur die afskaffing van die poste en verpagting van die leweransie van nog meer produkte: dit was immers 'n tyd van depressie toe afsetmoontlikhede vir die burgers gering was en landbouprodukte teen lae pryse in gedepresieëerde papiergeld ^{te} verkry was.³⁾

Die Kompaniestuin, voorheen aangehou vir die lewering van groente aan die Hospitaal en die skepe, is op orde van die KK-GG verhuur, omdat die lewering onvoldoende was en op 'n ander wyse beter sou kon geskied. Die pos Rustenburg, voorheen ook vir die produksie van groente aangehou, is om dieselfde rede ook verhuur.⁴⁾

1) V.g.l. bls. 20, 21 (voor).

2) Ibid.

3) V.g.l. P.R.Res., C. 101, 21 Febr., 1793. bls. 974: Die Politieke Raad stel die KK-GG in kennis dat dit hul geluk het om die leweransie van wyn en asyn, deur die Kompanie benodig, teen baie lae pryse te verpag.

4) C. 689, KK-GG aan Politieke Raad; Brief No. 67, 1 Nov. 1792, bls. 715; C. 690; KK-GG aan Politieke Raad, brief No. 83, 4 Des.,

Uit 'n beraming het geblyk dat die huurpennige van die twee poste waarskynlik voldoende sou wees om die koste vir die benodigde groente te dek.⁵⁾ Alle uitgawe in verband met die poste sou dus vir die Kompanie verdwyn, terwyl daar tog 'n voldoende hoeveelheid groente sou wees, wat voorheen, gespaard met 'n groot uitgawe, nie die geval was nie.

Die Kompaniestuin in Valsbaai is aan die Resident, Brand, verhuur.⁶⁾ Uit die verslag van die KK-GG blyk dit dat verskeie ander poste verhuur, of verkoop of ander sekere voorwaardes aan burgers gegee is.⁷⁾ Paarde-Eiland is vir 125 riksdalers per jaar verhuur aan Arend von Wielligh; Jan-Biesjes-Kraal is tot die berging van sout en vir veeweiding aan die soutpagter gegee; Groenekloof is aan die soutpagter in daardie afdeling afgestaan; Klaver-Valley is aan die kopers van Gensekraal in lening gegee; die hooi op Klapmuts is jaarliks ten profyte van die Kompanie verkoop; Tygerhoek is aan die burger Colyn onder voorwaardes gegee; verder het die KK-GG bevel gegee om die pos Ziekenhuis te verhuur. Hul is van mening dat die meeste poste sonder enige verlies vir die Kompanie kon verkoop word; alleen die poste in Saldanhabaai, Houtbaai, Outeniqualand, en Muizenberg moes behou word.

Uit Indië het verdere bevele gekom om g'n perde en waens op die Kompaniesposte aan te hou nie.⁸⁾

Ook op ander gebiede het die KK-GG probeer besuinig; bevele is gegee om een vleuel van die Hospitaal te ontruim en vir 'n koringspakhuis in te rig;⁹⁾ die doodslaan van robbe op Vondelings-eiland moes gestaak word; die geringe hoeveelheid traan verkry,

1792, bls. 177; P.R.Hes., C. 99, 6 Nov., 1792. bls 425.

5) P.R. Hes., C. 101, 26 Febr., 1793, bls. 948.

6) C. 690, KK-GG aan Politieke Raad; brief No. 90, 17 Des., 1792, bls. 245.

7) C. 695, bls. 206.

8) Bylae 213; Extract uit Notule van Raad van Indië, 30 Aug., 1792; v.g.l. die ~~besl.~~ van die Here XVII, en in hoeverre dit uitgevoer is in die verband; bls. 22 (voor).

9) C. 689. KK-GG aan Politieke Raad, brief No. 70, 6 Nov., 1792, bls. 727 755.

het die koste nie vergoed nie;¹⁰⁾ van slawehandel deur die Kompanie moes geheel afgesien word, en alle permanente vaartuie van die Regering moes afgeskaf word, behalwe een klein skip vir die¹¹⁾ transport van voedsel na Valsbaai ens.

Daar was ook sekere inrigtinge aan die Kaap, deur die Kompanie gedryf, wat jaarliks 'n groot uitgawe meegebring het: hieronder was die Kompanieskelder en dispens.

Die KK-GG was van mening dat die afskaffing van hierdie twee inrigtings 'n besparing vir die Kompanie sou wees.¹²⁾ Die kelder is dan ook afgeskaf, en die leweransie van wyn, asyn en brandewyn, deur die Kompanie vir eie gebruik benodig, in drie groepe verpag.¹³⁾

Rantsoene, in natura, aan Kompaniesamptenare, is sedert April 1791, reeds gedeeltelik afgeskaf en in geld vergoed, nou is besluit om al sulke verstrekkinge te stop en dit in geld te vergoed, behalwe in die geval van die matrose op die Regeringskip hier gestasioneer, Kompanieslawe, bandiete, persone in die Hospitaal, soldate ens.¹⁴⁾ Verdere moontlike besuinigingsmaatreëls is getref deur die verpagting van die leweransie van brood en beskuit, botter en gedroogde vrugte ens., deur die Kompanie benodig.¹⁵⁾ Die leweransie van brandhout aan die Kompanie, waartoe voorheen 'n groot aantal slawe benodig is, is ook in Augustus 1792, verpag.¹⁶⁾

Volgens die verslag van die KK-GG sou 'n 103,700 guldens bespaar word deur die besuinigingsmaatreëls deur hul getref: 34, 860 guldens as gevolg van die afskaffing van die kelderadministrasie en die verkryging van wyn en brandewyn, deur verpagting;

10) Ibid.

11) P.R.Res., C. 99, 26 Nov., 1792, bls. 672.

12) C. 689, KK-GG aan Politieke Raad; brief No. 67, 1 Nov. 1792, bls. 727.

13) P.R.Res., C. 99, 6 Nov., 1792, bls. 424; 16 Nov., 1792, bls. 598

14) C. 689, KK-GG aan Politieke Raad, brief No. 71, 9 Nov., 1792, bls. 757; P.R.Res. C. 102, 19 Maart, 1793, bls. 180.

15) C. 689, KK-GG aan Politieke Raad; brief No. 71, 9 Nov., 1792, bls. 757.

16) Bylae P.R.Res. C. 200, bls. 37.

24112 guldens as gevolg van die afskaffing van die Kompaniesbakkery en die verpagting van die leweransie van brood, beskuit ens., 22987 guldens deur die verpagting van die leweransie van botter, gedroogde vrugte ens. en, onder meer, 16000 guldens as gevolg van die nuwe skikkinge met die Kompanieslagters.¹⁷⁾ Die totale besparinge, tesame met die verhuur van die Tuin en Rustenburg, is op 240,000 guldens bereken, waarvan 80,000 direk op die Kaapse pos sou wees. As gevolg van die afskaffing van die administrasies van die kelder en die dispens, was die Sekunde, Hoofadministrateur en Dispensier sonder werk: as vergoeding is aan elkeen 4,000 riksdalers per jaar toegestaan.¹⁸⁾ In werklikheid was die besparinge dan ook nie so groot as wat dit mag lyk nie: verhoginge in salaris, sou volgens die KK-GG 52,360 guldens per jaar bedra, sodat die besparinge op die Comptoir in werklikheid maar sowat 27,600 guldens sou bedra.¹⁹⁾

Ons sien hier egter duidelik die uitvoering van 'n nuwe politiek: die ou idee da van die Kompanie om in alle opsigte, indien moontlik, selfonderhoudend te wees, om self die handelaar te wees wat sy onderhoriges, sover moontlik van alles voorsien, hou nie meer stand nie.²⁰⁾ Die inkrimping en vereenvoudiging van die handelseangeleenthede van die Kompanie sou aan die Kaap, saam met die ontslag van 'n groot aantal amptenare en dienare,²¹⁾ die

17) V.g.l. P.R.Res., C. 101, 26 Febr., 1793, bls. 926. Vleespryse is deur 'n kontrak met die Kompanieslagters tot 1799 aansienlik verlaag.

18) C. 695 Verslag KK-GG bls 327.

19) P.R.Res., C. 103, 23 Julie, 1793, bls. 10.

20) V.g.l. Hoofstuk I., bls. 10, 11, die KK-GG het in direkte verband met die inkrimping van die handelseangeleenthede van die Kompanie en die stopsetting van verstrekinge van amptenare gesê, dat die Kompanie voortaan g'n handel sou dryf in goedere wat deur partikuliere self sou verkry word, met die Kompanieskepe uit Europa. (C. 689, KK-GG aan P.R. brief No. 171, 9 Nov., 1792, bls 757.

21) V.g.l. C. 689, brief No. 42, KK-GG aan Pol. Raad, 25 Sept., 1792, bls. 469; Ibid. No. 56, bls. 579, en P.R.Res. C. 99, 25 Oktober 1792, bls. 159; hier word 'n lang lys gegee van dienare wat sou ontslaan word. V.g.l ook brief No. 67, 1 Nov. 1792, en P.R.Res., C. 99, 6 Nov., 1792, bls. 419: volgens ^{beraad} ~~beraad~~

moontlikhede van die voortdurende euwels en korrupsie in verband met die Administrasie, tot 'n groot mate verminder. Die moontlike sukses van die KK-GG, in die verband kan ons dus nie skat volgens die geringe som wat jaarliks sou kon bespaar word nie. Dat dit werklik tot 'n sekere mate sou bydra om die korrupsie onder die amptenare wat aan die wortel van die Kompaniesbestaan tot sy verderf geknag het, stop te sit, en so ook tot die voortbestaan en herstel van die Maatskappy sou bydra, indien dit nie alreeds te laat was nie, kan ons nie betwyfel nie. En meer waarde sal ons miskien daaraan heg as ons nie ag neem dat die KK-GG ook probeer het om die deel van die Kompaniesadministrasie wat hul nie as oorbodig beskou het nie, te hervorm, en van korrupsie te suiwer.²²⁾

In die werklikheid van die oomblik was die KK-GG egter met die uitslag van hul maatreëls nie tevrede nie: na hul mening het die uitgawe van die pos die inkomste nog te ver oortref.²³⁾ Dat, die pos aan die Kaap nooit, volgens die idees en ekonomiese politiek van die Kompanie, 'n finansiële sukses kon wees nie, is maklik te verstaan: die moontlikheid wat daar nog bestaan het op die winste, is vernietig deurdat die Kompanie homself aan alle handel in die landbouprodukte onttrek het, en nie meer as algemene handelaar vir die ingesetenes opgetree het nie. Maar hierdie handelsondernemings is reeds gestaak omdat daarin volgens die ekonomiese inrigting en ondervinding van die Kompanie, meer verlies as wins gestee het;²⁴⁾ daarom ook dat die Kommissarisse-Generaal/sogenoemde vryhandel aan die Koloniste toegestaan het. Vir die Kompanie sou die pos aan die Kaap die kleinste verliese meebring wanneer dit nog bloot as halfwegstasie sou gebruik word, met 'n ekonomiese inrigting in ooreen-

van die KK-GG moes Kompanieslawe en bannelinge op Robeneiland, op die oomblik in diens by amptenare, dadelik teruggetrek word. Ook die sogenoemde Passengersstelsel waarvolgens soldate by partikuliere kon gaan werk, is afgeskaf. Die euwel van die gebruik van dienare deur die Kompanie besoldig, deur partikuliere persone, is dus uit die weg geruim.

22) Sien Hoofstuk VI. (agter)

23) C.691, KK-GG aan P.R.; brief No.214, 20 Aug., 1793, bls.631, en P.R. Res., C.103, 21 Aug., 1793, bls. 296.

24) V.g.l. Hoofstuk I. bls.10, //

stemming daarmee alleen,²⁵⁾ maar waneer daar ook elke jaar 'n taamlike groot som aan belastings van die koloniste sou ingesamel word - hierdie was immers 'n inkomste wat geen kapitaaluitgawe meegebring het.

(b) Die KK-GG en ongepermitteerde handel.

Ons het reeds voorheen melding gemaak van die ongepermitteerde handel aan die Kaap, met skeepsowerhede van die Kompanie, sowel as met vreemde skepe, wat, nieteenstaande menigvuldige maatreëls deur die Kompanie geneem, tog voortgegaan het en 'n groot bron van die inkomste vir partikuliere, sowel as die Fiskaal gevorm het.²⁶⁾

Die omvang van die ongepermitteerde handel met Kompanieskepe het, in die jare, 'n werklike groot verlies vir die Maatskappy meegebring. Nie alleen is die Kompanie van moontlike handelswinste, wanneer sy byvoorbeeld self die Indiese produkte sou kon meegebring het, beroof nie, maar groot ruimte in haar skepe is ingeneem deur ware waarvoor sy g'n vergoeding gekry het nie: en dit juis in 'n tyd toe daar by die Kompanie 'n gebrek aan doeltreffende skepe was, en sy gely het as gevolg van verliese deur die oorlading van haar eie skepe en kompetiese van die veel vinniger Engelse en Amerikaanse skepe.²⁷⁾

Die KK-GG sou hul bes doen om hierdie handel die kop in te slaan; veral nadat hul vryhandel aan die Koloniste toegestaan het, en dus die beswaar dat die ingesetenes hul lewensnoodsaaklikhede alleen deur middel van ongepermitteerde handel kon verkry, in teorie uit die weg geruim het. Hul, kon egter nie al dadelik drasties optree nie: die handel het mettertyd die omvang geneem van 'n

25) Opm: ondervinding het soos ons gesien het, die Kompanie geleer dat sy feitlik al haar lewensbehoefte goedkoper van die burgers kon kry as deur middel van ~~die~~ produksie.

26) V.g.l. C.690, KK-GG aan P.R. brief No.136, 13 Febr., 1793, bls. 629 en bls. 67 (voor).

27) V.g.l. Staat I. bls.68, Bylae P.R.Res. C. 213, Bls.369, Dokumente uit Holland en Indië; brief van Here XVII van 7 Des., 1791 teen die Amerikaanse vaart; C.689, KK-GG aan P.R. brief No.29, 4 Sept., 1792, bls.359.

wettige bedryf en is deur die Fiskaal en die Regering aan die Kaap openlik toegelaat. Skeepsowerhede is wel voorheen toegelaat om klein kiste goedere vir die handel, as 'n middel van bestaan, saam te neem, maar met hierdie ongepermitteerde kiste as 'n begin, het met die loop van tyd 'n uitgebreide handel ontstaan. Die KK-GG kon nie waag om met een stap aan die hele handel stop te sit nie; hul erken self die belangrikheid daarvan; „waar in zeer veelen een middel van bestaan hadden gevonden.”²⁸⁾

Nietemin is hul verontwaardig oor die laakbare optrede van die Regering in die uitvoering van die instruksies van die Here XVII in die verband.²⁹⁾ Voortaan moes alle Kompanieskepe ondersoek word en alle ongepermitteerde goedere in die Kompaniespakhuis gestoor word, tot latere ordes. Skeepsowerhede sou gewaarsku word om dadelik te staak met die aanbrënging van ongepermitteerde goedere.³⁰⁾ Die owerhede op Batavië sou gewaarsku word dat in die toekoms die straf op ongepermitteerde goedere onmiddelik sou toegepas word.³¹⁾

Van elke Kaptein sou voortaan 'n opgawe ge-eis word van ongepermitteerde goedere op sy skip; hierdie opgawe sou onder eed geskied en kontroleer word. In gevalle van verkeerde opgawes, sou g'n vergoeding plaasvind nie, en die betrokke offisiere vervolgd word. Aan die Fiskaal is opdrag gegee om in die toekoms alle goedere sonder outoriteit aan wal of op die Kompanieskepe gebring, te konfiskeer.³²⁾

Totdat die ordes van die KK-GG in Indië bekendgemaak is, sou ongepermitteerde goedere deur die Kompanie verkoop word, en na aftrek van die rekognisie en vraggeld sou die res van die verkoopsom aan die eiensars uitbetaal word. Ongepermitteerde goedere, die eiendom van skeeps-offisiere, sou teen die inkooppryse deur die

28) C.695, Verslag KK-GG aan P.R., II. bls. 117.

29) C.689, KK-GG aan P.R.; brief no.29, 4 Sept., 1792, bls.359 en No.37, 18 Sept., 1792, bls. 387.

30) Ibid; brief No.32, 11 Sept., 1792, bls. 365, P.R.Res., C.98, 12 Sept., 1792, 15 Sept., 1792, 29 Sept., 1792.

31) P.R. Res., C.99, 22 Nov., 1792, bls. 613.

32) C.689, KK-GG aan P.R. brief No.44, 20 Okt., 1792, bls.477.

Kompanie oorgeneem word.³³⁾

Die Fiskaal is gelas om in die toekoms sy pligte streng na te kom; aan hom is twee klein bots toegestaan om te waak teen die landing of ontskeping van ongepermitteerde goedere. In geval die Fiskaal sy pligte nie deeglik na-kom nie, moes die Politieke Raad hom dadelik ontslaan, en daarvan kennis gee aan die Here XVII. Ook in Valsbaai sou stappe geneem word om ongepermitteerde handel te stop.³⁴⁾

Aan die ingesetenes is deur middel van verskeie kennisgewings ^{kennis} gegee van die toekomstige optrede van die owerheid in verband met verbode handel.³⁵⁾ Die ingesetenes is verbied om enige goedere van die bemanning van skepe te ontvang, behalwe goedere op vrag oorgestuur van Nederland. Aan die Fiskaal is die reg toegesê om enige verdagte skip langs die kus aan te hou en te inspekteer.³⁶⁾

Tog kon die KK-GG hierdie ewel vir die welsyn van die Kompanie nie geheel onderdruk nie: dit blyk uit latere publikasies. Hoewel al voorheen bepaal is dat alle goedere, sonder toestemming van die Regering, aan wal gebring, sou konfiskeer word, en die ingesetenes belet is om goedere van skeepsbemanninge in ontvangs te neem, moes die KK-GG op 7 Januarie 1793, deur 'n verdere publikasie, die skeepsowerhede belet om „eenige goederen, hoe ook genaamd“, sonder toestemming van die Regering, van hul skepe af te gee, omdat sommige van hul nie ontsien het om „ onder diverse pretexten deeze en geene goederen af te geeven en na de wal te doen transporteeren.“³⁷⁾

33) Ibid: brief No.44, 2 Sept., 1792, bls. 472; P.R.Rev., C.99, 3 Ok 1792, bls.344, Die KK-GG kon dus nie dadelik alle ongepermitteerde goedere konfiskeer nie. Ons moet ook hier onthou dat daar ongepermitteerde goedere in eiendom van Skeepsowerhede was en andere alleen oorgebring op rekening van partikuliere ingesetenes, en deur hul self in Indië of elders gekoop. Op die gevisenteerde skip Macassar, byv., was daar rys, planke, suiker, borde Sjinese tee, koffie, klerasie en 'n slaaf: die eiendom van die kaptein; slawe, potte, 'n halfaan en tee: die eiendom van partikuliere, en andere goedere, die eiendom van die kaptein-luitenant; op 26 Nov., 1792, is die skeepsowerhede op Java streng ge-waaraku teen die oorbrengring van ongepermitteerde goedere na die Kaap: oortreders sou dadelik vervolgt word. (Bylae(213, bls.303, Dokumente uit Holland en Indië.)

34) C.690, KK-GG aan P.R.; brief No.74, 21 Nov., 1792, bls.18.

Ongepermitteerde slawe hier aangebring van die kaste deur die Regering verbied, sou op koste van die eienaar na Indië teruggestuur word.³⁸⁾

In verband met die verbod van handel met vreemde skepe, het die KK-GG hul ordes van die Hoë Regering sover moontlik uitgevoer, maar hul was self van mening dat algehele stopsitting daarvan nie kon geskied nie, want „indien alhier geene vreemde Scheepen ten handel mogten warden geadmitteerd, zouden dezelve ook alhier geen produkte van het land mogen inhandelen,” en dit sou „dodelyk” wees vir die welvaart van die Kolonie.³⁹⁾ Nogtans het hul, deur middel van 'n Publikasie, alle handel met vreemdelinge verbied, uitgesonderd in sekere noodsaaklike artikels, soos gereedskap vir die walvisvangs, steenkool, ysterware en ook in die geval van vee wat sou mag ingevoer word vir verbetering van die veeteelt, vir 'n periode van twee jaar, mits betaling geskied in landsprodukte.⁴⁰⁾ In Maart, 1793, is die uitvoer van goud- en silwergeld verbied.⁴¹⁾ Die Politieke Raad is aanbeveel om, in die baai waar g'n poshouer was nie, 'n persoon aan te stel om teen sluikhandel met die ingesetenes te waak.⁴²⁾ In dieselfde tyd is die versoek van 'n sekere van Keenen om op Dasseneiland met skape te boer, van die hand gewys, omdat dit aanleiding sou wees tot 'n verbode handel met vreemdelinge.⁴³⁾

Die verbod op handel met vreemde skepe is egter gou gedeeltelik opgehef: op 10 April, 1793, staan die KK-GG toe dat, aangesien die ingesetenes, gebruik makende van die reg tot vrye vaart, vir 'n tydlang nog nie in staat sou wees om hul self van Indiese produkte

35) V.g.l. Ibid:

36) Ibid: Publikasie, 21 Nov., 1792, P.R. Res., C.99, 26 Nov., 1792, bls.688.

37) C.690, Publikasie, 7 Jan., 1793, bls.385, P.R.Res., C.101, 7 Jan. 1793, bls.123. Opm: tot dusver is die verbod.

38) P.R.Res., C.101, 2 Jan., 1793, bls.8.

39) C.692, Verslag KK-GG, (Bylae) bls.78.

40) C.690, Publikasie KK-GG, 31 Okt., 1792, bls.83.

41) Ibid: 15 Maart, 1793, bls.129.

42) Ibid: KK-GG aan P.R., 21 Nov., 1792, bls.2.

43) C.689, KK-GG aan P.R., brief No.67, 1 Nov., 1792, bls.67.

te voorsien nie, vreemde skepe, mits hul behoorlik daartoe aansoek doen, vir 'n tydperk van twee jaar noodsaaklike Indiese produkte sou mag aanbring en verruil vir landsprodukte. Sekere lukseartikels, speserye, Javaanse koffie ens., is egter van die toegestane handel uitgesluit. Kapteins van vreemde skepe sou, alvorens hul goed te verhandel, lyste daarvan moes oorhandig aan die betrokke regering⁴⁴⁾-amptenaar. Om 'n moontlike handel, deur die ingesetenes in Indiese produkte te voorkom, is die uitvoer van alle Indiese produkte belet.⁴⁵⁾ Indien dit nie gedoen is nie, kon die Kaap miskien ontwikkel in 'n handels- en stapelplek vir Oosterse produkte, en met die kompetisie van vreendes, sou dit geakied ten nadele van die Kompanie.

—000—

44) C.691, KK-GG aan P.R., brief No.180, 10 April, 1793, bls.397;
P.R.Res., C.102, 16 April, 1793, bls.573.

45) C.690. Plakkaat KK-GG, 21 Nov., 1792, bls.87.

HOOFTUK VI.

--oOo--

HERVORMINGE AANGEBRING IN DIE BESTUUR

DEUR

DIE KK-GG.

-----oOo-----

(a) Aangaande die Kompaniesbelange.

By hul aankoms, het die KK-GG 'n vergadering van alle Kompaniesamptenare toegespreek, hul op hul pligte gewys in die administrasie van sake rakende die belange van die Kompanie, en die hoop uitgespreek dat dit vir hul nie nodig sou wees om ywerloosheid en wangedrag te straf nie.¹⁾ Aan die Hoë Regering in Nederland rapporteer hul dat hul hul veral beywer het „om de goede orde in de respektive departementen van Regering en Administrasie te herstellen en de overgebleewe abuizen te redresseeren.”²⁾

Oor die bestaande gees in, en die verhouding tussen die verskillende lede van die Politieke Raad, was die KK-GG nie tevrede nie; in hul Rapport meld hul, onder andere, dat die noodsaaklike eensgesindheid in die Raad ontbreek het.³⁾

Die KK-GG het ook ingesien dat die bestaande bestuursinrigting geheel ontoereikend was vir die doel waartoe dit gedien het: die Regeringsinsigting was immers nog altyd op die oorspronklike voet waar daarin voorsiening gemaak is vir die Kaap as verversingsplaas alleen.⁴⁾

Maar, soos ons reeds opgemerk het, was die KK-GG van mening dat selfs in die bestaande regeringsinrigting, en in die hoogste departement daarvan, die Politieke Raad, sake nie na wens gegaan het nie. Veral gedurende die bewind van Goewerneur van der Graaff het persoonlike vyandighede en kleingeestige geskille die lede dikwels van hul pligte gehou. Hierdie toestand het gespruit uit die hooghartige houding wat die Goewerneur teenoor die raadslede ingeneem het, om hul na willekeur te raadpleeg of van belangrike Regeringsake onwetend te laat. Die Goewerneur is in sy houding versterk

1) P.R.Res., C.97, 3 Julie, 1792, bls.785-788.

2) C.692. Rapport KK-GG, bls.187.

3) Ibid:

4) C.692. KK-GG. Verslag. (Bylae) bls.29.

en ondersteun deur die Fiskaal, van Lynden, sy skoonvader. In 'n heftige protes teen die houding van die Goewerneur en die handelwyse van van Lynden, meld raadslede Le Sueur, van Rhee de van Oudshoorn en de Wet dat „de Leeden van den Politiequen Raad niet zyn Raaden van den Gouverneur, die hy kan raadplegen of voor by gaan, na goeddunken, maar gelyke raaden van de Oost-Indische Maatskappy, met wie hy, Heer Gouverneur, gehouden en verplicht is over haare belangen te handelen.“⁵⁾ Dit het hier gegaan oor 'n Resolusie met meerderheid van stemme aangeneem, maar deur die Goewerneur, as gevolg van 'n protes van van Lynden, nie uitgevoer nie. Van Lynden het aangevoer dat die lede van die Politieke Raad „niet anders kunnen aangemerkt worden dan als Raden, den Hoofdgebieder toegevoegd om hem in den last, hem opgelegd te assisteeren, sonder de faculteit te bezitten om tegen zyn welbehaagen eenige Resolutien te mogen neemen.“⁶⁾ Dit het hier wel gegaan om 'n beginsel^slaak, maar die van gevolg van die onenigheid^{was} dat die Raad in twee kampe verdeel is, en die nietigste kwessies ingesleep is om die strewe en menings van die partye te dien. Op die wyse is veel tyd verspil, terwyl belangrike sake, as gevolg van persoonlike meningsverskille, in die war gestuur is, soms glad nie behandel is nie.⁷⁾

Die KK-GG het die Politieke Raad vermaan om nie deur persoonlike kwessies beïnvloed te wees in die vervulling van hul pligte nie.⁸⁾ Die Raad is aangeraai om die Resolusies so klaar en duidelik moontlik op te stel, sonder verwarring as gevolg van die vermelding van onnodige besonderhede.⁹⁾ Herowering van die verlore

5) P.R.Res., C.881, 20 Julie, 1790. bls. 162.

6) Ibid:

7) Hiervan is aan die eenkant, die uitgerekte besprekings in verband met die skippie Helena Louise 'n goeie illustrasie, (P.R.Res. 1790-1791) en aan die anderkant die onthouding deur die Goewerneur, van belangrike dele uit die briewe van die Here XVII van die lede van die Pol. Rd., en die feit dat veel tyd verspil is voor dat gevraagde informasies in die briewe na Nederland oorgestuurd is. (v.g.l. protes van D.G. de Wet, P.R.Res. C.91, 1792, bls. 232-)

8) C.689.KK-GG aan P.R. brief No.24.29 Aug., 1792. bls. 335.

9) Ibid: Die Resolusies uit daardie tyd is genoegsame bewys dat in die opsig hervorming wenslik was.

prestige van die Kompaniesregering kon alleen geskied wanneer die Politieke Raad ^{by} eie aansien as regeringsliggaam sou verhoog. ¹⁰⁾

Die lede van die Politieke Raad moes 'n gegronde kennis probeer verkry van die verskillende departemente in die huishouding van die pos, onder hul kontrole. Kommissarisse is aangestel oor die verskillende departemente, soos die ambagskwartier, houtmagasyn, arsenaal, slaweloge en in verband met die lewering van produkte. Om verantwoordelikheid aangaande hul pligte te verkry, is die Kommissarisse beveel om elke drie maande rapporte, handelende oor toestande in hul departemente, in te lewer; hierdie rapporte moes by die Resolusies van die Politieke Raad ingevoeg word. ¹¹⁾

Ook is die Politieke Raad gelas om die disorde~~s~~ in verband met die sekretariaat van die Raad te herstel, en om die papiere van die Raad in behoorlike orde te bring. ¹²⁾

Waar die getal lede van die Politieke Raad volgens die mening van die KK-GG nie voldoende was om al hul werksaamhede beheerlik uit te voer nie, is die Resident te Valsbaai, C. Brand, benoem tot lid met 'n salaris van 2,000 riksdalers per jaar. ¹³⁾

By hul vertrek het Nederburgh en Frykenius A. Sluysken, Raadslid van Indië en oud-direkteur van Surat, benoem tot Kommissaris oor die pos, totdat daar 'n Goewerneur benoem sou wees. Sluysken het op die oomblik aan die Kaap verkeer op sy terugtog van Indië, en is benoem omdat die KK-GG van mening was dat dit nie doenlik sou wees om soveel mag aan een van die Raadslede toe te ken nie. ¹⁴⁾

Sluysken sou presideer in vergaderinge van die Politieke Raad, en by staking van stemme sou sy stem vir twee gereken word; as hy egter sou voel dat 'n sekere resolu~~s~~ie by meerderheid van stemme aangeneem, sou gaan teen die belange van die Maatskappy, of

10) C.689, KK-GG aan P.R., brief No.67, 1 Nov., 1792, bls.715. v.g.1. bls. ⁴⁹ (voor)

11) C.691, KK-GG aan P.R. brief No.217, 22 Aug., 1793, bls.683.

12) Ibid: P.R. Res., C.103, 22 Aug., 1793, bls.353.

13) P.R.Res., C.103, 23 Julie, 1793, bls.12.

14) C.691, 23 Aug., 1793, KK-GG aan P.R. brief No.213 en No.223, 28 Aug., 1793, P.R., C.103, 2 Sept., 1793, bls.425.

die welsyn van die Koloniste, kon hy so'n besluit opskort en na sy eie oordeel handel; hy sou verantwoordelik wees vir alle afdelings van die gesag, politiek sowel as defensief.¹⁵⁾

Die werksaamhede van die KK-GG in verband met die administrasie van regeringsake sou egter nie tot die Politieke Raad alleen beperk wees nie: ons het reeds hul maatreëls in verband met die boekhouding van die landsinkomste behandel, asook in verband met die Fiskaal;¹⁶⁾ hul sou ook verdere hervormingsmaatreëls in die Boekhousisteesem aan die Kaap deurvoer. Dit het geblyk dat in die boekhouding aangaande die salarisse van amptenare, verwarring geheers het: skeepsoldye en die van die garnisoen is deurmekaar aangeteken. Daar was ook g'n amptenaar direk verantwoordelik vir een of ander afdeling van die soldywerk nie: gevolglik het die nodige verantwoordelikheid ontbreek. Salarisse sou voortaan onder aparte hoofde aangeteken word: so sou 'n Garnisoenboek, Hospitaalboek ens. gehou word. Biesondere grootboeke sou gehou word vir die Kamers Amsterdam, Rotterdam, Delft, Hoom en Enkhuizen, sowel as kopieë vir oorsending na Nederland en Indië. Om die nodige verantwoordelikheid van die amptenare te kry, is 'n „hoof van soldye" aangestel; hy sou in die algemeen verantwoordelik wees, berigte aan die Regering moes opmaak en oorsese korrespondensie in die verband behandel; 'n ander Boekhouer sou verantwoordelik wees vir die grootboeke van die verskillende Nederlandse Kamers in die biesonder.¹⁷⁾

Die algemene Administrasieboeke van die Regering was op vele plekke onduidelik en duister: in 1785 het die Here XVII gevorder dat biesonderhede moes oorgestuurd word aangaande die jaarlikse inkomste, uitgawe en omslag van die Regering aan die Kaap. Daarop het die Administrateur, Rhenius, in 1790 berig dat boeke in die verband wel gehou is, maar dat in geheel nie kon voldoen word aan die beveëls van die Here XVII om alles wat in 'n jaar in die omslag

15) P.R. Res., C.103, 4 Sept., 1793, bls.430. Instruksies aan Sluysken. Opm: Die KK-GG het reeds geweet dat in Febr. van daardie jaar oorlog verklaar is deur Frankryk en Engeland en die Nederlande.

16) Sien bls. 62-78 ens. (voor)

17) C.689, KK-GG aan P.R., brief No.57, bls.593, 24 Okt., 1792, P.R. Res., C.99, 25 Okt., 1792, bls.179-184.

van die Regering passeer het, in alle besonderhede na te gaan nie. Geen besondere persoon was vir een of ander deel van die opgawes verantwoordelik nie. Die KK-GG het bepaal dat in die toekoms die verskillende administrateurs spesifieke opgawes sou moes maak van alle goedere ontvang en uitgegee in verband met die Kaapse pos, en dat die verskillende boeke, aantonendá die staat en omslag van die pos in alle besonderhede, jaarliks, vanaf 1792, na Nederland sou moes oorgestuurd word.¹⁸⁾

In verband met die direksie van die Weeskamer, was die KK-GG van mening dat alles nie na wens gegaan het nie,¹⁹⁾ en Raadslid O.G. de Wet is aangestel om sake in verband met daardie inrigting na te gaan; die Weeskamer is gebied om aan hom alle nodige informasie aangaande die staat van die Weeskamer, te verskaf.²⁰⁾

Met die toedrag van sake in die Hospitaal was die KK-GG erg ontevrede;²¹⁾ hul rapporteer dan ook, „dat deeze en geene der Perzoonen tot het Hospitaal gehoorende, met de artikelen ten diens-ten der zieken verstrekt wordende, ongeoorloofden winsten deeden.“²²⁾ Die gevolg hiervan was dat werklike siek persone uiters sleg behandel is, en van hul wettige verstrekkinge onthou is; maar ook dat andere, alreeds gesond, toegelaat is om in die land rond te swerf, terwyl hul name nog op die siekelys gehou is sodat die amptenare hul verstrekkinge kon behou; hierdeur is die Kompanie van die diens van vele matrose ontroof.

Die KK-GG het gevind dat die opper-siekevader Johan Désandt, wat self die vorderinge vir alle benodighede aangaande die Hospitaal

18) C.691, KK-GG aan P.R., brief No.179, 10 April 1793, bls.373.

19) C.689, Resolusie van die KK-GG aangaande die Weeskamer, 8 Okt., 1792. bls. 515.

20) Ibid: P.R.Res., C.98, 7 Aug., 1792.

21) In verband met die toenmalige bestaande beklagenswaardige toestand in die Hospitaal en hoe die betrokke amptenare voorrade vir die Hospitaal tot munt vir hulself verander het, sien A.L. Geyer. „Das Wirtschaftliche System“ bls.12-16. Sake was so sleg dat die KK-GG moes beveel dat die siekes skoon gehou word en van beddegoed voorsien word. Bylae P.R. Res., C.211, bls.148.

22) C.695, Verslag KK-GG bls.155.

gestel het, sy pligte skroomloos verwaarloos het; dat hy „door de verregaande morssigheid en confusie welke daarin (in die departement onder sy bestuur) heerscht," voldoende bewys het dat hy totaal ongeskik was vir sy werk. Selfs die teenwoordigheid van die KK-GG het hom nie daartoe gebring om sy pligte na te kom nie. Disandt is dan ook ontslaan en 'n ondergeskikte pos is aan hom gegee, terwyl 'n ander amptenaar in die hospitaal beboet is. Die Regente van die Hospitaal is in kennis gestel van die misnoeë van die KK-GG en beveel om in die toekoms meer noukeurig ag te gee op hul pligte.²³⁾

Die KK-GG het ook onmiddellike informasie ge-eis aangaande herstelde matrose: hoeveel van hulle in staat sou wees om hul dadelik by hul skepe te voeg, en in hoeverre sulke persone van behoorlike klere voorsien is.²⁴⁾

Nadat hy belowe het om in die toekoms sy pligte getrou na te kom, is Disandt later herstel as opper-siekevader, maar voortaan sou hy gebind wees deur 'n reglement aangaande die goeie bestuur van die hospitaal, en 'n instruksie vir homself.²⁵⁾

Verdere stappe is deur die KK-GG geneem in verband met die matrose van Kompanieskepe, waar daar in die laaste jare van die bestaan van die Kompanie 'n gebrek aan seewaardige skepe was, was daar ook 'n gebrek aan matrose.²⁶⁾ Die gevolge van so'n toestand is verregger deurdat, soos ons reeds opgemerk het, matrose by die hospitaal as siek ingeskryf is, terwyl hul in werklikheid op die land rondgedros het; andere het eenvoudig aan wal gebly en hul skepe toegelaat om te seil. Die KK-GG het nou bepaal dat 'n lys van

23) C.689, KK-GG aan P.R.; brief No.23, 28 Aug., 1792. bls.329; P.R. Res., C.98, 30 Aug., 1792. bls.346-350. Die verwarring in die huishouding van die Hospitaal blyk duidelik uit 'n Rapport van die Regente, Junie, 1793; alle nasporing om duidelikheid te kry in verband met die daaglikse verstrekkinge in die verlede aan siekes in die Hospitaal, was vrugteloos. (Bylae P.R.Res., C.211, bls.145).

24) P.R.Res., C.98, 15 Sept., 1792, bls.597 en C.599, 25 Okt., 1792, bls.215.

25) C.690, KK-GG, Reglement vir die Hospitaal, bls.295 en Instruksie aan die Siekevader, bls.325; ook P.R.Res., C.101, 4 Jan., 1793. bls.19-20.

skeepsvolk moes gehou word en dat hul sou verbied word om binne 'n sekere tyd voordat 'n betrokke skip uitseil, aan wal te gaan.²⁷⁾ Die owerheid aan die Kaap moes in die toekoms sien dat elke bekware matroos dadelik op een of ander skip geplaas word.²⁸⁾ Streng bevele is aan die skeepkapteins gegee om hul in die toekoms, wanneer die skepe in die Tafelbaai laat anker val, by hul skepe te hou, die orde daar te handhaaf, en toe te sien dat g'n onnodige tydverspilling plaasvind nie, maar dat alle werksaemhede aan land, soos die inneming van water, so gou moontlik plaasvind, sodat die reis kon hervat word,²⁹⁾

Die Politieke Raad is, in verband met die tekort aan matroose, ook daarop gewys dat die Kompanie die reg gehad het om enige persoon in vrydom gestel, weer in diens te neem en weg te stuur, wanneer dit sou mag nodig wees.³⁰⁾

In verband met die indiensneming van militaire deur burgers, is bepaal dat dit in die toekoms nie sou kon gebeur nie en dat werkpasse nie meer aan soldate sou uitgereik word nie.³¹⁾

Die waarskuwing aan die Fiskaal tot nakoming van sy pligte het ons reeds opgemerk. Ook in verband met die amp van Keldermeester was daar misbruike: die KK-GG het naamlik gevind dat die Keldermeester, le Sueur, jaarliks die wyn en brandewyn, aan hom toegeken as afskrywing van 1% op sulke drank, op naam van een of ander leweransier aan die Kompanie verkoop het, wyn teen 40 riksdalers per lêer en brandewyn teen 60 riksdalers per lêer, sonder dat in sulke gevalle die 3 riksdalers rekognisie aan die Kompanie en 10 riksdalers vir die Goewerneur en Secunde, per lêer, afgetrek is; hul het bepaal dat in die toekoms le Sueur 27 riksdalers per lêer wyn en 50 riksdalers per lêer brandewyn, sou ontvang.³²⁾

26) V.g.l. C.691, KK-GG aan P.R. No.184, 19 April, 1793, bls.417.

27) C.689, KK-GG aan P.R. brief No.57, 24 Okt., 1792, bls.593.

28) P.R.Res., C.99, 25 Okt., 1792, bls.208.

29) P.R.Res., C.97, 10 Junie, 1792, bls.844; Ibid: C.99, 26 Okt., 1792, bls.276.

30) P.R.Res., C.99, 25 Okt., 1792, bls.201.

31) C.695, Verslag aan KK-GG (Bylae) bls.74.

32) C.690, Resolusie KK-GG, 3 Jan., 1793, bls.367.

(b) In verband met die bestuur in die algemeen.

Die Kaapse bestuursinrigting was onvoldoende vir die eise daaraan gestel met die groot uitbreiding en ontwikkeling van die volkplanting: hiervan was die KK-GG bewus.³³⁾ Drastiese nuwighede het hul egter nie ingevoer nie, maar probeer om deur middel van instruksies en veranderinge, die bestaande bestuurskolleges meer doeltreffend te maak.

'n Liggaam van Kommissarisse uit die Raad van Justiesie, bestaande uit drie dienare, drie burgers en 'n burger as vice-president, almal gewone lede van die Raad van Justiesie, sou in die toekoms die munisipale pligte van die Kaapse vlek moes waarneem, jaarlikse belastinglyste insake lokale belastinge soos leeu- en tiergeld, brde- en weigeld, opmaak, jaarliks die lewering van voedselbenodighede verpag en waak oor die belange van die pagters, maar ook toesien dat die smids g'n willekeurige pryse vra vir landbougereedskappe nie, en die ontwikkeling van landbou, in die algemeen, aanmoedig.³⁴⁾

Op 'n versoek van die Burgerrade om, wanneer die Politieke Raad besluite sou mag neem aangaande sake, rakende die belange van die burgers, wat teen daardie belange sou ingaan, die reg te hê om hul op die Regering, en indien nodig, op die Here XVII te beroep, het die KK-GG aangemerkt dat so-iets sou strek tot rus en tevredenheid onder die Koloniste, en die reg aan die Burgerrade toegestaan.³⁵⁾

'n Verdere versoek van die Burgerrade om, in gevalle van vakatures onder die Burgerrade, die nominasie van nuwe lede afsonderlik te mag behandel, en dat hul sou mag beskou word as formeerende 'n apart Kollege, ten aansien van verrigtinge wetlik aan hul toegestaan

33) C.692, Rapport KK-GG (Bylaes) bls.29. V.g.l. „Verhandeling“, S.C. Nederburgh, bls.10.

34) Bylae, P.R.Res., C.200, 13 Julie, 1792, bls.108-153.

35) C.691, KK-GG aan P.R. brief No.164, bls.265, 18 Maart, 1793; Ibid: Resolusie K_v-GG, 22 Maart, 1793, bls.269; P.R.Res., C.102, 22 Maart, 1793, bls.310-311. Opm: 'n Adres aan die Here XVII sou moes gaan deur middel van die Goewerneur, wat kennis sou moes dra van die inhoud.

is deur die KK-GG goedgekeur.³⁶⁾

Die wanordelikhede in verband met die administrasie van die vroeëre Landdros van Swellendam, Onkruydt, en Woeke, te Graaff-Reinet, het die aandag van die KK-GG getrek.³⁷⁾ Hul het die bestuursmoeilikhede in die verafgeleë dele besef, en gewet dat dit haas onmoontlik sou wees om 'n persoon as Landdros van byvoorbeeld Graaff-Reinet te kry, wie se administrasie foutloos sou wees, en g'n ontevredenheid sou wek nie. Die Politieke Raad is aanbeveel om 'n bekwame man aan te stel, 'n sterk politiek te volg en hom te ondersteun, sonder ligvaardig geloof te slaan op die aantyginge van mindere amptenare en burgers.³⁸⁾ Om die handhawing van die Regeringsgesag te steun op die platteland, het die KK-GG die Here XVII in hul verslag versoek om aan die Kaapse Regering 'n drukkery toe te staan: dan sou Regeringskennisgewings in gedrukte vorm op die platteland kon versprei word, en verdraaide mondelinge interpretasies daarvan voorkom word.³⁹⁾

Tydens 'n besoek aan Stellenbosch, het dit aan die KK-GG geblyk dat die Landdros en Heemrade van daardie distrik „geen andere instructien hebben om sich na te gedragen dan die in het laast der vorige eeuw voor hun gearresteerd, welke in geenen dele meer geschikt zyn na de tegenwoordige Situatie van dat distrik.“⁴⁰⁾ 'n Reeks instruksies vir die Landdros, en Landdros en Heemrade, aan die hand van die van Graaff-Reinet, is dan ook op orde van die KK-GG

36) C.691, Resolusie, KK-GG, 2 April, 1793, bls.305.

37) C.689, KK-GG aan P.R., brief No.36, 18 Sept., 1792, bls.385.

38) C.689, KK-GG aan P.R. brief No.61, 27 Okt., 1792, bls.673.

Opm: Die vraag is egter of die Politieke Raad 'n sterk politiek in die ondersteuning van sy amptenaar, om die sy prestige so te handhaaf, kon volg. Die gesag van die Kompanie was immers in die tyd geldig, meer in naam, op die platteland, as in werklikheid.

39) C.692, Verslag KK-GG, bls.248, V.g.l. C.690, brief No.161, 16 Maart, 1793, bls.215,223: Die inwoners van Graaff-Reinet het 'n petisie om kwytsekelding van rekognisie-gelde na die KK-GG gestuur, deur middel van Heemrade Josua Joubert en A. van Jaarsveld; nog voordat daar enig iets op besluit is, sou Josua Joubert dan die gerug te Graaff-Reinet versprei het, dat die Regering kwytsekelding toegestaan het.

40) C.691, KK-GG aan P.R.brief No.194, 27 Mei, 1793, bls.423.

opgetrek: 41)

(a) Aangaande die Landdros; (1) hy sou die regte en outoriteit van die Kompanie in die betrokke distrik, volgens die bepalinge van die van tyd tot tyd gepubliseerde plakaat, moes handhaaf, waak teen rowery by die stranding van skepe binne sy gebied ens.; (2) Heemrade sou aan die Landdros moes kennis gee van alle kriminele misdade in hulle afdelings, waarin hy die leiding sou moes neem, en die sake bring voor die Politieke Raad; hy moes sorg dat kriminele gevangenes so gou moontlik na die Hoofplaas getransporeer word;

(3) die Landdros sou noukeurig aantekeninge moes hou van die uitgawe van leningsplase, hoeveel agterstallige rekognisiegedelde betaal word, van plase deur die eienaar verlaat, of na 'n ander besitter oorgaan, van persone wat rekognisiegedelde ten kwade agterstallig gebly het, en getrek het; hy sou persone moes aanmoedig om agterstallige rekognisiegedelde te betaal en waar nodig, hul wetlik vervolg, en elke jaar in Augustus 'n volledige opgawe, in die verband by die Politieke Raad inhandig; alvorens 'n persoon 'n versoek om 'n leningsplase by die Goewerneur indien, sou hy moes voorsien wees van 'n bewys van die betrokke Landdros dat so'n lening nie ten nadele van iemand anders geskied nie;

(4) die Landdros sou presideer by vergaderinge van die Landdros en Heemrade en die prosedure vasstel.

(b) Aangaande die hof van Landdros en Heemrade; (1) hul sou juris-

(Vervolg van voetnoot 40) Die instruksies waarvan hier sprake is, is die gegee deur Kommissaris Hendrik Adriaan van Rhede, Heer van Mydrecht, in 1685; hul was baie algemeen gestel: die Landdros en Heemrade moes eenkeer per maand vergader om plaaslike verskille op te los, "mitsgrs. pretentien van schulden bedragende de somme van Rs. 50, af te doen;" in alle gevalle sou appél na die Raad van Justisie toegedaan word; verder moes die Raad van Landdros en Heemrade die belange van die Kompanie in die algemeen waarneem. Sien G.W.Eybers, "Bepalingen", bls. 52.

41) P.R.Res. Bylae, C.211, Junie, 1793, bls.85; C.118, (Kladnotule Pol.Raad), 28 Mei, 1793; C.691, KK-GG aan P.R., brief No.199, 20 Junie, 1793, bls.509-523. Opm: Die instruksies vir Graaff-Reinet is in 1786 opgetrek. Hul is vermoedelik ook deur Janssens gebruik in die opstelling van die instruksies van 1805. Vgl. G.W.Eybers, "Bepalingen", bls. 57, 82.

diksie hê in siviele sake van nie meer as 10 riksdalers en aan-
gaande kwessies oor weiding, landskeiding en waterleiding ens.;
in gevalle waar die partye in 'n saak nie in dieselfde distrik
gewoon het nie, kon hulle versoek om voor die regbank aan die
Hoofplaas te verskyn; alvorens 'n vonnis uit te spreek, sou die
Landdros en Heemrade moes probeer om die partye deur middel van
'n skikking te bevredig; in verband met vonnisse wat 'n boete van
meer as 25 riksdalers sou insluit, kon na tien dae en binne een
jaar na die Raad van Justiesie appeleer word, en in gevalle waar
'n appél nie slaag nie, sou 'n spesiale boete van 10 riksdalers
moes betaal word; *

wanneer in beslissinge, 'n staking van stemme sou mag plaasvind,
moes 'n Oud-Heemraad ingeroep word om sy beslissing te gee; sake
moes mondelings behandel word en getuies in 'n saak sou deur die
Landdros en Heemrade aangewys word; waar dit, in verband met
kriminele sake, vir sekere getuies onmoontlik sou wees om na die
Hoofplaas te gaan, sou die Heemrade in hul plek mag verskyn,
(Heemrade moes alle informasie en getuienisse in hul afdelings
aangaande 'n kriminele oortreding verkry om dit aan die Landdros,
vir gebruik voor die Raad van Justiesie, te oorhandig);

(2) die Landdros en Heemrade moes die plaaslike belastings insamel,
maar g'n nuwe belastings kon deur hul, op eie outoriteit, gehef
word nie;⁴²⁾ hul sou verantwoordelik wees vir instandhouding van

42) Volgens 'n brief aan die Landdros van Stellenbosch is die vol-
gende plaaslike belastings betaal, tot onderhoud van die dis-
trik: 1 gulden Hoofgeld per jaar per 100 skape of 16 beeste
(1 stuiwer per bees); elke boer onderkant die Bergrivier, tot
aan die Olifantsrivier, en anderkant die Breërivier, in besit
van 'n plaas, moes jaarliks 8 guldens aan pontgeld en vir die
instandhouding van die Rodezandspas, betaal; diegene anderkant
die Hottentotsholland-berge moes bydra tot die instandhouding
van die betrokke kloof, elkeen in proporsie met sy rykdom; per-
sone in die onmiddellike omgewing van Stellenbosch, moes sorg
vir alle buitengewone reparasies aan weë, sowel as aan die
regeringsgeboue. Dieselfde stelsel van plaaslike belasting was
ook geldig in die ander distrikte; (Sien Bylae P.R.Res. C.196,
27 Maart, 1792, bls. 298.)

weë, bergpasse ens.; jaarliks moes 'n rekening van die staat van die distrik opgetrek word en die sekretaris moes 'n register hou van alle dekrete, vonnisse en resolusies deur die kollege gepasseer.

HOOFSTUK VII.

--oOo--

DIE KK-GG
OOR TOESTANDE ONDER DIE KOLONISTE.

-----oOo-----

(a). Heersende ontevredenheid.

Die KK-GG was bewus van die slegte ekonomiese toestande in die Kolonie, asook van die algemene ontevredenheid van die koloniste met die Regering. Die koloniste moes tevrede gestel word, en hul sou ook sekere sogenoemde ekonomiese voorregte kry, maar die KK-GG was van mening dat daar nie grondige redes was om die plaaslike houding van vyandigheid teenoor die Kompanie in sy geheel, te regverdig nie. Dit het ons reeds gemerk in hul advies aan die Politieke Raad om die gesag van die Kompanie deur middel van die Landdroste te versterk en ^{nie} gehoor te gee aan al die versoekskrifte van die onderhoriges nie.¹⁾ In hul rapport aan die Here XVII betreur Nederburgh en Frykenius ook die feit dat die Regering sy gesag byna geheel verloor het.²⁾ Uit hul geskrifte blyk dit dat Nederburgh en Frykenius van mening gewees het dat die oproerigheid en ontevredenheid onder die Koloniste moes aangemoedig gewees het deur vreemde-lingeopsweepers en geskrifte van buite: kenmerke van die nuwe geestesstroming in Europa. Indien die Koloniste van daardie invloed kon gevrywaar wees, dan sou die handhawing van die Kompaniesgesag veel makliker kon geskied. Aan die Politieke Raad is bevele gegee om te waak teen die landing van ongewenste vreemdelinge, en in dié gevaarlike tyd hul, „in 't geheel niet toe te laten om zig landwaarts te begeven“³⁾

In 'n Publikasie van die KK-GG word gepraat van: „sommige onrustige en kwalik gezinde perzoonen (die) zig niet ontzien door malitieuze gesprekken en andere sluiksche weegen de gemoederen der goede Ingezeeten gaande te maken, en voor in te neemen tegens hunne

1) C.692, bls.34.

2) Sien bls. 47, 49 (voor)

3) C.691, KK-GG aan P.R., brief No.182, 10 April, 1793, bls.405.
Opm: Is die moontlike verspreiding van ongewenste idees ook een van die redes waarom indiensneming van soldate deur koloniste voortaan belet is? (V.g.l. C.695, Verslag KK-GG bls.74).

wettige overigheid, sommige onzer jongste genome disposities in een verkeerde en hatelyk daglicht plaatzende, tot ondermyning van die publieke rust en goede orde".⁴⁾ In die bogenoemde publikasie is ook die verspreiding van naamlose briewe en berigte, strekkende om die dade van die Regering in 'n vals lig te stel en die gemoedere van die Koloniste op te sweep, belet, op straf van verbanning.⁵⁾

'n Rekwe van Koloniste het, volgens die mening van die KK-GG, eise gestel aan die Regering, en besware geopper, wat nie hul oorsprong by die ondertekenare kon gehad het nie: hul vermoed invloede van buite. Terselfdertyd was die eise en besware van 'n ongehoorde en onregverdige aard: die Regering kon g'n gehoor daaraan gee nie.⁶⁾

Die ekonomiese gedruktheid moes, volgens Nederburgh en Frykenius, nie alleen tot die Politiek van die Kompanie teruggebring word nie: die toestand is tot 'n groot mate veroorsaak deur die handelwyse van die Koloniste self gedurende die periode van voorspoed tydens die Amerikaanse Vryheidsoorlog. Reeds in die brief van 23 Oktober, 1789, het die Hoë Regering in Nederland gewaarsku teen die „verderffelyke luxe" onder die ingesetenes. In hul Rapport maak die KK-GG met leedwese melding van die ongesonde toestand in die huishouding van die inwoners van die Hoofplaas, veral: skulde is op 'n ongehoorde voet aangegaan, en nadat die oorlog verby is, het dit alles bygedra tot verdere ekonomiese agteruitgang.⁷⁾ Die Koloniste sou dus self kon meehelp om hul ekonomiese posiesie te verlig, deur hul by 'n laer lewensstandaard aan te pas. Deur verskeie Publikasies is die mense dan ook gewaarsku teen prag en praal

4) C. 691, Publikasie KK-GG, 20 April, 1793. bls.431; P.R. Res., C.102, 23 April 1793, bls.171.

5) Ibid: P.R. Res., C.98, 4 Sept., 1792, bls. 417.

6) P.R. Res., C.103, 27 Aug., 1793, bls.331.

7) C.692, Rapport K^A-GG bls.45,50.

hul moes 'n oordadige lewenswyse laat vaar, en hul toelê op 'n deegliker ontwikkeling van die landbou. 8)

(b) Maatreëls tot verbetering van die ekonomiese posisie.

(i) Die Leningsbank.

Oor die gebrek aan afsetgebied vir hul produkte, die tekort aan silwergeld en die geweldige styging in pryse van alle lewensnoodsaaklikhede en boerderygereedskappe, hoofsaaklik as gevolg van die groot hoeveelhede waardelose papiergeld, het die Koloniste egter g'n beheer gehad nie, en hier kon hul met reg 'n mate van hulp en verligting van die Kompanie verwag, en by gebrek daaraan sou gegronde beskuldige teen daardie liggaam, nie sonder meer deur Nederburgh en Frykenius kon verwyder word nie: dit het die KK-GG beseef,⁹⁾ hoewel hul self nie veel aan sommige van hul maatreëls geglo het nie.¹⁰⁾ Hul was ook oortuig daarvan dat die Koloniste aangaande die hoë pryse van slawe en boerderygereedskappe rede gehad het om te kla.¹¹⁾ In hul Rapport gee Nederburgh en Frykenius 'n vergelykende tabel van die pryse van sekere boerderybenodighede in 1744, en gedurende die Negentiger jare, om die geweldige styging in pryse aan te toon: die pryse van verskillende tiepes van waens het toegeneem van gemiddeld 52 riksdalers per wa tot 116 riksdalers per wa; die van 'n nuwe ploeg van 12 riksdalers tot 20, 'n graaf van 1 tot 2, 'n ploegskaar van 3 tot 4. Die pryse van bogenoemde artikels, tesame met die van 'n paar ander, altesame tien, is gemiddeld meer as verdubbel.¹²⁾ Een van die instruksies aan die Kollege van

8) C.690, "Waarskhouwinge", KK-GG. 17 Des., 1792, bls.239, en 25 Feb., 1793, bls.737.

9) C.692, Verslag KK-GG, bls. 613-615.

10) Sien bls. 117, 118 (agter).

11) P.R. Res., C.99, 18 Des., 1792, bls.955.

12) C.692, KK-GG Verslag (Bylae), bls.364. Opm: alhoewel die KK-GG ingesien het dat die produksiekoste, as gevolg van die hoë inkoopspyse, te hoog was, het hul lewenskoste verhoog deur vas te stel dat die pryse van Indiese produkte aan die Kaap, soos speserye, suiker en koffie, deur die Kompaniespakhuis verskaf, met 20% sou moes verhoog word. (P.R.Res., C.102, 16 April, 1792, bls. 574).

Kommissarisse uit die Raad van Justiesie, deur toedoen van die KK-GG gegee, was dat hul moes waak teen die verging van willekeurige pryse vir landbougereedskappe deur die smids.¹³⁾

'n Maaatreël sou deur die KK-GG aangewend word tot verligting in die haglikke ekonomiese posiesie van die koloniste, wat wel van tydelike hulp sou wees, maar op die lang duur hul nog verder in die skuld sou dompel: die stigting van die Leningsbank. Reeds op 20 Julie 1792, vra die KK-GG voorstelle van die Politieke Raad om in die geldnood te voorsien: in voorstelle van die aard sou in aanmerking moes geneem word dat daardeur die Kompaniesfinansies nie beswaar moes word nie, en dat alleen persone wat vaste eiendom as sekuriteit gehad het, kon gehelp word. Later het die KK-GG hul menings beter toegelig:¹⁵⁾ persone reeds geruïneer, en vir wie die verdere lening van geld alleen vermeerdering van skuld sou beteken, sonder 'n vooruitsig van uiteindelijke verbetering van hul finansies, moes buite rekening gelaat word; alleen „vermogende menschen“, wat onder beter omstandighede finansieël onafhanklik sou wees, kon deur die noodmaatreël gehelp word.

Die Politieke Raad het voorgestel om soveel geld aan die kerkrade van die verskillende distrikte voor te skiet, om deur hul op verbande uitgegee te word, as waarvan die rente teen 5% genoeg sou wees om die salarisse van Kompaniesamptenare in elke distrik te dek. Hierdie plan is deur die KK-GG verwerp omdat die gelde so nie genoegsaam sou kon kontroleer word nie, en voldoende sekuriteit vir die Kompanie verkry word nie.

Deur middel van 'n Leningsbank, onder een administrasie, sou direkte verantwoordelikheid van daardie administrasie vir die somme onder hul beheer, kon vereis word, terwyl daar ook beter sou kon gemaak word teen die terugvloeiing van geleende gelde in die Kompanieskas. Terselfdertyd sou 'n Bank van Lening vermoënde mense in staat stel om hul skulde te betaal, sonder genoodsaak te wees

13) Bylae P.R.Res., C.200, 13 Julie, 1792, bls.108.

14) C.689, KK-GG aan P.R. brief No.15, 20 Julie 1792, bls.239.

15) P.R. Res., C.101, 15 Febr., 1793, bls.877-887.

om vir die doel hul goedere teen pryse, ver onder die werklike waarde, te verkoop. Omdat so'n bank 'n hulpmiddel vir die ingesetenes sou wees, sou die interes so laag moontlik wees. Die Bank sou g'n vaste kapitaal hê nie, maar sou van tyd tot tyd van die nodige geld, in papier, deur die Kompanie voorsien word. Terselfdertyd sou moes gewaak word teen té groot uitgawes van papiergeld, as gevolg waarvan 'n verdere waardevermindering, waarteen die KK-GG reeds moes waak, sou plaasvind. Die mening van Nederburgh en Frykenius was dat voorlopig 'n 1000/nuwe riksdalers in sirkulasie kon gebring word, sonder gevaar vir waardevermindering.

Hoe sou die geld, in sirkulasie gebring, in omloop kon gehou word en belet word om in die Kompanieskas terug te vloei? Jaarliks is groot somme in die kas opgeneem vir uitbetaling in Nederland en baie van die amptenare het hul salarisse in Nederland laat uitbetaal, met die gevolg dat die Regering aan die Kaap met 'n groot hoeveelheid papiergeld gesit het, terwyl die gelde in Nederland in silwer uitbetaal is. Om dit in die toekoms te verhoed is bepaal dat alleen 'n som, gelyk aan die jaarlikse tekort aan die Kaap, vir oorsending na Nederland en uitbetaling van salarisse daar, deur die Kompanieskas sou ingeneem word.¹⁶⁾

Daardie som kon dan aan die Kaap, waar die papiergeld aangeneem is, gebruik word om die tekort te dek, terwyl daar nie 'n groot hoeveelheid ongewenste papiergeld in die kas sou wees nie, en die geld terselfdertyd in sirkulasie sou gehou word.

Hierdie beperking in die jaarlikse geldoorsendinge na Nederland, sou wel die doel wat die KK-GG daarmee in oog gehad het, in die hand werk, maar dit is duidelik dat dit 'n ongewenste stremming in die buitelandse handelsbetrekkings van die Koloniste sou meebring. Die Papiergeld sou wel dien tot betaling van plaaslike skulde, alhoewel 'n waardevermindering ook hier nie kon uitbly nie, maar dit was alreeds ^{nie} aangeneem in die handel met vreemde skepe, ^{nie} dus het dit

16) Op 19 Maart, 1793, is bepaal dat in die toekoms alle soldyrekenings alleen aan die Kaap sou uitbetaal word teen 20 stuivers per gulde; P.R.^{RES} C.102, 19 Maart, 1793, bls.216.

daar glad g'n waarde meer gehad nie. Voorheen kon die Koloniste nog aan noodsaaklike koopwaar kom deur dit in Nederland te bestel, en dit in papiergeld in die Kompanieskas aan die Kaap te betaal; in die toekoms sou daardie handelsbetrekkings beperk wees tot goedere van 'n totale waarde van slegs 200,000 guldens, per jaar. Waar die Maatreëls van die KK-GG dus geld in die Kolonie in sirkulasie sou bring, sou handelsbetrekkings, en die moontlikheid tot betaling van skulde, in die buiteland, tot die byna onmoontlike belemmer word, veral as ons in aanmerking neem dat die privaat invoer van goud en silwergeld sedert 1782 belet is, en nou, deur toedoen van die KK-GG, nog strenger daarteen opgetree is.¹⁷⁾

Die Reglement van die Leningsbank is opgetrek deur die KK-GG.¹⁸⁾ Die bank sou staan onder die Administrasie van 'n President, 'n lid van die Politieke Raad, as Voorsitter, en twee Kommissarisse, een 'n burger en die ander 'n Kompaniesamptenaar, waarby sou gevoeg word 'n kassier en 'n boekhouer. Die bestuur sou, as borg, 'n som van 5000 riksdalers moes stel. Profyte van die Bank, bo 5% rente op alle uitgeleende Kapitale, wat jaarliks aan die Kompanie sou uitbetaal word, sou, na aftrekking van koste, soos huur van die geboue, betaling van die klerk, ens., in vaste verhoudings aan die bestuurslede toegeken word, as vergoeding. Die bestuurslede sou egter alle verliese wat die Bank sou mag ly as gevolg van bankrotskappe ens., self moes vergoed.¹⁹⁾ Die toekenning van gevraagde lenings het dan ook van die diskresie van die President en die twee Kommissarisse afgehang.

Geld sou voorgeskiet word op landerye, huise, koopmanskappe, waardevolle huisraad, goeie skuldbriewe en andere notariële geregistreerde obligasies, mits dit, in die laaste gevalle, geskied met dieselfde sekuriteit asof die geld op die verbonde goedere self voorgeskiet is;²⁰⁾ verder ook op goud, silwer, juwele, ens.. Artie-

17) C.691, Publikasie KK-GG teen die uitvoer van goud en silwer, 15 Maart, 1793, bls.181; P.R.Res., C.102, 19 Maart, 1793, bls.216; die straf by oortreding van hierdie verbod, was konfiskasie van die geld.

18) C.690, KK-GG aan P.R. Brief No.140, 15 Feb., 1793, bls.663-693.

19) V.g.l. P.R. C.102, 19 Maart, 1793, bls. 224.

20) V.g.l. C.691, KK-GG aan P.R. brief No.185, 20 April, 1793, bls.428.

kels wat alleen vir 'n sekere tydperk sou kan weggesluit word, voordat hul in waarde sou verminder, sou alleen aangeneem word vir 'n bepaalde tyd. In die geval van lenings op goedere in pand gebring, sou die lener skriftelik moes beloop om die geleende som binne 'n vasgestelde tyd te betaal, of anders kan die voorwerpe in pand ten profyte van die Kompanie verkoop word. Geleende somme sou nie die helfte, binne die Hoofplaas, en twee-derdes, daarbuite, van die waarde van die verbonde goedere, te bo gaan nie. Die waarde van goedere sou deur die Kommissaris van die Bank getakseer word. By 'n aansoek om 'n lening sou die eiendomsbriewe moes vertoon word, asook melding gemaak word van vorige skulde daarop aangegaan. 'n Lening sou aangegaan word in die teenwoordigheid van die twee Kommissarisse. Op vaste hipoteke sou lenings vir 'n periode van twee jaar toegeken word, waarna verlenging van die diskresie van die Kommissaris sou afhang. Waar die finansiële posisie van aangenome borge mag verswak, kon die Kommissaris ander eis.

Op lenings bo 100 riksdalers sou die rente 5% per annum bedra, dog op kleiner somme $\frac{1}{2}$ % per maand, met 'n minimum termyn van lening van een maand. ²¹⁾

By die Bank sou nie meer as 20,000 riksdalers op 'n keer mag berus nie, en alle gelde bo daardie som moes in die Kompanieskas gestort word. Gelde deur die Bank benodig, sou deur die Kompanie voorsien word, en vir die doel is 1,000,000 riksdalers op karton gedruk. Die President sou verantwoordelik wees vir die Bank se kapitaal in die groot geldkas, en daarvoor ^{laas} spesiaal boekhou. Die Bank se boeke sou elke jaar omstreeks Augustus moes gesluit word, wanneer dit deur gekommiteerdes van die Regering sou nagesien word.

..... Die Kompanie sou jaarliks 5% rente kry op gelde eenvoudig deur haar vervaardig. Van persone wat lenings wou sluit, is, soos ons gesien het, sekuriteite ge-eis, maar aan die kant van die Bank self was daar slegs die naam van die Kompanie. Die Koloniste

21) V.g.I. C.691, Publikasie KK-CC, 8 Mei, 1793, bls.451.

het skuldenaars van die Kompanie geword,²²⁾ maar terselfdertyd het hierdie lenings die Kompanie niks meer gekos as die koste van vervaardiging van die papiergeld, terwyl sy daarby nog 'n jaarlikse rente gekry het. Dat so'n maatreël slegs tydelike verligting kon bring en uiteindelik die finansiële posiesie van die Kolonie tot verdere ineenstorting sou meehelp, is aan die hand van gesonde ekonomiese teorie, nie te betwyfel nie. Die latere enorme val in die waarde van die riksdalers kon slegs die logiese gevolg van so'n ekonomiese Politiek wees.

..... Om die ontwikkeling van die wynbou te bevorder, en die uitvoer van Kaapse wyn enigsinde betalend te maak, het die KK-GG besluit om sulke wyn wat met Kompanieskepe of die van partikuliere uitgevoer word vanaf Januarie, 1793, vir 'n periode van vier agtereenvolgende jare, van uitgaande regte te bevry.²³⁾ Om 'n monopolie in die kleinhandel in wyn aan die Kaap te voor kom, is besluit om voortaan elkeen van die vier persele van die jaarlikse wympag aan 'n afsonderlike persoon te gee, terwyl een pagter belet is om 'n aandeel in die van 'n ander te besit.²⁴⁾

In verband met die beroemde Constantia-wyn is deur die KK-GG gevind dat daar g'n verpligting op die eienaar van Constantia gerus het nie, soos deur die Regering aan die Kaap nog altyd aange- neem is, om meer wyn aan die Kompanie te lewer, as die gewone burgers nie.²⁵⁾ 'n Kontrak is nou met die eienaar, Cloete, aangegaan wat sou bindend wees op alle latere eienaars van Constantia, waar- volgens hul sou gehou wees elke jaar 15 aam rooi en 15 aam wit wyn aan die Kompanie te lewer, teen 150 Kaapse guldens per aam.²⁶⁾ Die

22) Op 12 April, 1795, Volgens 'n berig van Sluysken, was die burger 1,484,152 riksdalers aan die Bank verskuldig: C.699, brief van Sluysken, 12 April, 1795.

23) C.690, Publikasie KK-GG, 25 Januarie, 1793, bls.585, P.R.Res., C.101, 26 Januarie, 1793, bls.585.

24) C.691, Publikasie KK-GG, 8 Maart, 1793, bls.451.

25) P.R.Res., C.101, 15 Feb., 1793, bls.893.

26) Die prys van gewone Kaapse wit en soet wyn, was maar 28 riksdalers per lêer. (P.R.Res., C.99, 28 Des., 1792.)

wyn sou elke jaar deur Kompaniesamptenare uit die hele voorraad uitgesoek word. Verder sou die Kompanie van haar kant vir altyd afsien van haar pretensies tot die eksklusiewe koopreg van die wyn van Groot-Constantia.²⁷⁾

..... Aan 'n liggaam van Kommissarisse uit die Raad van Justiesie is opgedra om, onder andere, die landbou in die algemeen aan te moedig.²⁸⁾ Om dit vir die boere moontlik te maak om hul grane van die hand te sit, is deur die KK-GG bepaal dat vanaf Januarie 1793 deur die Regering soveel koring sou gekoop word as wat plaaslik en in Indië vir een jaar sou nodig wees. Terseldertyd is die prys van koring verhoog met 5 guldens per vrag van 10 muddens, wat die prys per vrag sou bring op 85 Kaapse guldens; hiervan sou afgetrek word 8 guldens 8 stuivers vir rekognisie in geld, of ook wel in 'n hoeveelheid koring met die waarde, volgens die pryse van die Kompanie.²⁹⁾

Deur middel van 'n publikasie het die KK-GG die koloniste aangemoedig om die wolproduksie uit te brei.³⁰⁾ 'n Versoek van 'n sekere Smit om 'n proefbesending van 5 bale wol met 'n Kompanieskip na Nederland uit te voer, is deur die KK-GG toegestaan, terwyl hul beloop het om die Here XVII te vra om die vragprys te bepaal volgens die prys wat die wol in Nederland sou behaal.³¹⁾ In dieselfde tyd, egter, is die versoek van 'n boer, van Reenen, wat in verband met wolproduksie en die kruising van inlandse met Spaanse wolskape, 'n leidende aandeel geneem het, om 'n skaapboerdery op Dasseneiland te begin, van die hand gewys: omdat dit sou kon aanleiding gee tot verbode handel.³²⁾

27) P.R.Res., C.101, 21 Feb., 1793, bls.593, Opm: selfs Here XVII was onder die indruk dat die Kompanie 'n monopolie aangaande Constantiawyn besit het.

28) V.g.l. bls. 89 (voor) Volgens 'n berekening van die KK-GG sou daar afsetmoelikhede wees vir 95,000 muddens graan, tesame met die hoeveelheid benodig deur die Kompanie. (C.690, bls.233.)

29) C.690, Publikasie KK-GG, 14 Des., 1792, bls.227. P.R.Res., C.99, 18 Des., 1792, bls.978.

30) C.690, Publikasie KK-GG, 17 Des., 1792, bls.239.

31) P.R.Res., C.99, 9 Sept., 1792, bls.39.

32) C.689, KK-GG aan P.R.; brief No. 52, 18 Okt., 1792, bls.527, en No.67, 11 Nov. 1792, bls.775. V.g.l. in verband met die moontlikhede van wolproduksie, bls. 118 (agter).

(H) Die Vrye Vaart.

Deur 'n Publikasie van die Raad van Indië van 7 September, 1792, is 'n vrye vaart op die weskus van Sumatra toegestaan teen betaling van sekere heffinge. Sekere artikels, soos byvoorbeeld peper, is van hierdie handel uitgesluit.³³⁾

Op 13 Julie, 1793, kort na hul aankoms, rig die KK-GG 'n skrywe aan die Politieke Raad waarin hul voorstelle vra vir bepalinge waaronder vrye vaart en vrye walvisvangs aan die Koloniste kon toegestaan word.³⁴⁾ In die brief spreek die KK-GG hul oortuiging uit dat daar iets moes gedoen word om die middels van bestaan van die ingesetenes toereikend te maak. Waar voorstelle sou gedoen word in verband met die aanwending van bogenoemde maatreëls vir die gemelde doel, sou die Raad egter nog 'n oeg daaroor moes hou dat in sulke voorstelle middels sou moes aan die hand gegee word tot beperking van die vaart binne die gebied wat daartoe sou toegestaan word, dat skepe in die handel wat so sou ontstaan, vir die grootste gedeelte sou moes beman wees deur Koloniste, dat teen verbode handel sou moes gewaak word, en dat so'n handel ook sou moes strek tot vergoeding van die Maatskappy in haar groot onkoste in verband met die Kolonie.

In 'n Memorie het die Burgerrade hul voorstelle aangaande die vrye vaart aan die KK-GG voorgelê.³⁵⁾ Die vaart moes toegelaat word op Indië en die kuste van Afrika; die ingesetenes moes toegelaat word om skepe van enige nasie te koop; wanneer sulke skepe reparasie sou moes ondergaan, moes hul toegelaat word om ladings op ~~op~~ rekening van die eienaars of die Kompanie na Nederland te neem; goedere deur sulke skepe na Nederland geneem, moes deur die verteenwoordigers van die eienaars self ontvang word; die eienaars van privaat skepe moes toegelaat word om persone uit die diens van die Kompanie ontslaan, in diens te neem. Ook moes vreemde skepe

33) P.R.Hes., Bylae C.213, Publikasie, Raad van Indië, 7 Sept., 1792, bls.17.

34) C.689, KK-GG aan P.R., brief No.11, 13 Jan., 1792, bls.203.

35) C.692, Bylae KK-GG, bls.405-410.

aangemoedig word om in die Kaapse hawe aan te doen om ruilhandel te drywe; wanneer sulke skepe om koring sou kom, moes die Kompaniesdispensier verbied word om hulle te voorsien, sodat die boere so afsetmoontlikhede vir hul graan kon vind. Permissie moes gegee word tot die uitvoer van aloë.

Die KK-GG het die vrye vaart op die Ooskus van Afrika en Indië toegestaan, maar terselfdertyd sou hul strenger optree teen die handel met vreemde skepe.³⁶⁾ 'n Vrye vaart sou moontlik die omslag van die Kompanie self verminder, en dus ook die onkoste daaraan verbonde, maar 'n toename in die handel met vreemdelinge kon die Kompanie self benadeel, en alhoewel dit in die eerste plek in belang van die Koloniste sou wees, kon dit dus onder geen omstandighede toegestaan word nie. Nederburgh en Frykenius sê dan ook, in die brief aan die Politieke Raad, waarin hul die vrye vaart toestaan, dat hul dit nooit sou gedoen het, indien hul nie vertrou was het dat die Regering hom stiptelik sou hou aan die bepalinge, veral teen handel met vreemdes, waaraan die vaart verbonde sou wees nie. G'n ruimere interpretasie moes deur die Regering aan die toegestane vryhede gegee word nie; die belange van die Maatskappy sou daarmee gemoeid wees.³⁷⁾

In die aanhef van die Plakkaat oor die vrye vaart, spreek die KK-GG die wens uit dat die maatreël sou mag bydra tot 'n groot toename in die landewelvaart. Hul hoop dat die ingesetenes die beste gebruik van die vaart sou maak.³⁸⁾

Die volgende is die vernaamste artikels van die Plakkaat:
(1) Alle ingesetenes van die Kolonie, onderdane van die Kompanie, sal mag vaar en handel/dryf op die Weskus van Afrika tot die dertigste graad suiderbreedte, op die eiland St. Helena, op alle gebiede ten ooste van die Kaap tot die dertigste graad suiderbreedte en

³⁶⁾ sien bls. 76, 79 (voor)

³⁷⁾ C.690. KK-GG aan P.R.; brief No.74, 21 Nov., 1792, bls.2.

³⁸⁾ Opm: Dat hul self nie veel aan so'n moontlikheid geglo het nie, bewys Nederburgh se latere woorde: sien bls. 117 (agter)

³⁹⁾ C.690. KK-GG Plakkaat oor vrye vaart, 20 Nov., 1792, bls.25-61. P.R.Res., C.99, 26 Nov., 1792, bls.667.

binne die limiete van die oktrooi van die Hollands-Oos-Indiese-Maatskappy, met uitsondering van see en gebiede oos van Java en die Seeëngte van Malacca, insluitende die eiland self, asook die Seeëngte van Malacca; vreemdelinge sal van die handel uitgesluit wees.

(2) Alleen skepe in die Republiek van die Verenigde Nederlande gebou, sal vir die doel mag gebruik word: aankoop of huur van vreemde skepe sal gestraf word met 'n boete van 3,000 riksdalers en konfikasie van die skepe;

(3) die Regering mag egter aan die Koloniste die reg toe staan om, nadat oorbodige Kompanieskepe aan die pos sou van die hand gesit wees, binne die tydperk van een jaar skepe van vreemdelinge te ruil vir landsprodukte, waarna hul al van skepe uit Nederland sal kan voorsien wees.

(4) Persone wat skepe van Nederland sal wil oorbring, sou die toestemming van die Here XVII daartoe moes kry, en sal vervolgens geregtig wees om gepermitteerde goedere,⁴⁰⁾ vir hul eie profyt, daarin oor te bring, maar die Kompanie het die reg om, by keuse, een-derde van die skeepsruimte te vul met Kompaniesgoedere teen betaling van die gewone vragprys van gehuurde skepe.

(5) Wanneer skepe vir belangrike reparasies na Nederland sou gestuur word, sou dit geskied onder onmiddellike bestuur van die Kompanie, maar op risiko van die eienaar;

(7) sulke skepe sal gepermitteerde landsprodukte en walvistraan op vrag mag oorneem na Nederland en ook gepermitteerde Nederlandse produkte op die terugreis mag inskeep.

(15) Eienaars van skepe sal gehou wees die voorkeur te gee aan Koloniste in die werwing van matrose, wat tenminste een-derde van die voltallige bemanning van elke skip sal moet uitmaak.

(19) Deserteurs van die Kompanie, wat hul weg sou mag vind tot partikuliere skepe, sal aan die Regering uitgelewer word.

(16) Skeepslui van partikuliere skepe sal voor elke tog 'n eed van

40) Sien bls. 116 (agter).

getrouheid aan die Kompanie aflê.

(14) Matrose van partikuliere skepe word verbied om enige geweld te pleeg teenoor die bewoners van die dele wat hul sal besoek.

(23) tot (27) Handelskepe sal voorsien word van onoordraagbare paspoorte en seebriewe, voorsien van seëls van 25 en 5 riksdalers respektiewelik, geldig vir een reis, of op die langste vir een jaar; (29) sulke skepe sal hul in Oos-Indië moet gedra na die Plakkaat~~en~~ Reglemente op ieder plek in swang in verband met die vrye vaart, tolle, en betaalbare geregtighede en rekognisies, deur partikuliere handelaars.

(30) Handel sal mag gedryf word in alle goedere en koopmanskappe, behalwe in sekere gespesifiseerde artikels, veral speserye, waarin die monopolie van die Kompanie behou is.⁺¹⁾

38) Op St. Helena sal egter niks in ruil deur die handelaars mag aangeneem word nie.

(8) tot (13) Vuurwapens en buskruit deur die skeepselenaars benodig vir persoonlike verdediging, maar ook vir die jag van olifante, om die tande, en die ruiling van slawe, sal deur die Kompanie teen kosprys verskaf word. Voor elke jagtog op olifante sal 'n permit van 10 riksdalers by die Kompanie moet verkry word.

(20) tot (21) Persone van plan om 'n skip vir die handel uit te rus, sal van die produkte en voorrade moet opgawe doen aan die Regering en permissie tot inskeping kry. Eers sal die Fiskaal sulke goedere ondersoek en die uitgaande regte insamel. Ontduiking van hierdie betaling sal strafbaar wees met 'n boete van 300 riksdalers en konfiskasie van die goedere.

(34) Skippers sal by hul aankoms in Tafelbaai aan die Fiskaal onder eed opgawe doen van hul ladings.

(35) tot (37) Nederlandse en lokale produkte van Tafelbaai na die baai om die kus, binne die Kompaniesgebied, vervoer, en omgekeerd, sal van uitgaande en inkomende regte vrygestel wees, mits daarvan vooraf opgawe gemaak word. As 'n rekognisie aan die Kompanie, sal

41) Sien Bylae C.

8% van die waarde van ingevoerde systowwe moet betaal word, 5% van die waarde van Bengaalse lywaate en 7% van die waarde van alle andere goedere mits op sulke goedere nie alreeds in die Ooste 'n rekognisie betaal is nie.

(31) tot (33) Skepe sal in Tafelbaai vir handelstogte uitgerus word, en ook op hul terugkeer van Indië direk na Tafelbaai seil om alleen daar goedere te ontskeep, behalwe in gevalle waar storms of 'n lekkasie hul sou mag dwing om in 'n vreemde hawe op hul roete aan te doen. In so'n hawe sal 'n skipper nie geregtig wees om meer goedere te verkoop of te verruil as wat in waarde gelykstaan aan die onkoste daar gemaak nie. G'n kommunikasie sal, onder gewone omstandighede, met enige ander skip op die oop see mag plaasvind nie.

(41) Die eienaar van elke skip sal gehou wees om 'n som van 3,000 riksdalers, voor sy vertrek op 'n handelstog, by die Regering te deponeer, vir vergoeding van enige boetes waarin hy mag verval.

(40) In tye van oorlog sal die eienaars van privaat skepe die ordes van die Regering moet gehoorsaam; hul sal verder gehou wees om, wanneer dit mag nodig wees, hul skepe teen billike pryse aan die Kompanie te verhuur.

Om te waak teen oortreding van die beperkinge in verband met die vrye vaart, is die Politieke Raad deur die KK-GG aangeraai om, in die baai waar g'n pashouer is nie, 'n Kompaniesamptenaar te plaas.⁴²⁾

Na hul die vrye vaart aan die Koloniste toegestaan het, het die KK-GG 'n rede gehad om die Kompanieskontrak met die Koloniste om Mosselbaai en Plettenbergsbaai in verband met die lewering van graan en hout, te breek, en dit is dan ook dadelik gedoen. Die Kompaniesvaart op daardie baai is afgeskaf, en die transportasie van graan en hout aan partikuliere gelaat, alhoewel die KK-GG moes gewet het dat hul daartoe nog g'n skepe gehad het nie.⁴³⁾

42) C.690, KK-GG aan P.R., brief No.74, 21 Nov., 1792, bls.2.

43) C.690, KK-GG aan P.R., brief No.74, 21 Nov., 1792, bls.2; P.R. Res., C.99, 20 Nov., 1792, bls.638; C.687, Publikasie aangaande die vernietiging van die Kompanieskontrak met die burgers om Mosselbaai en Plettenbergsbaai, 26 Feb., 1793, bls.213. In hier-

In verband met die verskeping van goedere na Nederland in Kompanieskepe, en in skepe van partikuliere wanneer hul vir reparasie sou moes oorgestuur word, het die Burgerrade, as verteenwoordigers van die Koloniste, die KK-GG versoek dat sulke goedere by aankoms in Nederland, dadelik aan verteenwoordigers van die Koloniste sou mag oorhandig word, en nie in die Kompaniespakhuis gestoor, om deur haar verkoop te word nie. Hierdie versoek wat tog geensins as onbillik kon beskou word nie, kon die KK-GG nie toestaan: hul sou dit „favorabel” opdra aan die Here XVII.⁴⁴⁾

(pp) Die Vrye Walvisvangs.

Op 17 Julie 1792, is 'n brief van die KK-GG in die Politiek Raad ontvang, waarin die Raad se advies gevra is in verband met die voorgenome plan om aan die ingesetenes die vrye walvisvangs toe te staan.⁴⁵⁾ Die Politieke Raad was dit eens met die KK-GG dat die uitvoering van die plan sou kon strektot groot voordeel vir die Koloniste. Nederburgh en Frykenius was terselfdertyd ook die mening toegedaan dat die Kompanie moontlik self ook walvisvangs met profyt sou kon uitoefen. Hul moes egter uitvoering gee aan hul instruksies en op 21 September, 1792, is aan die Politieke Raad kennis gegee om so gou moontlik die toegestane vrye walvisvangs onder die aandag van die Koloniste te bring.⁴⁶⁾ Die Politieke Raad is verder gekwalifiseer om, vir bogemelde doel, die twee Kompanieskepe, „Helena Louise” en „Zeenimph” en 'n paar klein bootjies en 'n hoeveelheid walvisgereedskap, deur middel van 'n publieke veiling aan die Koloniste te verkoop.

43) die Publikasie word die vrye vaart aangegee as rede vir die vernietiging van die kontrak. Die lede van die Politieke Raad het die KK-GG daarop gewys dat dit onbillik was om die kontrak te breek, daar die burgers nooit tot 'n uitgebreide graanproduksie sou oorgegaan het, indien die Kompanie self hul nie daartoe aangemoedig het, deur die sluiting van die kontrak in 1786. (Rapport KK-GG, C.692, brief aan KK-GG 12 Okt., 1792.) Die Koloniste in daardie omgewing het die breking van die kontrak ook as erg onbillik beskou. Hulle sou nooit veeteelt vir graanbou prys gegee het; indien die Kompanie hul nie self daartoe aangemoedig het nie. (C.216, Bylae P.R.Res., bls.9, 1794).

44) C.691, Resolusie KK-GG, 15 April 1793, bls.411, P.R.Res., C.102 21 April 1793, bls.736.

45) P.R.Res., C.97, 17 Julie, 1792, bls.963.

46) C.689, KK-GG aan P.R. brief No.40, 2 Sept., 1792, bls.401; P.R. Res., C.98, 29 Sept., 1792, bls.783-792.

Terselfdertyd is ook 'n Plakkaat in verband met die walvisvangs deur die KK-00 uitgevaardig.⁴⁷⁾

(a) Vrye Walvisvangs word aan die ingesetenes toegestaan rondom die kuste van die volksplanting.

(12) tot (13) Vreemdelinge word van die walvisvangs uitgesluit.

(1) tot (8) Hierdie artikels is dieselfde as artikels 2, 3, 4, 5, en 7 van die Plakkaat in verband met die vrye vaart.

(5) 'n Persoon wat traan of landbouprodukte na Nederland wil stuur, en daartoe nie genoegsame skeepsruimte kon kry nie, kon aansoek doen by die Here XVII om die inhuring van 'n skip in Nederland, op sy koste en risiko, om die produkte af te haal.

(14) Persone wat skepe sou besit, word verbied om sulke skepe aan vreemdelinge vir enige doel te verhuur, of om enigiets vir vreemdelinge op vrag oor te neem.

16) Om walvisvaarders te belet om hul traan of balei^{en} aan vreemdes te verkoop, word bepaal dat gevange walvisse alleen in Tafelbaai en gedurende die winter in Valsbaai, aan land gebring mag word. Hiertoe word vooraf 'n borgsom van 3,000 riksdalers van elke skipper ge-eis.

(17) tot (18) Alleen in bogemelde twee baie mag skepswerwe vir die reparasie van skepe aangê word, en skepe tot die walvisvangs bestemd, mag alleen daar uitgerus word. Oortreding van hierdie reël kan met verbanning van die oortreder en konfiskasie van die skepe gestraf word.

(21) tot (22) Alle kommunikasie met ander skepe op see word verbied, asook die landing op enige kus buite die Kaapse volksplanting. Die aanlegging van enige gebou of magasyn buite Valsbaai en Tafelbaai word verbied.

(25) Opgawe moet aan die Fiskaal gedoen word van alle goedere by die uitrusting van skepe aan boord geneem;

(33) dieselfde moet ook geskied, in verband met die hele lading, by die aankoms van 'n skip.

47) C.689, Plakkaat KK-00, 24 Sept., 1792, bls.417 en volgende.

(19) tot (20) Skepe tot die walvisvangs uitgerus sal nie vir enige handel mag gebruik word nie. Met sulke skepe sal egter gewone landsprodukte soos graan, wyn, botter, vet ens., van die baaie binne die volksplanting mag aangebring word. Hiervan sal alleen die gewone tiendes deur die Kompanie ge-eis word.

Die vragprys van walvistraan met Kompanieskepe na Nederland oorgestuurd sal dieselfde wees as die van wyn.⁴⁸⁾

(6) Traan sal, in aankoms in Nederland, aan die verteenwoordigers van die Koloniste afgegee word.

(7) Op elke lêer traan sal aan die Kompanie 'n rekognisie van 15 Hollandse guldens betaal word.

(9) Die uitvoer van Baleine na Nederland, word verbied, ooreenkomstig 'n Resolusie van die State-Generaal van 1743. Baleine kan aan vreemdes verhandel word, op betaling van 'n rekognisie van 7 guldens per 100 pond en die uitgaande regte.

(37) Artikels 28, 36, 37, 38 en 42 is dieselfde as artikels 23-27, 14, 15, 16 en 40 respektiewelik, van die Plakkaat aangaande die vrye vaart.⁴⁹⁾

Skepe tot die walvisvangs uitgerus moet elke aand onder opsig van die militaire wag gelaat word, om sluikhandel met vreemdes te voorkom.⁵⁰⁾

Die Politieke Raad het later bepaal dat elke walvisvaarder jaarliks 'n permissie tot die vang van die Regering moes verkry; hiervoor sou 10 riksdalers moes betaal word.⁵¹⁾

In dieselfde tyd is die reg om robbe dood te maak en die benodigde traan aan die Kompanie te lewer, ook aan die Koloniste toegestaan, omdat die Kompanie self dit voort~~aan~~^{aan} teen 'n verlies moes doen.⁵²⁾

'n Sekere Fehrssen is deur die Politieke Raad toegelaat

48) P.R.Res., C.98, 29 Sept., 1792, bls.792.

49) Opm: al verskil berus natuurlik daarop dat ons hier te doen het met skepe in verband met walvisvangs. Sien bls.106, 107, 108 (voor)

50) P.R.Res., C.98, 29 Sept., 1792, bls.792.

51) C.687, Publikasie, 1 Okt., 1792, bls.161.

52) P.R.Res., C.98, 29 Sept., 1792, bls.796.

om vier klein skepies tot die walvisvangs, van Engelse vissers, vir landsprodukte, te ruil.⁵³⁾ Die beperking op die walvisvangs het egter gou besware uitgelok. Fehrssen het gekla dat die bepaling waarvolgens die skuite elke aand aan wal gebring moes word om onder die toesig van die militaire wag gelaat te word, die jag belemmer het.⁵⁴⁾

---oOo---

⁵³⁾ P.R.Res., C.99, 31 Okt., 1792, bls.362.

⁵⁴⁾ V.g.l. C.689, KK-GG aan P.R., brief No.50, 11 Okt., 1792, bls. 521.

HOOFSTUK VIII.

DIE KK-GG OOR TOESTANDE
ONDER DIE KOLONISTE.
(vervolg).

(a) Rapport, KK-GG.¹⁾

Omtrent plaaslike toestande aan die Kaap skilder die KK-GG in hul Rapport g'n aanloklike tafereel nie. Die gees waarin hul skryf omtrent die ekonomiese posiesie van die koloniste is uiters pessimisties: skuld, bankrotskappe, gebrek aan geld, 'n algemene ontevredenheid met die Regering, 'n openlike teenkanting van die burgers teen die bevele van die Regering en weiering om die belastings te betaal.²⁾

Ons kan dus aanneem dat die toestand vir die KK-GG in werklikheid as uiters kritiek voorgekom het: die klagtes van die Koloniste kon nie as soveel onsinnige praatjies oor die hoof gesien word nie.

Die vernaamste produkte van die land, koring en wyn, was dikwels só laag in prys dat selfs die onkoste van transport nie kon vergoed word nie. Dit het gebeur dat „de landbouwers hunne Kaabwaarts gebrachte goederen aldaar in huizen en op pakzolders ten hunnen koste hebben moeten opslaan, zo dat naderhand deeze kosten van berging uit het provenu by verkoop niet konden worden goedgeemaakt, terwyl anderen die geen kopers voor hunne wynen konden vinden, tot het wanhopig besluit kwaamen, om de vruchten hunner arbeid langs de weegen uit te storten, om hunne trekbeesten met geenen nodeloosen arbeid langer te bezwaaren.“³⁾

Die maatreëls voorheen deur die Kompanie getref om Koloniste van 'n afsetgebied te voorsien, was geheel ontoereikend, en was dit nie vir die handel met vreemdelinge nie, veral in tye van oorlog, dan sou die Kolonie reeds lank gelede finansiël ten onder gegaan het.⁴⁾

Die teenwoordigheid van die Franse gedurende die laaste (Engelse) oorlog het egter op die lang duur meer kwaads as goeds gebring vir die Kolonie: sedeloosheid, verkwisting en oerdaad, so-

1) Op 13 Mei, 1793 na Nederland oorgestuurd.

2) C.692, Rapport KK-GG, bls.32-34.

3) Ibid: bls.43-44.

4) Ibid: bls.45.

dat die Kaap „Petit Paris” genoem is. Daar was 'n gees van konkurrensie onder die ingesetenes om mekaar in prag en weelde te oortref.⁵⁾ Die groot skuldlas deur die Koloniste op die hals gehaal gedurende die tyd van voorspoed, het die ekonomiese terugslag daarna soveel swaarder gemaak.

Dit skyn egter of die KK-GG die Kompanie van verantwoordelikheid vir sy onderdane wou ontslaan deur aan te voer dat die pos aan die Kaap nog altyd deur daardie liggaam alleen as 'n ~~verded-~~^{verdrags-}gings plaas vir sy matrose beskou is.⁶⁾ En dan openbaar Nederburgh en Frykenius hulself duidelik as aanhangers van die ou politiek van die Nederlandse-Oos-Indiese-Kompanie: die politiek van direkte winsbejag en handelsuitbuiting alleen, waarin kolonisasie in sy handelsgebiede deur Europeane, as 'n middel tot indirekte winste na 'n korter of langer tyd, nooit permanent na vore getree het nie. Die KK-GG sê: „Indien deeze natuurlyke gevolgen van het aanleggen eener Colonie alhier intyds waren overdragt geweest; zoude men het zeekerlyk veel verkieslyker hebben geoordeeld, ~~zij~~ alleen van de possessie van deezen uithoek te verzeekeren en het land aan desselfs natuurlyke inwoonders, de Hottentotten, ter bewooning en behouwing over te laten, ~~zij~~ vergenoegde ^{en} ^{m/} niet bekwame middelen in 't werk te stellen om hun daartoe aan te moedigen, waar van de beste uitslag te verwagten zoude zyn geweest, nadien dit volk is van een zeer goedaardigen inborst, en byzonder geschikt tot de landbouw en veefokkery.”⁷⁾

Die verkeerde stap was egter nie te herstel nie, en die KK-GG was oortuig dat middele in werk moes gestel word om aan die Koloniste nuwe weë van bestaan te open, daarom ook dat hul die Koloniste die reg tot walvisvangs en die vrye vaart toegestaan het.

Onder die produkte waarvan, volgens die mening van die KK-GG

5) Ibid: bls.45-50. Opn: Hierdie aanmerking was natuurlik in hoofsaak alleen geldig vir die inwoners van die hoofplaas.

6) Ibid: bls.36.

7) Ibid: bls.38-40.

8) Ibid: bls.44.

met 'n groter mate van kennis by die Koloniste, veel kán verwag word was veral wol, indigo en waks.⁹⁾

Nederburgh en Frykenius het dus ingesien dat hulp vir die landbouer en kolonis aan die Kaap noodsaaklik was, en hul het dan ook maatreëls in die rigting getref. Sou daardie maatreëls egter verligting bring? Kon daardie maatreëls enige verligting bring waar die belange van die Maatskappy self, belange eie aan 'n eng ekonomiese inrigting, selfs deur die gevolmagtigde KK-GG nog altyd streng eerste gestel is?

(b) 'n Kritiese oorsig van die KK-GG se maatreëls.

Voordat die uitvoer van koring, as gevolg van die vrye vaart, aan die burgers toegestaan is, moes hul eers 'n opgawe doen van die hoeveelheid graan wat hul van plan was om aan die Kompanie te lewer; voordat die Maatskappy dus nie voorsien is nie, en teen pryse deur haar self bepaal, was daar g'n vryheid vir koring uitvoer nie.¹⁰⁾

Soos uit die Plakkaat in verband met die vrye vaart blyk, was daardie vaart aan allerhande beperkinge onderhewig, vernaamlik spruitende uit die vrees van die KK-GG vir die verdere ontwikkeling van 'n sluikhandel, wat natuurlik teen die belange van die Maatskappy sou gaan. So is ook 'n gewone vragvaartontwikkeling onmoontlik gemaak deur die bepaling dat skepe op hul reise g'n tussenhawens mag aandoen nie, maar direk van en na Tafelbaai moes seil. Die vernaamste Oosterse handelsgebiede oos van Sumatra, is van die vrye vaart uitgesluit, asook die mees winsgewende produkte. Die Koloniste moes, in werklikheid, 'n handel uit die hande van die Kompanie neem, waarin vir haar g'n wins nie, maar verlies gesteek het.¹¹⁾

Afgesien van beperkinge op die vrye vaart en die aard van die handel daardeur aan die Koloniste toegestaan, was die ontwikkeling van 'n skeepvaart van enige betekenis aan die Kaap tog vrywel onmoontlik. Die afwesigheid van groot inhamme langs die kus en be-

9) Ibid; bls.41.

10) P.R.Res., G.101, 12 Feb., 1792, bls.684.

11) Sien. bls. // (voor)

vaarbare riviere, het meegebring dat die grootste getal van die Koloniste onbekend was met watertransport. Uit die aard van sy karakter - tot 'n groot mate die gevolg van sy geografiese omgewing - was daar, en is daar by die inwoner van Suid-Afrika, vandag nog, g'n neiging tot die seevaart nie: in elk geval nie so duidelik as by, byvoorbeeld, 'n Engelsman of 'n Hollander nie.

Dan was daar ekonomiese hinderpale: die grootste aantal Koloniste was maar arm, kapitaal was daar glad nie. Von Bouchenroeder sê: „Het zou toch aan de oplettendheid der Heeren Commissarisse -Generaal niet hebben behooren te ontgaan, dat vryheden tot den zeehandel aan een volk te verleenen, het welk geen scheepen heeft, zoo veel is als niets.“¹²⁾ Maar selfs Nederburgh het in werklikheid min sukses van die vrye vaart verwag; na sy terugkeer sê hy: „^{„daar de pitten}“ heeft daar omtrent voor als nog niet beantwoord aan de verwagting, en ik voor my ben van gevoelen dat dezelve nooit van eenige naamwaardige extensie worden kan, ten sy men slage om aldaar meer valuable produkten aan te kweeken als de tarwe en wyn.“¹³⁾

Die werklike uitkoms van die vrye vaart was dan ook ver ver bemoedigend. Op 22 Maart, 1793, het Hendrik Fehrssen, 'n Weesmeester en Vos, Kommissaris van huweliksake, 'n versoek by die Politieke Raad ingedien om 'n vrag graan, asook wyn, botter, tuinsade, erte, bone, volstruisvere, ham ens. met twee skepe die „Dankbaare Afri- caan“ en „Zeenimph“, vir handelsdoeleindes na Ceylon en Mauritius te stuur. Nadat die dispensier, van Oudshoorn, die Raad verseker het dat die Kompanie nog genoeg graan vir haar eie gebruik sou oorhê, is die versoek om 650 muddens graan, asook die ander produk- te uit te voer, goedgunst¹⁴⁾elik aan die KK-GG opgedra, deur wie dit toegestaan is.

In 1794 meld Sluysken egter „dat men z¹⁵⁾ daar van“ (van die handel) „te gunstige gedagten geformeert heeft.“

12) B.F. von Bouchenroeder: „Beknopt Berigt“ bls.13.

13) „Verhandeling“, S.C. Nederburgh, bls.149.

14) P.R.Res., C.102, 22 Maart, 1793, bls.320; Ibid, 2 April, bls. 424.

15) C.698, Briewe en Papiere van A.J. Sluysken, April 1794, bls.4.

Frankryk het die vaart onmoontlik gemaak, die getal skepe wat die Koloniste sou kon uitrus was te min, en die Oosterse marke vir produkte van die Kolonie was te gering, vir wyn was daar glad g'n mark nie.¹⁶⁾

Bergh meld dan ook dat van die vrye vaart niks gekom het nie van die drie oorspronklike partikuliere skepe het een gestrand op die kus van Coromandel, die tweede is deur die Engelse buitgemaak en die derde het verdwyn.¹⁷⁾

In verband met die walvisvangs was die toestande in baie opsigte natuurlik nie veel verskillend ^{as} die van die vrye vaart.¹⁸⁾ Ook hier is die uitoefening van die toegestane vryheid belemmer deur allerhande beperkinge: uitvloeisels van die KK-GG se vrees vir die ontwikkeling van 'n sluikhandel.¹⁸⁾

In 1794 meld Sluysken dat die pryse behaal deur die walvistraan die koste aan die vangse verbonde nie kon dek nie.¹⁹⁾

Nederburgh self het aan g'n optimistiese toekomsmoontlikhede vir die Kolonie aan die Suidhoek van Afrika geglo nie: solank as g'n meer winsbelowende produkte as koring en wyn sou gekweek word nie.²⁰⁾ Hy was ook van mening dat die transportmoeilikhede, by gebrek aan bevaarbare riviere, ewigdurende hinderpale sou wees in die landsontwikkeling, asook die uitgestrekte onvrugbare streke en die gebrek aan water.²¹⁾

Onder die reeds bestaande landsprodukte het Nederburgh slegs toekomsmoontlikhede gesien vir wol.²²⁾

Nederburgh se houding teenoor die ontwikkelingsmoontlikhede van die Kolonie aan die Kaap, soos hy sake gesien het deur die ge-

16) Ibid: bls.4 en 256.

17) Theal: Belangrike Historiese Dokumente, Vol. III, Bergh, Memorie, bls.85.

18) Sien bls. 110, 111 (voor)

19) C.689, Briewe en papiere van A.J. Sluysken, 1794, bls.254.

20) "Verhandeling" S.C. Nederburgh, bls.149.

21) Ibid: bls.150.

22) Ibid: bls.251, Opm: Nederburgh het hier egter baster-wol bedoel. Dat sy verwagtings in die opsig nie tot werklikheid sou word nie is reeds deur von Bouchenroeder, wat die invoering van egte Spaanse wolskape bepleit het, gesien: V.g.l. B.F.von Bouchenroeder, "Beknopt Berigt" bls.21.

kleurde bril van die Merkantilistiese Kompanies/Politiek, word goed opgesom in sy eie woorde: „Zeker is het dat dezelve" (die Kolonie) „in haaren tegenwoordigen staat weinig geschikt is voor handel en zeevaart, of om eenige naamwaardige voordeelen aan dit Gemeenebest," (die Nederlande) „te verschaffen." 23)

Na die vertrek van die Kommissarisse-Generaal was die ou moeilikhede van gebrek aan afsetgebied vir die koloniale produkte en ontevredenheid onder die Koloniste nog daar: daarvan getuig Sluysken se briewe aan Here XVII duidelik. 24)

Goedere kon nie meer met die Kompanieskepe na Nederland gestuur word nie, daar die retoerskepe van Indië by hul aankoms aan die Kaap reeds oorlaai was. 25) Sluysken stel voor dat die Kompanie self plaaslike produkte na Nederland moes oorneem, die vrye vaart met minder reëls moes beperk en die heffinge van Kompaniesweë daarop verminder. Alle vreemde nasies moes ook toelaat word, om ruilhandel te dryf aan die Kaap. 26)

---oOo---

23) „Verhandeling" S.C. Nederburgh, bls.150.

24) V.g.l. C.698, „Briewe en Papiere van A.J.Sluysken, bls.4, 253, en C.699, bls.2 ens. (1794)

25) C.689, bls.256; Opm: In hierdie jare was daar by die Kompanie meer en meer gebrek aan seewaardige skepe.

26) Ibid: bls.256, (1794).

SLOT.

Dat die besuinigingsmaatreëls van die Kompanie aan die Kaap gedurende die Negentiger jare nie vrugteloos was nie, toon die groot vermindering in die jaarlikse uitgawe van die pos vanaf 1,744,368 guldens vir die boekjaar 1788-1789 tot 889,203 guldens vir die boekjaar 1792-1793.¹⁾ Die KK-GG het bereken dat, met die beste huishouding daar 'n jaarlikse tekort van 400,000 guldens op die pos sou wees.

Gedurende die boekjaar 1792-1793, bedra die tekort dan ook 422,650 guldens.

Die landsinkomste het in die jare aansienlik vermeerder, vernaamlik as gevolg van die KK-GG se maatreëls in verband met die belastings: dit styg van 291,454 guldens vir die boekjaar 1791-1792³⁾ tot 320,563 guldens vir die boekjaar 1792-1793⁴⁾ en tot 530,719 guldens vir die boekjaar 1793-1794.⁵⁾ Inkomste van rekognisiegeelde op leningsplase het vermeerder van 28,560 guldens vir die boekjaar 1791-1792, tot 57,866 guldens in 1792-1793,⁶⁾ en tot 140,000 guldens vir die boekjaar 1793-1794.⁷⁾

Dat die maatreëls van die KK-GG tot 'n beter huishouding van die Kompanie aan die Kaap, tot besuiniging in die omslag en uitgawes, en vermeerdering van die inkomste, tot 'n verbetering in die ekonomiese posisie van die Kompanie sou bydra, indien onder omstandighede hul nie ongunstig was nie, kan ons nie betwyfel nie. Dit was egter reeds te laat: die Kompanie was nie meer te red nie. Op 15 September 1795, het die provinsie Holland 'n voorstel by die State-Generaal ingedien waarvolgens die ou bewind van die

1) Sien bls. 54 (voor) P.R.Res., C.106, 11 Aug., 1794, bls.734.

2) Sien bls. 64 (voor)

3) Sien bls. 68 (voor)

4) P.R.Res., C.105, 17 Feb., 1794, bls.568-570.

5) P.R.Res., C.108, 23 Jan., 1795, bls. 119.

6) P.R.Res., C.105, 17 Feb., 1794, bls.562.

7) P.R.Res., C.108, 23 Jan., 1795, bls.119.

Kompanie sou omvergegooi word en 'n "Komitee tot die Sake van die Oos-Indiese Handel en Besittinge" in plek daarvan sou gestel word. Hierdie nuwe bestuur sou vir administrasiedoeleindes in die departemente opgedeel word, een waarvan die huishoudelike bestuur van die Kaap en Indië in hande sou neem; 'n ander sou die handel op Indië en die Kaap reël.⁸⁾

Op 16 November, 1795, is die voorstel van Holland deur die State-Generaal aangeneem en die ou Hollandse-Oos-Indiese-Kompanie was in werklikheid nie meer nie, alhoewel die Oktrooi nog tot 1798 verleng is.⁹⁾

Maar reeds gedurende September, 1795, het die volkplanting aan die Kaap, as 'n Kompaniesbesitting verdwyn: dit het oorgegaan in die hande van die Engelse. - - - - -

- - - Die uitkoms van die Nederburgh-Frykenius-Kommissie aan die Kaap was grotendeels negatief van aard: dit het getoon dat dit reeds te laat was om die Kompanie van ondergang te red, selfs deur middel van ingrypende ekonomiese maatreëls; dit het verder bewys dat 'n politiek soos die van die Kompanie verouderd en uitgedien was - die belange van die ontwikkelende Europese volkplanting in die Suide van Afrika het nie meer gestryk met die merkantilistiese handelspolitiek van 'n ou handelsinstelling nie, en die Kompanie moes gaan. In 1795 het die inwoners van Graaff-Reinet en Swellendam die Kompaniesgesag verjaag.....

Die Hollandse-Oos-Indiese-Kompanie het reeds meer as sy tyd uitgedien in die destydse handelswêreld dat dit ook die geval was in sy administrasie van 'n kolonie van blankes in 'n klimaatstreek, verskillend van die tropiese Oos-Indiese eilande, het die sending van Nederburgh en Frykenius bewys.

---oOo---

8) G.J.A. van Berckel: „Bydrage" bls.57.

9) Ibid: bls.64.

BYLAAG B

INSTRUCTIE VOOR DE COMMISSARISSEN-GENERAAL
OVER
NEDERLANDSCH-INDIË.¹⁾
(19 Augustus 1791).

Alzo de toestand van de Maatschappij door de menigvuldige rampen en verliezen, haar in den jongste oorlog van de republiek met de kroon van Engeland overgekomen en toegebracht, is geworden van een aller^{na}deeligst uitzigt, zoo dat zy is genoodzaakt geworden tot het doen van zeer aanmerkelyke opneemingen van gelden, tot overgroot bezwaar van haare finantien; dat men wel getragt heeft in dat bezwaar door een ruimeren aanbreg van winstgeevende retouren te voorzien, dog met geen voldoende gevolg, alzo, niettegenstaande alle de daar toe aangewende pogingen, de jaarlyksche uitgaven de inkomsten der generaale maatschappij merkelyk zyn blyven overtreffen; dat zulks voonamentlyk daar aan is toe te schryven, dat de Indische lasten tot eene schrikbaarende hoogte zyn gesteegeen, terwyl geene de minste, gegronde hoop word gegeven om dezelve in tyds en voor dat de maatschappij, gelyk noodwendig zoude moeten gebeuren, onder dien ondraaglyken last zoude bezwyken, binnen behoorlyke paalen te zien terug brengen; dat dit te minder kan worden verwacht, daar in de huishouding in Indië en alle de verschillende departementen van administratie aldaar zyn ingesloopen zeer groote gebreeken, welke geduurig aanleiding geeven tot verre gaande malversatien en fraudes, tot onberekenbaar nadeel van de Compagnie, gelyk zulks in de importante te kort koming aan de groote geldkas te Batavia en de schandelyke handelwys omtrent de kruidnagelen in de Westzydsche negotie pakhuizen nog onlangs op het eclatants is gebleeken; dat ook de onkunde, zorgeloosheid omtrent 's Compagnies belangen en insubordinatie onder alle classen van dienaren (gelyk uit de klagten, welke de vergadering van 17^{en} van de hoge regeering van Indië heeft ontfangen, en de menigvuldige bewysen van slordigheid, slegt overleg en schandelyke directie op meest alle comptoiren, welke jaar op jaar voorkomen, maar al te duidelyk blykt) zodanig zyn toegenomen, dat daar van de ergste gevolgen moeten worden geapprehendeerd; dat de afgelegenheid van het moeder-

1) J.A. van der Chys - Plakaatboek Deel XI. bls.286.- ; en ook "Echte Stukken" van S.C. Nederburgh, bls.135.-.

land intusschen meest al verhinderd met de vereischte spoed en effect van hier de nodige redressen en reformes daar te stellen, uit hoofde van gemis van locale kennis in verscheide zaaken en de onzekerheid omtrend gebeurtenissen, welke in een zoo lang tydverloop als tot de correspondentien met de Indische comptoiren vereischte word, kunnen voorvallen, hetwelk het niet zelden ongeraaden maakt om zodanige stellige beveelen te geeven, als de dienst van de maatschappy andersints wel zoude vereisschen.

Soo is, by overweeging van dat alles, voorgekomen, dat om daar in te voorzien en voor te komen den totaalen val en het onherstelbaar bederf van een lighaam, zoo nou verknogt aan 't belang van 't gemeenebest, ten hoogsten noodzaakelyk en geen meer geschikt middel overig was dan eenige daar toe geschikte persoonen te committeeren en te bekleeden met eene zodanige uitgestrekte magt en auctoriteit, als wy zelven bezitten, omme efficacieuselyk de hand te leenen aan de executie der middelen, welke tot herstel tot der zaaken in Indien reeds beraamd en vasgesteld zyn of nog beraamd en vasgesteld zullen worden, en om wyders na te gaan de geheele Indische administratie in alle desselfs deelen, te ontdekken de onge-reegeldheeden, abuizen en malversatien, welke daar in plaats hebben, de schuldigen te doen straffen en yverige en getrouwe subjecten in derzelve plaats aan te stellen; en om wyders in het algemeen te overleggen en dadelyk vast te stellen en te introduceeren zodanige middelen, als aan hun het meest gepast zullen voorkomen om het goed bestuur en de orde te doen herleeven, den omslag en uitgaaven merke-lyk te besnoeyen, de winsten en inkomsten te vermeerderen en daar door, voor zo verre zulks immer practicabel zal zyn, de Indische lasten te verminderen tot eene voor de maatschappy draaglyke hoogte.

Deeze oogmerken aan haar Hoog Mogende, als de hooge en sou-
veraine verleenders van het octroy, waar op de maatschappy subsis-
teerd, by missive der vergadering van 17^{en} van den 17^{en} Mey 1791
zynde opengelegd en hoogst dezelve versogt zynde omtrent de voor-
schreeve zaak zodanige maatregelen te neemen en orders te stellen,

als hoogst dezelve ten meesten nutte van de Compagnie zouden oordeelen te behooren, zo zyn door zyne Doorluchtige Hoogheid, op auctorisatie van haar Hoog Mogende, tot de voorschreeve commissie benoemd en vervolgens door de vergadering van 17^{en} aangesteld de heeren Mr. Sebastiaan Cornelis Nederburgh, eerste advokaat der generāle Nederlandsche Oost-Indische maatschappy, Simon Hendrik Frykenius, capitⁱⁿ ter zee ten dienst deezer landen, Mr. Willem Arnold Alting, Gouverneur Generaal, en Hendrik van Stokkum, directeur generaal van Nederlandsch Indië, die by ons worden geoordeeld te bezitten de voorzigtigheid, bekwaamheid en probiteit, tot eene zaak van die aangelegenheid vereischt wordende; geevende aan dezelve zodanige ampele magt en auctoriteit, als tot het uitvoeren van hunne commissie nodig is en in de opene brieven, door ons verleend, breeder is uitgedrukt.

En zyn wyders door ons beraamd de volgende poincten, waarna de voornoemde commissarissen zich in de uitvoering hunner commissie, zoo veel mogelyk, zullen moeten gedraagen.

Art. I.

De voornoemde Mr. Sebastiaan Cornelis Nederburgh en Simon Hendrik Frykenius, in het aanstaande najaar van hier zullen vertrekken, zullen by behouden aankomst aan Cabo de Goede Hoop zig in hunne voorsz. qualiteit aan de gezamentlyke Compagnies dienaaren doen voorstellen, en zich vervolgens omstandig verslag laten doen van het geen aldaar in opvolging der aanschryvingen van de Vergadering van 17^{en} in datis 1 en 2 Oktober 1790, en daar by gestelde beveelen tot reductie van den omslag als andersints reeds zal zyn verrigt, de zwarigheden welke dezelve tegens verwagting mogten hebben ontmoet, onderzoeken en zoo veel mogelyk uit den weg ruimen.

Voorts de huishouding en verschillende administratien met alle naauwkeurigheid onderzoeken, en daar in zodanige orders te stellen, als 't meest kunnen strekken, om dezelve op de meest eenvoudige en minst kostbaare wyze in te rigten, met afschaffing van

v.

allen onnodigen en kostbaaren omslag, met ~~v~~^{de} zigt tot het stuk der fortificatien stiptelyk in het oog houdende, de aanschryvingen der Vergadering van 17^{en} in dato 2 October 1790.

Art. II.

Zoo ook zullen de genoemde Commissarissen-Generaal zich exactelyk doen informeeren van den staat der inkomsten deezes Gouvernements, dezelve zoo veel mogelyk tragten te verbeeteren, en inzonderheid tot effect brengen de verpagtigen deur uitgaande en inkomende regten, ingevolge het aanschryvens van de Praesidiale Kamer Amsterdam in dato 23 October 1789.

Art. III.

Zy zullen wyders onderzoeken den staat der Magazynen, als meede of de Restanten, zoo als dezelve by de Boeken loopen, in weezen zyn, en werkelyk de waarde hebben, waar voor ze bekend staan ten einde abuizen en misbruiken, die daar in plaats hebben, te doen verbeeteren, het onnodige by bekwaame scheepsgeleegenheeden te doen verzenden, op dat de Boeken gezuiverd, en de weezentlyk exteerende Restanten daar by werden bekend gesteld tot derzelven intrinsicque waarde.

Art. IV.

Indien voor, of gedurende hun aanwezen aan Cabo de Goede Hoop voornoemd, aldaar mogten ontfangen zyn of worden de orders der Hoge Regeering, omtrend de belastingen, welke volgens het aanschryvens der Vergadering van 17^{en} in dato 4 January 1791 alomme in Indië onder het ressort van de Compagnie moeten worden geheeven, en de inrigtingen door de Hoge Regeering dienaangaande gemaakt, zullen zy zorgen, dat de beveelen strictelyk werden geexecuteerd.

Art. V.

Daar wel eens heeft moeten worden getwyfeld, of de Caabsche Ingezeetenen in allen opzigte vergenoegd zyn over de Regeering door 's Compagnies Dienaaren aldaar in haaren naam wordende uitgeoeffend, en er de Maatschappy ten hoogsten aangeleegen legt, dat die reedenen van onvergenoegdheid, welke door de gemaakte disposi-

tien der Vergadering van 17^{en}, bysonder voorkomende by haare Brieven aan den Gouverneur en Raad van den 9 Augustus 1782, 5 December 1783 en die van de Kamer Zeeland in dato 28 July 1785 nog niet geheel schynen te zyn opgehouden, indien dezelve gegrond zyn, werden weggenomen, en dat voor zoo verre dezelve niet gegrond zyn, de voorsz. Ingezeetenen daar van door alle mogelyke middelen van persuasie werden te ~~ny~~^{ny} gebragt, en daar het ook waarschylyk is, dat meergemelde Ingezeetenen by de verschyning der voornoemde Commissarissen aldaar hunne meermaalen ingebragte zogenaamde bezwaaren, zullen herhaalen, of met nieuwe klagten en verzoeken opkomen, zo zullen gemelde Commissarissen in 't algemeen zodanige klagten en verzoeken overheemen, omme dezelve op Batavia met en beneevens de overige leeden der Commissie te onderzoeken, en daar op zodanige dispositien te neemen, en des noods by hun retour aan Cabo de Goede Hoop voornoemd dadelyk te effectueren, als in aequiteit en op alles rypelyk gelet zynde, tot het meeste weezentlyk en duurzaam voordeel van de Compagnie zal bevonden worden te behooren.

Art. VI.

Hun wordt niet te min vry gelaten om, wanneer zy het nodig en dienstig mogten oordeelen, opdeze en geene van zodanige dispositien te neemen, als zy ten meeste nutte van de Compagnie zullen oordeelen te behooren.

Art. VII.

En word hun in 't bysonder, ter voldoening aan het geresolveerde ter Vergadering van 17^{en} in dato 29 Maart 1791, aanbevoelen te onderzoeken, of niet aan de Ingezeetenen van Cabo de Goede Hoop zoude kunnen worden vergund de vryheid om met eigen scheepen de Lands producten te mogen vervoeren naar Indië, en van daar weeder gepermitteerde Retouren aan te brengen, als ook om op de Oostkust van Afrika en op Madagascar ten slavenhandel te vaaren, mitsgaders op langs de kusten, en in de baayen omstreeks de Caab de Goede Hoop de Walvischvangst te onderneemen, welke aldaar door de Engelschen en Noord-Americaanen met veel succes word gepractiseerd, en daarop

in te neemen de consideratien van den Gouverneur of deszelfs plaats vervangende, en verdere Leeden van den Politieken Raad.

Voor zo verre dit een en ander door hun dienstig sal worden geoordeeld, zullen zy de nodige dispositien daaromtrent neemen; maar, dewyl door zodanige vergunningen, behalven de aanmoediging van de graan- en wyncultuure, ook insonderheid zoude worden gebuteerd om aan de verschillende classen der Ingezeeten en meer middelen van bestaan en eene meerdere werkzaamheid te verschaffen, zal daar by moeten in 't oog gehouden worden, dat de bemanning der scheepen en vaartuigen tot die partikuliere vaart geëmployeerd wordende voor eerst zal moeten bestaan, ten minste voor de helft uit Kaabsche inboorlingen, gelyk ook om tegens misbruiken en ongeoorloofde handelingen zoo veel mogelyk te voorzien, zal moeten worden gezorgd, dat door de Reeders werden gegeven behoorlyke zekerheid dat hunne scheepen en vaartuigen niet zullen worden gebruikt buiten de vaarwateren, welke door de Commissarissen voornoemd tot de voorschreeven vaart zullen zyn aangewezen, en dat daar jegens poenaltiesen werden gesteld, genoegzaam om hun daar van, en van allen verboden handel af te houden, dat de walvischbaarden niet met 's Compagnies scheepen naar Europa werden gezonden, teegens het verbod, voorkomende by het 53ste artikel van Haar Hoog Mogende Resolutie van 4 January 1743.

Art.VIII.

Zy zullen wyders onderzoeken, of niet de handel in hout in de bosschen omstreeks de Plettenbergsbaay en elders op 's Compagnies grond vallende, zoude behoren te worden overgelaaten aan de Burgers en Ingezeeten en, 't zy door jaarlyksche verkoop van eene quantiteit boomen of perceelen, of op eenige andere meest geschikte wyze, en of ook niet de handel van graanen in de Mosselbaay aan particulieren zoude kunnen worden overgelaaten, en door zoodanige maatregelen een of meerdere vaartuigen, welke thans aan dat Goevernement moeten worden aangehouden, te missen, en ook daar door de omslag te verminderen zoude zyn.

Art. IX.

Het lang aanhouden van 's Compagnies uitgaande en 't huis-
komende scheepen voor haare belangen ten hoogste nadeelig zynde,
daar het er egter verre van daan is, dat de heilzaame orders door
de Vergadering van 17^{en} daeromtrent gesteld, naar behooren worden
agtervolgd, so zullen Commissarissen-Generaal in 't byzonder tragten
de oorzaken daarvan op te speuren, en de meest gepaste middelen
in 't werk stellen, om voor zoo verre dit niet alleen mogten geleg-
en zyn in verzuim of verkeerde directie der Bediendes, dezelve uit
den weg te ruimen, en voorts er in voorzien, dat de voorschreeven
orders, so veel immers mogelyk, weder in vigueur werden gebragt.

BYLAAG ~~A~~ D

COMMISSIE OF OPENE BRIEVEN
VOOR
COMMISSARISSEN-GENERAAL
VOOR
INDIË EN CABO DE GOEDE HOOP.¹⁾

---oOo---

1) „Echte Stukken” - S.C. Nederburgh. - bls. 131.

Nademaal de toestand van de Generaale Geoctroyeerde Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy door de menigvuldige rampen, en verliezen haar in de laatste jaaren overgekomen, buitengewoone voorzieningen en redressen vereischt.

Zo is het, dat door zyne Doorlugtige Hoogheid, op speciaale autorisatie van Haar Hoog Mogende Heeren Staaten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, benoemd, en volgens te vergadering van 17^{en}, na voorafgaand overleg met de Heeren Hun Hoog Mogende Gecommitteerden tot de Zaaken van de Oost-Indische Compagnie, aangesteld en gecommitteerd zyn, de Heeren Mr. Sebastiaan Cornelis Nederburgh, Eerste advocaat van de Generaale Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy, Semon Hendrik Frykenius, Capitain ter zee ten dienste deezer landen, Mr. Willem Arnold Alting, Gouverneur Generaal, en Hendrik van Stokkum, Directeur Generaal van Nederlandse Indië, die by ons worden geoordeeld te bezitten de voorzigtigheid, bekwaamheid, en probiteit tot zaaken van dat gewigt vereischt worden, omme als ons repraesenteerende, ingevolge derzelve Instructie, in alle 's Compagnies bezittingen in geheel Indië en aan Cabo de Goede Hoop, alle 's Compagnies zaaken en aangeleegenheeden te onderzoeken, te ontdekken de abuizen, malversatien, knevelaryen, en wat van diergelyke slegte practyken meer is, welken daar zouden mogen plaats hebben, de reformes en redressen, welke zy in alle takken van 's Compagnies bestaan administratie, en handel, zullen nodig oordeelen, daartoe stellen, onbekwaame en slegte Dienaaren, van wat qualiteit zy ook moogen zyn, uit hunne posten te stellen en naar Nederland op te zenden, dan wel aan de Justitie over te geeven, en derzelve posten wederom met andere bekwaame Subjecten, en ook alle opvallende bedieningen dadelyk en finaal te vervullen, en voorts in alles de goede orde en behoorlyke subordinatie te herstellen, en zodanig te disponeeren en te doen, als zy raadzaam zullen oordeelen.

Wyders de Vorsten en Volkeren met welke de Maatschappy Verbintenissen heeft, die dezelve getrouwlyk nakoomen, van onse

Vriendschap, geneegenheid en protexie te verseecken, en dezelve dadelyk te verleenen; met dezelve nadere verbindtenissen aan te gaan, de geene, welke *zij* aan de Contracten niet mogten houden daar toe te noodzaaken, en generaallyk in alle geleegenheeden 's Compagnies eer en gezag wettiglyk te handhaaven, waar toe aan dezelve gezamentlyk, en waar zy zig ook elders, dan op Batavia zouden moogen bevinden, afzonderlyk, word gegeven, zodanige ampele magt, als maar immer kan nodig weezen, en *wy* zelven bezitten, zelfs om by overlyden van een of meer/derzelve anderen te moogen benoemen, ontbiedende en beveelende derhalven alle onse Gouverneurs, Directeurs, Commandeurs, en alle andere hoge en laage Ministers, Dienaaren en Onderzaaten van de Compagnie in Indie en aan de Caab de Goede Hoop, waar voornoemde onse Commissarissen *zij* 't zy gezamentlyk, 't zy afzonderlyk, in hunne qualiteit zouden moogen bevinden, hun als onse expresse en Generaale Commissarissen te erkennen, te respecteeren en te gehoorzaamen, en alle mogelyke hulpe en adssistentie te bewyzen, alzoo wy zulks ten meesten nutte van de Maatschappij zodanig geoordeeld hebben te behooren.

Aldus gedaan en gearresteerd by zyne Doorlugtige Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Nassau, Erfstadhouder ens., opperbe-
windhehber en Gouverneur Generaal van de Generaale Geootroyeerde Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, en de Heeren Bewindhebberen Gecommitteert ter Vergadering van 17^{en} de gemelde Compagnie representeerende in 's Gravenhage dezen 19^{den} Augustus des jaars 1791.

BYLAAG E

Model van Vergunningsbrief van Leningsplase deur die
EK-GG opgetrek.¹⁾

„Werd door deezen aan _____ voor den tyd van een geheel jaar in Lening toegestaan en vergund de Plaats genaamd _____ geleegen onder 't district van _____ mits niemand aldaar leggende in 't hoeden hinderlyk te zyn, nog te deeze in consequentie te trekken, gehouden weezende voor en al eer van deeze vergunning gebruik te mogen maken en voor dat dezelve ten Comptoire van 's Lands inkomsten worde geregistreed, daar voor „'s Comps' kas te moeten tellen eene Somma van Sestien ducatons of te Rds.24 en voorts jaarlyks binnen den tyd van een maand na de expiratie, deeze permissie weder te moeten laten vernieuwen, of te dat by gebruik van dien de vergunning zal worden gehouden voor vervallen en dat tegens hem _____ ontrent het agterstellig weesen in de betaling in de gemelde jaarlykse Recognitie..... ingevolge de vigeerende placcaaten zal worden geprocedeert en verder op de poenaliteiten daar toe staande, voorts verplicht blyvende de Tiende van de voorm. plaatze te vallen Producten, ten deezen Kasteele aan de E.Comp. te moeten opbrengen en nog Subject weezende alle zodanige wetten ordres of te instellingen, als ten opzigte der Leeningsplaatsen bereids zyn ofte by vervolg nog mogten worden gestatueert, En zal deeze alvorens moeten worden vertoond aan den Fiskaal of Landdrost van 't voorm. district!”

---000---

BYLAAG C

Goedere deur die Kompanie vir haar eie handel gereserveer:¹⁾

„Nagelen, en Moernagelen, Nooten Muscaeten, gaare en rompen, zogenaamde Mannetjies Nooten en Wilde Nooten, Fouly, Canneel, Peeper, swarte en witte, Coffy Javas' en Ceilons, Suiker, Indigo en Sappan-hout, in soorten, Tin Bancas en Malax, Salpeter, Cauris, Cardamon Javas' en Ceilons, Catoene Gaarens Javas' en Tutucoryns, Thee, Porceleinen en alle andere goedere van China, ook Lywaten van de overwal Compagnies sorteering.”

-----oOo-----

1) C.727, Plakkaat oor Vrye Vaart, 1792, bls.123.

xiv.

BYLAAG D

Agterstallige poste by die sluiting van die Boeke 1792-1793.

(1).	Agterstallige Recognisiegelde op Continuerende Leningsplase:	
	Kaap	80904 Rds.
	Stellenbosch	136604 "
	Zwellendam	113682 "
	Graaff-Reinet	87,728 "
(2).	Agterstallige Recognisiegelde op verlate leningsplase.	
	Kaap	49,864 "
(3)	Agterstallige Recognisiegelde op plase ⁱⁿ Eiendom:	
	Kaap	2,992.41
	Stellenbosch	3,775.43
	Swellendam	3,764
(4)	Agterstallige Recognisiegelde op landerye in erfpag.	866.44
(5)	Wynpagter.	9,522.22
(6)	(1) Zoutpagter.	1,088.16
	(2) Zoutpagter.	1,883.16
(7)	Huurder van Rustenburg	400
(8)	(1) Huurder van Kompanies - tuin in Cabo.	266.32
	(2) Huurder van Kompanies - tuin in Cabo.	258.16

Rds. 423,570.38
